

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ORTA ÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

KONYA KÜTÜPHANELERİNDEKİ ANADOLU SELÇUKLU
DÖNEMİNDE KALEME ALINAN ESERLER

HATİCE ÇELİK ÖZTÜRK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN:
DOÇ. DR. MUSTAFA AKKUŞ

KONYA-2022

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Hatice ÇELİK ÖZTÜRK		
	Numarası	18810501087		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih/Ortaçağ Tarihi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	☒	
		Doktora	☐	
Tezin Adı	Konya Kütüphanelerindeki Anadolu Selçuklu Döneminde Kaleme Alınan Eserler			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yaptığımı bildiririm.

Hatice ÇELİK ÖZTÜRK

Author's	Name and Surname	Hatice ÇELİK ÖZTÜRK		
	Student Number	18810501087		
	Department	History/Medieval History		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Assoc. Prof. Dr. Mustafa AKKUŞ		
Title of the Thesis/Dissertation	Works Written In The Anatolian Seljuk Period In Konya Libraries			

ÖZET

Anadolu coğrafyasında Danişmendliler ve Artuklularla başlayan ilmî süreç, Selçuklularla devam ederek Alâeddin Keykubad döneminde zirveye ulaşmıştır. Sultanların her biri, siyasi ve askeri olarak devletini idare etmesinin yanında medrese, han, hamam, tekke, zaviye, darü's-şifa ve gözlemevi gibi imar faaliyetlerini yoğun bir şekilde inşa ederken bu yapıların temelini oluşturan ilmî, sanat ve kültürel çalışmalara da ağırlık vermişlerdir. Bu çalışmaların asıl yürütücülerini de el üstünde tutarak, hürmet ve saygıda son derece titiz davranan Selçuklular, her yönden de âlimleri desteklemişlerdir. Bizzat bu âlimlerin muhtelif alanlarda ve dillerde kaleme aldığı kitaplar, bizlere miras olarak kalmıştır.

Anadolu'nun ilk fatihleri Danişmendiler ve Artuklularla başlayan bilimsel faaliyetler, Anadolu Selçuklu Sultanlarının ilmî kişiliği, yetkinlikleri ve kendi dönemlerindeki bilimsel faaliyetleri ele alınmıştır. Hususi olarak da Selçuklu başkenti Konya'daki Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi ve Yusuf Ağa Kütüphanesi'nde mevcut olan bu eserleri tespit edip, dinî ve pozitif ilimler diye iki bölüme ayırarak her birinde müelliflerin hayatı, kitaplarının içeriği ve tavsifi yapılarak genel bir çalışma hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Anadolu, Selçuklular, Kütüphane, El yazmaları

Author's	Name and Surname	Hatice ÇELİK ÖZTÜRK		
	Student Number	18810501087		
	Department	History/Medieval History		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Assoc. Prof. Dr. Mustafa AKKUŞ		
Title of the Thesis/Dissertation	Works Written In The Anatolian Seljuk Period In Konya Libraries			

ABSTRACT

The scientific process with the Danishmends and Artukids in the Anatolian geography reached its peak during the reign of Alaeddin Keykubad, who would continue with the Seljuks. Each of the sultans, besides administrating their state politically and militarily, intensely built reconstruction activities such as madrasahs, inns, baths, lodges, zawiya, hospitals and observatories, and also focused on scientific, artistic and cultural studies that formed the basis of these structures. The Seljuks, who were very meticulous in respect and respect by keeping the main executives of these studies in mind, supported the scholars in every way. The books written by these scholars in various fields and languages have been inherited by us.

The scientific activities that started with the Danishmendis and Artuqids, the first conquerors of Anatolia, the scientific personality of the Anatolian Seljuk Sultans, their competencies and scientific activities in their own time will be determined. In particular, a general study has been aimed by identifying these works in the Konya Regional Manuscripts Library and Yusuf Ağa Library in the Seljuk capital, Konya, and dividing them into two parts as religious and positive sciences, in each of them the life of the authors, the content of their books and their description.

Keywords: Anatolia, Seljuks, Library, Manuscripts

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
KISALTMALAR.....	III
ÖNSÖZ	IV
GİRİŞ.....	1
1. Araştırmanın Amacı	1
2. Araştırmanın Kapsamı ve Metodu	1
3. Araştırmanın Kaynakları	2
3.1. Araştırmanın Temel Kaynakları.....	2
3.2. Araştırmayla İlgili Yapılan Çalışmalar	3
4. Yazma Eserlerin Önemi.....	4
5. Yazma Eserlere Ait Temel Kavramlar.....	6
6. Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü Tarihçesi.....	8
7. Yusuf Ağa Yazma Eser Kütüphanesi Tarihçesi	9
1.ANADOLU SELÇUKLU DEVRİNDEKİ İLMÎ FAALİYETLER.....	10
VE KÜTÜPHANELERİ	10
1.1.Türkiye Selçuklu Devletinden Önce Anadolu'daki İlmî Ortam	10
1.2.Türkiye Selçuklular Dönemindeki İlmî Faaliyetler	17
1.3.Türkiye Selçuklular Devrindeki Kütüphaneler	31

I.BÖLÜM

KONYA KÜTÜPHANELERİNDEKİ DİNÎ İLİMLERE DAİR ESERLER

A)SADREDDİN KONEVÎ TARAFINDAN TE'LİF EDİLEN ESERLER	37
1-ESER: <i>İ' CÂZÜ'L-BEYÂN FÎ TEFSİRİ ÜMMİ'L-KUR'ÂN</i>	38
2-ESER: <i>MİFTÂH'UL-GAYB</i>	41
3-ESER: <i>EN-NEFAHÂTÜ'L-İLÂHİYYE</i>	43
4-ESER: <i>EN-NUSÛS FÎ TAHKİKİ'T-TAVRİ'L-MAHSÛS</i>	45
5-ESER: <i>EL-FÜKÛK FÎ ESRÂRİ MÛSTENİDÂTİ HİKEMİ'L-FUSÛS</i>	47
6-ESER: <i>VASİYETNÂME</i>	49
7-ESER: <i>METÂLİ'U'L-ÎMÂN</i>	50
8-ESER: <i>TERCÛME-İ ET-TEVÂCCÛHÛ'L-ETEMM NAHVE'L-HAKK</i>	52
B)MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN-İ RÛMÎ TARAFINDAN TE'LİF EDİLEN ESERLER	54
1-ESER: <i>MESNEVÎ</i>	57

2-ESER: <i>DİVÂN-I KEBİR</i>	59
3-ESER: <i>FÎHÎ MÂ FÎH</i>	61
C) MÜEYYİDÜDDİN CENDÎ TARAFINDAN TE'LİF EDİLEN ESERLER	63
1-ESER: <i>ŞERHU'L FUSÛSÜ'L-HİKEM</i>	64
D) FAHREDDİN-İ IRÂKÎ TARAFINDAN TE'LİF EDİLEN ESERLER	67
1-ESERİ: <i>LEMA'ÂT</i>	68
E) SAÎDÜDDİN-İ FERĠÂNÎ TARAFINDAN TE'LİF EDİLEN ESERLER	70
1-ESER: <i>MEŞÂRİKU'D-DERÂRÎ</i>	71
F) SİRÂCEDDİN EL-URMEVÎ TARAFINDAN TE'LİF EDİLEN ESERLER	73
1-ESER: <i>ŞERHU'L-VECİZ</i>	74
2-ESER: <i>LÛBÂBU'L-ERBAÎN</i>	77
3-ESER: <i>ET-TAHSİL MİNE'L-MAHSÛL</i>	79
H) NECMEDDİN-İ DÂYE TARAFINDAN TE'LİF EDİLEN ESERLER	83
1-ESER: <i>MİRSÂDÜ'L-İBÂD</i>	84
2-ESER: <i>MENÂRÂTÜ'S-SÂ'İRÎN VE MAKÂMÂTÜ'T-TÂ'İRÎN</i>	87

II. BÖLÜM

KONYA KÜTÜPHANELERİNDEKİ POZİTİF İLİMLERE DAİR ESERLER

A) KUTBÜDDİN EŞ-ŞİRÂZÎ TARAFINDAN TE'LİF EDİLEN ESERLER	90
1-ESER: <i>ŞERHU HİKMETİ'L İŞRÂK</i>	91
B) SİRÂCEDDİN EL-URMEVÎ TARAFINDAN TE'LİF EDİLEN ESERLER	94
1-ESERİ: <i>METALİÜ'L-ENVÂR</i>	95
2-ESER: <i>KİTÂBU'L-MEBÂHİC Fİ ŞERHİ'L-MENÂHİC</i>	98
C) HUBEYŞ ET-TİFLÎSÎ TARAFINDAN TE'LİF EDİLEN ESERLER	102
1-ESER: <i>KÂMİLÜ'T-TA'BİR</i>	103
D) ESİRÜDDİN EL-EBHERÎ TARAFINDAN TE'LİF EDİLEN ESERLER	106
1-ESERİ: <i>İSÂGÛCÎ</i>	107
2-ESERİ: <i>HİDÂYETÜ'L-HİKME</i>	112
SONUÇ	116
KAYNAKÇA	119

KISALTMALAR

a.	:El yazması eserlerde varâğın birinci yüzü
b.	:El yazması eserlerde varâğın ikinci yüzü
b.	:bin, ibn
b.b.	:başka başka
bkz.	:bakınız
c.	:cilt
çev.	:çeviren
ed.	:editör
haz.	:hazırlayan
H.	:Hicrî
M.	:Miladî
nşr.	:Neşreden
nr.	:Numara
ö.	:Ölümü
s.	:Sayfa
S.	:sayı
SBE.	:Sosyal Bilimler Enstitüsü
TDV.	:Türk Diyanet Vakfı
TÜBA.	Türkiye Bilimler Akademisi
ter.	:tercüme
vr.	:varak
yay.	:Yayınları

ÖNSÖZ

Türk tarihin en önemli devletlerinden biri olan Anadolu Selçuklu Devleti ve faaliyetleri günümüz konjoktürü de etkileyen kazanımlarıyla her birimizi yakından ilgilendirmektedir. Selçuklu Devleti'nde ilme ve âlime verilen değerin bir tezahürü olarak Anadolu coğrafyasının neredeyse her bölgesine inşa edilen medrese, darü's-şifâ ve zaviyeler bünyesindeki ilmî faaliyetler ve kaleme alınmış eserler hakkında sınırlı sayıda çalışma yapıldığı tespit edilmiştir. Tezimize başlarken Anadolu Selçuklu Devleti'ndeki kaleme alınan eserlerin tespiti ve bilhassa da Selçuklu Devleti'ne başkentlik yapmış kadim şehir Konya kütüphanelerinde (Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi ve Yusuf Ağa Kütüphanesi) mevcut olan Selçuklu devrinde Anadolu'da kaleme alınmış eserlerin belirlenmesi, müelliflerin hayatı, eserlerin tavsifi ve içeriğinin ele alınması çerçevesinde bir çalışma hazırlanmasına karar verilmiştir. Özellikle burada şunu vurgulamalıyım ki, -Konya Kütüphanelerinin bünyesinde yer alan tüm Selçuklu dönemi eserlerini tespit ettik- demek iddialı bir cümle olup, böyle bir peşin hüküm vermenin doğru olmayacağını ve araştırmacılarının da böyle bir beklentiye girmemelerini, kütüphanelere sürekli yeni eserlerin eklendiğini bu yüzden kütüphanelerinin tam olarak kataloglanmasının ve envanterinin çıkarılmasının bitmediğinin bilgisini hatırlatmak isterim.

Tez; kaynaklar, yazma eserlerin önemi, yazma eserlere ait temel kavramlar, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi ve Yusuf Ağa Kütüphanesi'nin tarihçelerinin hatırlatıldığı bilgilerinin yanı sıra hem Diyar-ı Rum'un ilk fatihleri sayılabilecek ilk dönem beyliklerinin ilmî yönü ve Selçuklu kütüphanelerinden kısaca bahsedilmiş, devamında Anadolu Selçuklu sultanlarının ilme ve âlimlere yaklaşımlarıyla birlikte kaleme alınmış eserlerin zikredildiği giriş dışında iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde bu çalışmanın özünü oluşturan Konya Kütüphanelerinde (Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi ve Yusuf Ağa Kütüphanesi) mevcut olan dinî eserlerin belirlenmesinin ardından müelliflerinin hayat hikâyeleri, eserlerin içerikleri ve tavsifleri yapılarak genel bir çalışma olması hedeflenmiştir. İkinci bölümde ise Konya Kütüphanelerinde (Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi ve Yusuf Ağa Kütüphanesi) mevcut olan pozitif eserlerin belirlenmesinin ardından müelliflerinin hayat hikâyeleri, eserlerin içerikleri ve tavsifleri yapılarak genel bir çalışma olması hedeflenmiştir.

Tezimin hazırlanması aşamasında her türlü maddî ve manevî desteğini esirgemeyen, devamlı yönlendiren ve ilgilenen değerli hocam ve tez danışmanım Doç. Dr. Mustafa

AKKUŞ ile Prof. Dr. Bekir BİÇER'e ve emeği geçen tüm hocalarıma ayrı ayrı teŖekkr bir borç bilirim. Akademik hayatta beni sürekli motive eden, maddî ve manevî yönden destekleyen araŖtırmacı yazar Saime YARDIMCI ile el yazması eserlerinin okunmasında ve kaynak temininde sonsuz yardımını gördüğüm araŖtırmacı, yazar ve mütercim Muhammed DOğAN hocalarıma da teŖekkr bir borç bilirim. Bu süreçte sabrı, anlayıŖı ve sevgisiyle yanımda olan çok kıymetli eŖime ve aileme binlerce kez teŖekkr ederim.

Hatice ÇELİK ÖZTÜRK

2022 Konya

GİRİŞ

1. Araştırmanın Amacı

Ülkemizde Anadolu Selçuklu Dönemi üzerine yapılan araştırmaların çoğunluğunda, o devletin/sultanların siyasî tarihi ve mimarî eserleri üzerine odaklanılmıştır. Lakin bu çalışmalarda kaleme alınan eserlerin sadece isimleri bahsedilmekle yetinilmiştir. Genel olarak, Anadolu'daki kütüphanelerde bulunan bu dönemde yazılmış bütün eserleri içine alacak, her birinin içeriği ve durumu hakkında kapsamlı müstakil bir eser yazılmamıştır. Bu araştırma da hem Diyar-ı Rum'un ilk fatihleri sayılabilecek ilk dönem beyliklerinin ilmî yönü kısaca zikredilmiş, devamında Anadolu Selçuklu sultanlarının ilme ve ilim adamlarına karşı bakışlarıyla birlikte kaleme alınmış eserlerden bahsedilmesinin yanında bizzat bu çalışmanın özünü oluşturan Konya Kütüphanelerinde (Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi ve Yusuf Ağa Kütüphanesi) mevcut olan eserlerin belirlenmesine yönelik bir eser olması amaçlanmıştır. Ayrıca Konya Kütüphaneleri bünyesinde yer alan eserlerin müelliflerinin hayat hikâyeleri, içerikleri ve tavsifleri yapılarak genel bir çalışma olması hedeflenmiştir.

2. Araştırmanın Kapsamı ve Metodu

Araştırmaya ilk olarak bu sahada yayınlanmış literatürün taranmasıyla başlanılmıştır. Araştırmanın ilk gününden son gününe kadar sürmüş olan bu tarama neticesinde ulaşılabilen tüm yayınlar tetkik edilmiş ve incelenmiştir. Kütüphanede Selçuklu döneminde Anadolu'da kaleme eserler tespit edilirken müellifin ismi, eserin adından araştırma yapılırken bir de yaklaşık olarak Selçuklu yıllarını (H.468-H.708) arasında arama yaptığımızı, karşımıza birçok eser çıkmıştır. Bu eserleri incelediğimizde müelliflerinin pekçoğunun Anadolu Selçuklulardan önce muhtelif coğrafyalarda yaşayıp vefat ettiğini, Selçuklu dönemindeki Anadolu topraklarına ayak basmadıkları için bu eserler dâhil edilmemiştir. Yine de müellifi önceki yıllarda vefat etmiş olmasına rağmen, Selçuklu beldelerinde istinsah edildiği belirtilmişse araştırmamız kapsamına alınmıştır. Kütüphanede uzun süren incelemeler neticesinde yetmiş dört eser çalışma kapsamımız olarak belirlenmiştir. Özellikle burada şunu belirtmeliyim ki, yazma eser kütüphanelerinin tam olarak kataloglanmadığı ve envanterinin çıkartılmadığı ülkemizde, kaç Selçuklu eserinin olduğu sorusuna sağlıklı cevap vermek oldukça güçtür. Yine de bu soruya cevap bulmak için, en azından ilerisi için öncü olabilmek gayesiyle bizzat bu çalışmanın yapılmasına karar verilmiştir. Bu sebeptendir ki -Konya Kütüphanelerinin bünyesinde yer alan tüm Selçuklu dönemi eserlerini tespit ettik- demek iddialı bir cümle olup, böyle bir peşin hüküm vermenin doğru olmayacağını ve araştırmacıların da böyle bir

beklentiye girmemelerini vurgulayarak söylemek isterim.

Araştırma kapsamına alınan eserler, gözlem formu eşliğinde incelenmiştir. Her bir eser ele alınırken ilk olarak müellifinin hayatına dair bilgiler dönemin temel kaynaklarından, tetkik eserlerden tespit edilmiş ve kısaca bahsedilmiştir. Daha sonra esere dair fiziksel özellikleri (varak sayısı, satır sayısı, kâğıt türü, yazı türü, yazı ölçüsü), eserlerde yer alan temellük, vakıf, ferağ vb. kayıt ve mühürleri incelenmiş devamında cildin tezyinât yönü de kısaca belirtilerek gözlem formuna kaydedilmiştir. Yine eserin içeriğine dair yazmanın kendisinden ve günümüz araştırmalarından faydalanılarak konusuna, bölümlerine dair bilgiler verilmeye çalışılmıştır. Son olarak Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi ve Yusuf Ağa Kütüphanesi'nde incelemeye alınan eserin farklı nüshaları da var ise tespit edilebilmişse en eski tarihli yazmayı ya da en kapsamlı olanı gözlem formunda değerlendirmeyi, geri kalan diğer nüshaları da birer paragrafta kısaca değinilmeye uygun bulunmuştur.

3. Araştırmanın Kaynakları

Kaynakçada yer aldığı üzere çalışmamızda birçok yayından istifade edilmiştir. Bu bölümde temel kaynaklar ve diğer kaynaklardan kısaca bahsedilmiştir.

3.1. Araştırmanın Temel Kaynakları

Araştırmanın temel kaynaklarını burada tek tek ele almak mümkün değildir. Araştırmanın muhteviyatını oluşturan Konya Kütüphanelerinde (Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi ve Yusuf Ağa Kütüphanesi) tespit edilen her bir Selçuklu dönemi eseri, temel kaynak kategorisinde yer aldığı için bu bölümde tekrara düşmemek amacıyla kaleme alınmamıştır. Zikredilen eserler tercüme edilmişse veyahut üzerine şerhler yazılmışsa ilgili bölümlerinde bahsedilmiştir. Bu eserler haricinde diğer kaynaklar şunlardır:

Bu dönemin en önemli kaynaklarından biri olan İbn Bîbî'nin 1186-1280 yılları arasındaki yaklaşık bir asırlık olayları içeren *el-Evâmirü'l-Alaiyye fi'l-Umûri'l-Alâiyye* adlı eseridir. Selçuklu Devleti'nin İnşâ Divânı'nda yer alması ve devrin olaylarının birçoğunun bizzat şahidi olduğu için eser oldukça kıymetlidir. *Evâmirü'l-Alaiyye'den* sultanların ilme ve âlimlere yaklaşımı, kaleme alınan eserlerin zikredilmesi yönlerinden faydalanılmıştır. Eser, Mürsel Öztürk tarafından tercüme edilerek yayımlanmıştır.

Yine diğer bir eser ise Mevlevi dervişi Eflâkî Dede tarafından Mevlânâ, Hüsameddin Çelebi, Sultan Veled ve Arif Çelebi'nin menkıbelerini kaleme aldığı *Menâkibu'l-Arifin* adlı eserdir. Anadolu'nun ilmî yönü, Mevlânâ ve Sadreddin Konevî gibi müelliflerin hayat hikâyelerine dair eserden istifade edilmiştir. Eser, Tahsin Yazıcı tarafından tercüme edilerek

yayımlanmıştır.

Ayrıca çalışmamız için diğer bir eser de Osmanlı Devleti'nin önemli simalarından Kâtip Çelebi tarafından Kitapların ve İlimlerin İsimlerinden Şüphelerin Giderilmesine dair kaleme aldığı *Keşfü'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn* adlı eseridir. Çalışmamızın bünyesinde yer alan müellifler ve eserlerine dair kitaptan yararlanılmıştır. Eser, Rüştü Balcı tarafından tercüme edilerek yayımlanmıştır.

3.2. Araştırmayla İlgili Yapılan Çalışmalar

Anadolu Selçuklu Sultanlarının ilme ya da ilim adamlarına yaklaşımları ve bu dönemde kaleme alınan eserlerin tespitine dair bazı araştırma eserinden muhtevasının zenginliği açısından başucu kaynağı olarak istifade edilirken diğer kaynaklardan da yer yer faydalanılmıştır. Tezimizle alakalı en çok istifade ettiğimiz çalışmalar şunlardır: İbrahim Kunt'un *Selçuklu Döneminde Anadolu'da Telif Edilen Farsça Eserler* adlı kitabı, Fuad Köprülü'nün *Anadolu Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları I* adlı makalesi; Ahmed Ateş'in *Hicri VI-VIII. (XII-XIV.) Asırlara Anadolu'da Farsça Eserler* isimli makalesi, İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın *XII-XIII. asırlarda Anadolu'daki Fikir Hareketleri ile İktimai Müesseselere Bakış* adlı makalesi ve son olarak da Osman Gazi Özgüdenli'nin *İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan Farsça Yazmaların Öyküsü: Bir Giriş* isimli makalesi tezimiz açısından önemli olmuştur.

4. Yazma Eserlerin Önemi

Kültürümüzün en önemli kaynaklarından biri olan yazma eserler, matbaanın olmadığı devirlerde her biri el ile yazılarak talebeler, müritler ve müstensihler aracılığıyla çoğaltılan her bir eser kendi nüshasından bambaşka bir hüviyete bürünerek gerek sahifelerin kenarlarına alınan haşiyeler olsun gerekse de kâğıdıyla, mürekkebiyle, dikişiyile, cilt ve cildin tezyinatı ile kendine ayrı bir değer katmaktadır. Böylece eserin meydana gelmesi ve üretimi az ve yavaş gibi olsa da meydana getirilen te'lif ve istinsah edilen eserlerin her biri hazine olarak nitelendirilebilecek tarihî birer kaynaktır. Bundan yedi yüz asır önce yaşamış bir âlimin veya sultanın el yazısını, başından geçen güzel bir hadiseyi aktarması, derkenarları, mührü veya imzasını da eserlerinde barındırıyor olması yazma esere ayrı bir değer katarken, muhakkak ki şahsî kütüphanesine temin etmiş herhangi bir üstadın veya okuyucunun hazzı da bambaşka olacaktır.

El yazması eserler, bir milletin geçmişi ve geleceği arasında köprü görevi gören, tarihinin karanlık noktalarını aydınlatan, özellikle sosyal, kültürel, bilimsel ve sanatsal anlayışını en iyi yansıtan yegâne milli varlıklarımızdır. Kimlik bilincimizin, kökenlerimizin, geçmişimizin satır aralarına yoğun bir emekle kaydedilen bilgi kıyılarından veya eserden anlayıp idrak etmek oldukça değerlidir. Kültürel mirasımızın en kıymetli yapı taşlarının başında gelen yazma eserlerin Türk-İslam medeniyetindeki kitap yazma geleneğinin temsilcileri oldukları görülmektedir. Türk-İslam medeniyeti kitap yazma geleneğinde tek kelime ile kitap ve kitabi bilgi kutsaldır. Birçok yazma eserdeki iç düzen bu bağlamda birbirine benzerlik göstermektedir. Esere besmele ile başlanır, sonra hamdele ve salvele denilen Allah'a hamd ve şükür ifadelerinden hemen sonra Hz. Muhammed'e mübarek soyuna ve ashabına salat ve selam cümleleri zikredilerek hem müellifi hem de okuyucuları kitabın ve bilginin değerine hazırlamış olmaktadır¹. Böylece günümüzün resmî ve kasvetli giriş bölümlerinden oldukça farklı bir düşünce yapısıyla eserler te'lif etmişlerdir. Ülkemizin farklı coğrafyasının her bir karesinde bulunan bu kıymetli miras/eserler üzerine araştırma yapmak, tarihin derinliklerinden tekrar gündeme getirmekle bir nebze de olsa vefâ borcunun ödenmeye başlanılma ihtimali bile oldukça önemlidir.

Ülkemizdeki yazma eserler Türkçe, Arapça, Farsça ve nadir olarak da diğer dillerde yazılmıştır. Türkiye'de İstanbul başta olmak üzere, Konya, Bursa, Balıkesir, Edirne, Manisa,

¹ Fatih Rukancı, "Kültürel Mirasın Gelecek Kuşaklara Aktarılması ve Tanıtımında Yazma Eser Kütüphaneciliği", *ERDEM*, S. 74, 2018, s. 101.

Kütahya ve Diyarbakır gibi daha birçok şehirde yazma eserler kütüphanesi bulunmaktadır. Bu çalışmanın kaynağını teşkil eden, Türkiye'nin ikinci büyük yazma eserler kütüphanesi olan Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü de tarihi geleceğe aktarmada aktif bir şekilde rol almaktadır. Ayrıca, Yusuf Ağa Kütüphanesi de bünyesinde barındırdığı birçok değerli ve kıymetli eserler ile çalışmamamızın muhtevisyatını oluşturmaktadır.

5. Yazma Eserlere Ait Temel Kavramlar²

Bordür: Klasik ciltlerde kapağın dış kenarını çevreleyen bölümdür.

Cedvel: Yazmaların sayfalarında metin kısmını çevreleyen altın yaldızla biri kalın diğeri ince iki çizgiden oluşan çerçevedir.

Ceharkuše: Kenarları yaklaşık birer santim, eninde deri ile çevrilmiş, ortası ebru, kumaş veya kâğıt kaplı cilttir. Harap olmuş kitap kapaklarının dört köşesine geçirilen meşin eklere verilen ad.

Deffe: Kitap cildinin iki kapağından her biri.

Ebrulu kâğıt: Üzerine boya ile somakiye benzer damarlar yapılmış kâğıda verilen ad. Eskiden bu kâğıtlar kitap ve defterlere kap olarak geçirilirdi.

Ferağ Kaydı: Bir metnin sonunda bulunan imza notu, bitirme ifadesi veya bazen doğru bir şekilde ifade edildiği üzere metnin zeylidir.

Fihrist: Bir kitabın içinde bulunan bab ve fasılları kısaca ve alfabetik olarak gösteren cetveldir.

Filigran: Kâğıdın yapımı sırasında dokusuna işlenen ancak, ışığa tutulduğunda görülebilen çizgi, resim, yazı gibi bir türlü gizli şekillerdir.

Hâşiye/Ta'likât: Ana metindeki bir kelime veya kelime grubuna dair sayfa kenarında ve/veya satır arasındaki açıklamadır.

İstinsah kaydı: Ketebe kaydı da denen bu bölümde yazmanın istinsah tarihi, müstensihi, istinsah yeri kaydedilir. Bazı yazmalarda bu bölümde müellif adı ve kitap adı, telif tarihi de verilir.

Miklep: Okuyucunun kitabı okurken kaldığı yere koyduğu, kitabın sol deffesinde Sertab denen kısma bitişik ucu üçgen kısımdır.

Rakabe Kaydı: A yaprağının sonu ile b yaprağındaki ilk kelimenin yazılması ile sayfa takibinin kolay yapılmasını sağlamak amacıyla yazılması işlemidir.

Salbek: Şemse adı verilen güneş biçimindeki süslemenin uzantılarına verilen addır.

Serlevha: Kimi yazmalarda metnin başladığı sayfanın (1b) üst kısmında bulunan, genellikle dikdörtgen veya üçgene benzeyen şekilde (ki buna mihrabiye denir.) süslemeli kısımdır. Burada Besmele veya kitabın adı yer alır.

Sema' Kaydı: Eserin müellife okunduğu ve müellif tarafından düzeltildiği hakkındaki

² Bu bölümde ismi geçecek olan kitaplardan faydalanılmıştır. Adam Gacek, *Arapça Elyazmaları İçin Rehber*, ter. Ali Benli-M. Cüneyt Kaya, Klasik Yayınları, İstanbul 2017. Fatih Rukancı-Hakan Anameriç-Kemal Tuzcu, *Yazma Eserlerin Bibliyografik Denetimi*, Yay. Haz. Nevzat Özel, Hiperlink Yayınları, Ankara 2016; Mine Esiner Özen, *Yazma Kitap Sanatları Sözlüğü*, İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi, İstanbul 1985.

kayıttır.

Sertab: Miklebin hareketini sağlayan, alt kapağa bağlandığı parçaya denir.

Şemse: Tezhiplerde ve kitap kapaklarında bulunan badem (madalyon) şeklindeki süslemedir.

Şiraze: Kitap sırtının alt ve üst taraflarına konulan şeritlerden ibarettir. Genellikle kitap sırtına renkli iplerle bir deri şerit/kayış şeklinde dikilerek işlevsel ve süsleme amaçlı olmak üzere kullanılır.

Temellük kaydı: Mülkiyet kaydı da denilen ve kitabın kimin malı olduğu hakkındaki kayıttır. Genellikle yaprağın /1a) yüzünde yer alır.

Tezhip: Altın yıldız ve boya ile yapılan süslemelere denir.

Varak: Yaprak anlamındaki varaka ve kâime (sahife) şeklindedir.

Zahriye: Bazı yazmaların iç kapağı durumunda olan sayfadır. Yaprağın (1a) yüzüdür. Burada kitap adı, müellifin adı ve bazen de eserin kimin adına yazılmış olduğu kaydedilir. Zahriye her yazmada yoktur.

Zencirek: Yazma eserlerde cilt kapaklarının ya da tezhipli sayfanın kenarındaki zincir biçimindeki geçmelerden oluşan süslemedir.

6. Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü Tarihçesi

Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü, 20 Temmuz 1984 tarihinde hizmete açılmıştır. Kütüphane, Burdur İl Halk Kütüphanesi'ni sel basması sonucu çok değerli yazma eserlerin ciddi manada zarar görmesi üzerine, yetkililer tarafından ülkemizin çeşitli kütüphanelerinde bulunan değerli yazma koleksiyonlarını bir araya toplamak, bakım ve onarımlarının yapılmasını sağlamak gayesiyle kurulmasına karar verilmiştir³. Böylece, içerisinde dev külliyatların bulunduğu, kıymetine paha biçilemeyen yazmalar bir araya getirilmiştir.

Kütüphane, satın alma, bağış ve devir yoluyla çeşitli kişi, kütüphane ve kurumlardan pek çok yazma ve nadir eseri bünyesine toplamıştır. Bugüne kadar 101 farklı yazma ve nadir eser koleksiyonu kuruma devir olarak gelmiştir⁴.

Konya, İstanbul'dan sonra en fazla yazma eserlerin bulunduğu ve her geçen gün bünyesine yeni eserleri kazandırıyor olması bakımından son derece önemlidir. Türkiye'de araştırmacılara eserin dijital kopya olarak verilme uygulamasının ilk burada başladığı, nadir eserleri dijital ortama aktarma da büyük ilerlemeler kaydettikleri söylenmektedir. Ayrıca, Anadolu'nun altmış iki ayrı kütüphanesinde bulunan nadir matbu ve el yazması kitapların Konya'da toplandığını ve yurtdışından da değişik kütüphanelerle dijital kopya değişimiyle binlerce eser temin edilmiştir.⁵

Mezkûr kütüphane 2010 yılında Bölge Müdürlüğüne dönüştürülmüş, çevre vilayetlerdeki Konya Yusuf Ağa Yazma Eser Kütüphanesi Müdürlüğü, Diyarbakır Ziya Gökalp Yazma Eser Kütüphanesi Müdürlüğü, Kayseri Raşit Efendi Yazma Eser Kütüphanesi Müdürlüğü ve Manisa Yazma Eser Kütüphanesi Müdürlüğü, Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü'ne bağlanmış kütüphanelerdir.

Kütüphanenin bünyesinde yaklaşık 140.000 eser bulunup, bunun yaklaşık 40.000'i el yazmasıdır. 100.000 nadir matbudur. Yurtiçi ve yurtdışından 48226 yazma eserin de dijital arşivi mevcuttur.⁶

³ Yukarıda kütüphane ile ilgili verilen bilgilerin hepsi kütüphanenin ana sayfasının tarihçe bölümünden faydalanılmıştır.

⁴ Koleksiyonların ismi <http://www.konya.yek.gov.tr/de> bahsedimiştir. (erişim tarihi:03.12.2022)

⁵ El yazması eserler hayata dönüyor isimli yazıda; <https://konyaarastirmalari.blogspot.com/> (erişim tarihi: 04.12.2022)

⁶ Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi Müdürlüğü'nden son temin edilen güncel verilerdir.

7. Yusuf Ağa Yazma Eser Kütüphanesi Tarihçesi

Sultan Selîm Câmîi'nin batı yönüne bitişik, hâlen elyazması ve matbu eserlerin bulunduğu ve ilmî araştırmaların yapıldığı çok önemli bir kütüphane olan Yusuf Ağa Kütüphanesi, 7 Ocak 1794 (25 Cemâziyelâhir 1209) yılında III. Selim'in annesi Mihrişah Valide Sultan'ın kethüdası Yusuf Ağa tarafından inşa edilmiştir.⁷

17 Rebûlevvel 1316 (5 Ağustos 1898) tarihinde hazırlanan katalogunda Yusuf Ağa'nın kütüphanesine 904 adet kitap vakfettiği, daha sonraki bağışlarla bu sayının 1270 cilde ulaştığı belirtilmiştir⁸. Bugün Yûsuf Ağa Kütüphanesi'nde sonradan katılan Sadreddin Konevî, Ebû Saîd el-Hâdimî, Konya Millî Kütüphane, Zaferiye Medresesi, Zincirli Medrese, İbrâhim Aczî Kendi ve Mala Hatun koleksiyonlarıyla birlikte 3162 yazma eser bulunmaktadır; basma eserlerin sayısı 9027'tür.⁹

Kütüphanelerdeki yazma eserlerden tam anlamıyla istifade edebilmek için, her bir eserin bibliyografik nitelermelerin yapılarak kataloglarının hazırlanması gerekmektedir. Yazma eserlerle hemhâl olanlar iyi bilirler ki, ülke genelinde ortak yazma eserler terminolojisinin bulunmaması ve bilhassa devamlı eser girişinin olması katalog hazırlanma planını sürekli olarak ertelenmesine neden olmaktadır. Bütün bu yetersizlik içinde kütüphanelerdeki eser tespitini zorlaştırmaktadır.

⁷ Müjgan Cunbur, "Yusuf Ağa Kütüphanesi ve Kütüphane Vakfıyesi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. I., S. I., 1963, s. 206.

⁸ İsmail E. Erünsal, "Yûsuf Ağa Kütüphanesi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 44., İstanbul 2013, s. 8.

⁹ Yusuf Ağa Kütüphanesi görevlilerinden son temin edilen güncel verilerdir.

1.ANADOLU SELÇUKLU DEVRİNDEKİ İLMÎ FAALİYETLER VE KÜTÜPHANELERİ

1.1.Türkiye Selçuklu Devletinden Önce Anadolu'daki İlmî Ortam

Malazgirt Zaferi sonrasında Anadolu'nun muhtelif coğrafyalarında kurulan Danişmendliler, Artuklular, Mengüçüklüler, Saltuklular ve Ahlatşahlar'ın her biri idare merkezlerini, ilim ve kültür yarışında üstün duruma getirebilmek ve yurt edindikleri bölgelerdeki ilmî, dinî ve kültürel dönüşümü sağlayabilmek için yoğun bilimsel faaliyetlere giriştikleri görülmektedir. Bu bağlamda; ilim adamlarına cazip imkânlar sunulmuş ve başta idare merkezleri olmak üzere, farklı şehirlerde çok sayıda cami, mescid, medrese, tekke ve zaviye inşa ederek, Anadolu'da Türk-İslâm kültür temelini oluşmasında en büyük katkıyı sağlamaktadırlar. Anadolu'da ilmî ve fikri faaliyetlerin ilk ne zaman ve nasıl başladığı net olarak ifade edilememişse de çeşitli görüşler ileri sürülmektedir Köprülü, ilk Türklerin askeri fetihlerle, savaşlarla mücadele halinde olduklarını ilmî faaliyetlerin başlamasının söz konusu olmadığı, ancak XII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bilimsel faaliyetlerin başladığını iddia etmektedir¹⁰. Son araştırmalar neticesinde ilk ilmî, fikrî ve kültürel faaliyetlerin Danişmendliler (1071-1178) öncülüğünde başladığı net olarak ifade edilmektedir¹¹. Çünkü devletin kurucusu Danişmend Gazi'nin babası Danişmend Ali Taylu'nun Harezmi olduğu ve Büyük Selçukluların hanedan muallimliğinde görevlerde bulunduğu bilinmektedir. Oğlu Danişmend Gazi'yi de ilmî yönden yetiştirip büyüttüğü muhakkaktır. Devlet kurucusunun ve atasının bilge bir aileden, kültürden geldiği ve bilimsel bir geleneğe bağlı olmasından dolayı Anadolu topraklarında bilimsel faaliyetler hızlı bir şekilde başladığı düşünülmektedir¹². Anadolu'daki ilk medreselerin de Danişmendli İli¹³ Niksar, Tokat, Amasya, Sivas ve Kayseri gibi bölgelerde inşa edildiği ve aynı yüzyılın ikinci yarısında te'lif, tercüme ve istinsah şeklinde yazılı kültürel faaliyetlerin hız kazandığı ve yayılım gösterdiği bilinmektedir¹⁴. Bu süreçte Anadolu'da kaleme alınan eserlerin ekseriyeti tıp, astronomi, matematik, felsefe gibi

¹⁰ M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyat Tarihi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1980, s. 246.

¹¹ Mikail Bayram, *Danişmend Oğulları Devleti'nin Bilimsel ve Kültürel Mirası*, Unimat Ofset, Konya 2009, s. 28.

¹² Sefer Solmaz, *Danişmendliler Devleti ve Kültüre Mirasları*, Selçuk Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2001, s. 235; Bayram, *Danişmend Oğulları*, s. 28.

¹³ Danişmend İli denilen coğrafyanın Anadolu Türk tarihinde ayrı bir yeri vardır. Diyar-ı Rum'daki ilk fetihlerin bizzat bu bölgede başlaması, Danişmendliler'in burada kurulup gelişmesiyle birlikte ilk Türkleşme ve İslâmlaşma hareketi de burada başlamıştır. Solmaz, *Danişmendliler*, s. 240.

¹⁴ Osman Gazi Özgüdenli, "İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan Farsça Yazmaların Öyküsü: Bir Giriş, *A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXVII/43, 2008, s. 7.

aklî ve tabii ilimleri kapsamaktadır¹⁵. Te'lif, tercüme ve istinsah faaliyetlerinin ilk dönemleri hakkındaki bilgilerimizin sınırlı olduğu görülmektedir. Bu kısıtlı bilgiler doğrultusunda günümüze ulaşan, Anadolu'da te'lif edilen ilk eser, İbnü'l-Kemal İlyas b. Ahmed'in astronomi ve felsefe alanında Farsça olarak kaleme aldığı *Keşfü'l-Akabe*'dir¹⁶. Bu eser, Kayseri şehir muhafızı olan İbnü'l-Kemal, Danişmendli Beyi Gümüştigin Melik Ahmed Gazi'ye ithâf etmiştir. Mikail Bayram bu eseri detaylı bir şekilde tetkik etmiş ve Türkçe'ye tercüme etmiştir¹⁷.

Anadolu coğrafyasında istinsah edilen ve zamanımıza ulaşan en eski Farsça yazma ise, Ebu'l Fazıl Hubeş b. İbrahim b. Muhammed et-Tiflisi tarafından 24 Safer 558 (1 Şubat 1163) yılında Konya'da tamamlanan *Kitâbu Vucûhu'l-Kur'an* isimli eserdir¹⁸. Bayram'a göre muhtemelen Kayseri'deki Gevher Nesibe Dârü'ş-şifâsı'nın ilk müderrisi olan Tiflisi, önce Danişmendlilerin hizmetinde iken ardından Selçukluların bünyesinde yer almış¹⁹ ve vefatına kadar yaklaşık olarak yirmi beş eser te'lif etmiştir. Anadolu'da te'lif edilen ilk Türkçe eser konusunda çeşitli iddialar bulunmaktadır²⁰. Son çalışmalar neticesinde ilk Türkçe eserin Hâkim Bereket'in kaleme aldığı *Tuhfe-i Mübariz*²¹ adlı tıp kitabı olduğu tespit edilmektedir²². Bu eser, Amasya'da (Danişmend İli) kaleme alınmış olup, Danişmendlilerin soyundan gelen Amasya valisi Halifet Gazi'nin teşvikiyle Hâkim Bereket tarafından kaleme alınmıştır. Danişmendli hükümdarlar, İslâm dünyasının kültür merkezleriyle her daim iletişim halinde olup, o dönemin önde gelen âlimlerini Anadolu'ya davet ederek bizzat ve bu toprakların ilmî ve kültürel faaliyetlerin alt yapısını hazırlamaktadır. Bunun sonucu olarak, Melik Muhammed ünlü Hanefî hukukçusu Abdülmecid b. İsmail el-Herevî'yi Anadolu'ya davet ederek, beyliğin kâdı'l-kudâtlık makamına getirilmiştir²³.

¹⁵ Mustafa Akkuş, "Moğol İstilasının Selçuklu Bilim ve Düşünce Hayatına Etkileri", *III. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu Selçuklularda Bilim ve Düşünce Bildirileri* (Konya, 19-21 Ekim 2011), İslâmî İlimler, 1, ed. Mustafa Demirci, Ali Temizel, M. Ali Hacıgökmen, Sefer Solmaz, Konya 2013, s. 459.

¹⁶ Müellif, bu eseri Danişmend Gazi'ye ithâf etmiştir. Özgüdenli, "İstanbul Kütüphaneleri", s. 7; Bayram, *Danişmend Oğulları*, s. 29.

¹⁷ Bayram, *Danişmend Oğulları*, s. 15-114.

¹⁸ Özgüdenli "İstanbul Kütüphaneleri", s. 7; Kur'an-ı Kerim'in lafızlarını en iyi şekilde açıklamak için kaleme alan eserin müellif nüshası da Atıf Efendi Kütüphanesi 1316 numarada kayıtlıdır. Fikri Güney, "Hubeş et-Tiflisi'nin Vucûhu'l-Kur'an Adlı Eseri", *Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, c. 2, S. 1, 2018, s. 130.

¹⁹ Bayram, *Danişmend Oğulları*, s. 52.

²⁰ Solmaz, *Danişmendliler*, s. 244'de her bir görüş ve müellifine dair bilgiler detaylıca ele alınmıştır.

²¹ Bu eser, Binnur Erdağı Doğer tarafından 2013 yılında Türk Dil Kurumu aracılığıyla yayımlanmıştır.

²² Solmaz, *Danişmendliler*, s. 244; Binnur Erdağı, "Anadolu'da Yazılmış İlk Türkçe Tıp Kitabı", *Türkbilgi*, 2001/2, s. 49.

²³ Herevî'nin *el-İşrâf ala gavamız el-Hukumat* adlı eseri Selçuklu Sultanı I. Mesud dönemi eserlerindedir. Dilber İlimli Usul, *Selçuklular Zamanında Kayseri'de İlmî ve Kültürel Faaliyetler*, Selçuk Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2007, s. 56; Yağbasan hükümdarlığı döneminde de Beyazid-i Bestamî'nin yedinci

Anadolu'nun ilmî ve kültürel yarışında diğer beylerde geride kalmayıp, aktif bir rol oynayan Mengüçük hükümdarları hâkim olduğu topraklarda kültürel faaliyetlere geniş yer ayırmışlardır. Mengüçük illerindeki ilmî faaliyetler hemen hemen diğer Türk Beylikleriyle aynı paralellikte inkişaf etmiş olup, beyliği eğitim yapıları ile donatmışlardır. İnşa ettikleri cami, medrese, zaviye, imaret, darüşşifa, kütüphane gibi mimarî eserlerin yanı sıra Fahreddin Behramşah, Alâeddin Davudşah gibi hükümdarların mantık, matematik, ilm-i nücüm, edebiyat ve felsefeye vâkıf olmalarının yanında ilim adamlarını himaye edip desteklemeleri Anadolu'yu ilim ve sanat yarışında ileriye taşımışlardır²⁴. Bizzat bu anlayışa en güzel örnek Fahreddin Behramşah kendisine sığınan Bahaeddin Veled ve ailesi için Erzincan Akşehir'de bir medrese inşa ettirerek, büyük saygı göstermişlerdir²⁵. Şair Nizâmî-i Gencevî *Mahzenü'l-Esrâr* isimli meşhur eserini Fahreddin Behramşah adına yazmıştır²⁶. Mengüçük beyi de ona büyük bir servet değerinde beş bin altın, beş yüğrük katır, beş donatımlı at, hil'at ve elbise göndermiştir. Mengüçüklüler de darü's-şifâhanelerin çokluğu, dönemin ileri gelen hekimlerinin bu topraklara gelip ikamet etmeleri beyliğin bilhassa tıp ilminde ileri bir seviye olduklarını göstermektedir. Mesela, Alâeddin Davudşah, meşhur tıp âlimi Muvaffakuddin Abdüllâtîf-i Bağdâdî'yi sarayına davet etmiş ve maddî yönden desteklemiştir²⁷. Uzun yıllar Mengüçük coğrafyasında yaşayan Bağdâdî, I. Alâeddin Keykûbâd'ın Erzincan'ı kendi topraklarına katmasıyla birlikte şehri terk ederek Haleb'e geri dönmüştür. Mengüçüklüler'in ve Davudşah'ın âlimlere verdikleri değer, beyliğin gelişmişlik ve refah seviyesi o kadar üst seviyede olmalıdır ki; yaklaşık olarak elliye yakın eser te'lif eden, ilmî yetkinliğini ispatlamış olan müellifin keyfî bir sebep ile değil, ilhak gibi olumsuz bir hadiseden dolayı şehri terk etmesi de önemli bir ayrıntıyı göstermiştir. Ayrıca Kaya, Bağdâdî'nin Davudşah'a ithâfen birkaç eser kaleme aldığını kaydetmiştir²⁸. Bununla birlikte, İshak b. Muhammed b. Ömer b. Muhammed eş-Şirvanî tarafından Behrâmşah b. Davud'un hususi kütüphanesine yadigâr olarak sunulan Bel'amî'nin *Tercüme-yi Tarih-i Taberi* isimli eseri 1190-91 yılında Erzincan'da istinsah edilmiştir²⁹. Edebiyat ve tasavvuf sahasında ön plana çıkan Sirâceddin

---

kuşaktan torunu Şeyh Musa Fakih, kayınpederi Hacı Bayezid Anadolu'ya gelerek yerleşmişlerdir. Solmaz, *Danışmendliler*, s. 236.

²⁴ Abdülkerim Özaydın, "Mengüçüklüler", *Anadolu Beylikleri El Kitabı*, ed. Haşim Şahin, Grafiker Yayınları, Ankara 2016, s. 106.

²⁵ Abdullah Kaya, *Mengücekoğulları Beyliği Tarihi*, Selçuk Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, Konya 2006, s. 161.

²⁶ Faruk Sümer, "Mengüçüklüler", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXIX, Ankara 2004, s. 140. Gencevî'nin farklı yıllarda yazmış olduğu diğer esere bkz. Kaya, *Mengücekoğulları*, s. 167-168.

²⁷ Özaydın, "Mengüçüklüler", s. 106.

²⁸ Kaya, *Mengücekoğulları*, s. 168-169.

²⁹ Özgüdenli, "İstanbul Kütüphaneleri", s. 8.

Ahmet, Alâeddin Davudşah döneminde Anadolu'ya gelmiş ve Erzincan'da yaşamıştır³⁰. Erzincan'da kültür ve sanat ortamı öyle yükselmiştir ki musikiden tıbbâ, dini ilimlerden alet ilimlerine kadar birçok konuda temayüz etmiş meşhur âlim ve tabipler bu topraklarda yetişmiştir. Bu âlimlerden birisi Konya'da yaşamış Nizâmeddin Ahmet Erzincânî'dir. Eflâkî Konya'ya geldikten sonra bizzat bu kişiden ders almış ve eserinde üstadım diye bahsetmiştir³¹. İbn Bîbî de eserinde Erzincânî'nin kasidesine yer vererek bir toplantı gününde Şemseddin Tabas'ın bu şiire cevap mahiyetinde bir şiir yazdığını, bunun üzerine Sultan İzzeddin Keykavus'un Tabas'a emir-i arızlık ve inşâ makamını verdiğini ifade etmiştir³². Bunun yanında Erzincanlı diğer önemli bir şahsiyet, Mehmet b. Mustafa b. Hoca Hasan Fahrüddin Salgurî'dir. Divriğili olan Fahrüddin Çelebi, Selçuklular döneminde Türk dilinin başlıca kurallarını ve kelimelerini bir kaside halinde toplayarak bilinen ilk sözlüğü kaleme almasıyla tanınmıştır³³. Mengüçkoğulları yıkıldıktan sonra bile onların mirası devam etmiş, aynı coğrafyada ilmî faaliyetler ileri bir düzeyde devam etmiş, önemli şahsiyetler yetişmiştir. Bu şahsiyetlere örnek olarak tabip Alâeddin Erzincânî'yi verebiliriz. Selçuklu Sultanı Rükneddin Kılıç Arslan'ın rahatsızlığı üzerine Alâeddin Erzincânî'den kendisi için bazı macunlar hazırlamasını istemiş ve hekim de birebir tedavisi ile ilgilenmiştir³⁴. Bu topraklarda yetişmiş ve Selçuklunun son dönemlerinde devletin en üst mevkilerinde görev yapmış kişiler de mevcuttur. Melikü'l-Ümera Atabeğ Mecdeddin Ali b. Muhammed el-Hasan el-Erzincânî³⁵, Bahâeddin Erzincânî³⁶ Nazır-ı Memâlik Zeyneddin Ahmet Erzincânî³⁷, Taceddin Erzincânî³⁸, Müstevfî Erzincanlı Kadı Şerafeddin Mahmut³⁹ ve onun oğlu Tacüddin Pervâne⁴⁰, Müşrif-i Mülk Sadr Kıvameddin Erzincânî⁴¹ ve Kâtibü's-Şurût Erzincanlı Yusuf b. Nuh⁴² gibi daha birçok isim saymak mümkündür⁴³.

Anadolu'da telif edilen birçok eserin ortaya çıkmasında en büyük paya sahip beyliklerden biri de Artuklulardır (1102-1409). Artuklu beyleri bölgede hâkimiyeti tesis

³⁰ Özaydın, "Mengüçöklüler", 106; Kaya, *Mengücekoğulları*, s. 170.

³¹ Ahmet Eflâkî, *Menâkıbü'l-Arifin*, c. II, ter. Tahsin Yazıcı, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1973, s. 276.

³² İbn Bîbî, el-Hüseyin b. Muhammed b. Ali el-Caferi er-Rugadî, *el-Evamirü'l-Ala'ie fi'l-Umuri'l-Ala'ie* (*Selçukname*), haz. Mürsel Öztürk, I, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1996, s. 147-149.

³³ Kaya, *Mengücekoğulları*, s. 171.

³⁴ Eflâkî, *Menâkıbü'l-Arifin*, c. I, s. 345-346; Özaydın, "Mengüçöklüler", s. 106.

³⁵ İbn Bîbî, *el-Evamirü'l-Ala'ie fi'l-Umuri'l-Ala'ie*, c. II, s. 176.

³⁶ İbn Bîbî, *el-Evamirü'l-Ala'ie fi'l-Umuri'l-Ala'ie*, c. II, s. 122, 127.

³⁷ İbn Bîbî, *el-Evamirü'l-Ala'ie fi'l-Umuri'l-Ala'ie*, c. II, s. 175.

³⁸ İbn Bîbî, *el-Evamirü'l-Ala'ie fi'l-Umuri'l-Ala'ie*, c. II, s. 151.

³⁹ Eflâkî, *Menâkıbü'l-Arifin*, c. I, s. 41, 58; İbn Bîbî, *el-Evamirü'l-Ala'ie fi'l-Umuri'l-Ala'ie*, c. II, s. 86, 95, 100.

⁴⁰ İbn Bîbî, *el-Evamirü'l-Ala'ie fi'l-Umuri'l-Ala'ie*, c. I, s. 446.

⁴¹ İbn Bîbî, *el-Evamirü'l-Ala'ie fi'l-Umuri'l-Ala'ie*, c. II, s. 164.

⁴² İbn Bîbî, *el-Evamirü'l-Ala'ie fi'l-Umuri'l-Ala'ie*, c. II, s. 100.

⁴³ Kaya, *Mengücekoğulları*, s. 166-177.

etmeleriyle birlikte ilmî ve kültürel faaliyetlere yoğunlaşmış, inşa ettikleri sayısız medrese, zaviye, imaret, kütüphane gibi yapılarla bilimin yeşermesine katkı sağlamışlardır. Artuklu hükümdarlarının âlim, edîb ve şairi himaye edip desteklemesinin yanı sıra kendilerinin de ilimle meşgul olması çok sayıda eserin Anadolu'ya getirilmesine öncülük etmişlerdir. Meyyâfârikin topraklarında doğup büyüyen, *Târîhu Meyyâfârikin* ve *Âmid*⁴⁴ adlı eserleriyle tanınan Artuklu tarihçisi İbnü'l-Ezrak el-Fârikî, farklı zaman dilimlerinde Artuklu beyliğinde resmi görevlerde bulunmuştur⁴⁵. Artuklular'ın diğer önemli ilim adamı hekim ve filozof Fahreddin el-Mardîni'dir. Felsefe ve tıp alanında meşhur olan Mardîni, *el-Kanûn* uzmanı olarak tanınmasına ek olarak, İbn Sînâ'nın *el-Kasîdetü'l-Ayniyye'sine* şerh ve kendisine muhalif olanlara karşı tenkit amacıyla bir risale yazdığı bilinmektedir⁴⁶.

Artuklu hükümdarların övgüsüne nail olmak isteyen âlimler, bizzat onlara eserler ithâf etmişlerdir. Bunlardan biri olan Ebû Ali b. Ebû'l-Hasan es-Sûfi, Hısn-ı Keyfâ Artuklularından Fahreddin Kara Arslan b. Necmeddin İlgazi b. Artuk'a, *Urcûze fi Suverü'l-Kevâkibi's-Sâbite* isimli eserini ithâf etmiştir⁴⁷. Bizzat bu hükümdarın hususi kütüphanesi için Fahreddin Razi'nin *Mefâtihu'l-Gayb* adlı eseri de istinsah edilmiştir⁴⁸. Yine, Mardin Artuklu hükümdarlarından Necmeddin Alpi adına Kemâleddin Ebû Salim, *el-İkdu'l-Ferd li Melikü's-Sa'id* adlı eserini kaleme almıştır⁴⁹. Artuklular'ın himayesinde bulunan İsmâil b. er-Rezzâz el-Cezerî, *Kitâb fi Ma'rifeti'l-Hiyeli'l-Hendesiyye* adlı mühendis alanındaki eserini 1205'te Emîr Nâsîrüddin Mahmud'un isteği üzerine yazmıştır⁵⁰. Cezeri'nin yanı sıra Bediüzzaman, Karakuş el-Hesabî ve Yâkut el-Hesabî adlı mühendisler de Artuklular'ın önemli

⁴⁴ Eserin bazı bölümleri Türkçeye çevrilmiştir. İbnü'l-Ezrak, Mervani Kürtleri Tarihi, haz. Mehmet Emin Bozarlan, Ankara 1990; İbnü'l-Ezrak, Ahmed b. Yusuf b. Ali, Meyyafarikin ve Amid Tarihi (Artuklular Kısmı), çev. Ahmet Savran, Erzurum 1992.

⁴⁵ Tarihçinin hayatı ve eserlerinin içeriğine dair detaylıca bkz. Ahmet Savran, "İbnü'l-Ezrak el-Fârikî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXI, İstanbul 2000, s. 34.

⁴⁶ Mardîni, felsefe dersini Hüsameddin Timurtaş b. İlgazi b. Artuk'un daveti ile hanedanın himayesinde felsefe okutan İbnü's-Salâh (Necmeddin Ebü'l-Fütûh Ahmed b. Sırrî)'tan almış ve Artuklular'ın hoşgörülü ortamında yetişmiştir. Detaylı bkz. Ali Durusoy, "Fahreddin el-Mardîni", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XII, İstanbul 1995, s. 86-87. Kendisini eleştirenlere karşı risale yazdığı kaynaklarda zikredilmesine rağmen, eser hakkında başka bir malumat yoktur.

⁴⁷ Recep Yaşa, "Artuklular", *Anadolu Beylikleri El Kitabı*, ed. Haşim Şahin, Grafiker Yayınları, Ankara 2016, s. 84.

⁴⁸ Süheyl Ünver, "Artuklular Kütüphaneleri Hakkında Yeni Tetkikler", *III. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 1948, s. 222.

⁴⁹ Yaşa, "Artuklular", s. 84.

⁵⁰ Eserin içeriğine dair ayrıntılı bkz. Sadettin Ökten, "Cezerî, İsmâil b. Rezzâz", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 7, İstanbul 1993, s. 505; Cezerî, makineler, pompalar, fiskiyeler, su terazileri ve müzik aletleri hakkında teorik ve pratik bilgilere yer veren ve resimlerle açıklayan eseriyle Anadolu'nun XII. Ve XIV. Yüzyılının bilimsel seviyesini yükseltmiştir. Bilim dünyasında ünlenmesini sağlayan *Kitâbü'l-Câmi beyne'l-İlm ve'l-Ameli'n-Nafi fi Sinâati'l-Hiyel* adlı eserinde hava, boşluk ve denge prensibine dayanan otomat ve sibernetik yapıtları ele alması oluşturmaktadır. Hüseyin Erkan Bedirhanoglu, Artuklular'ın Siyasi, Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı, Anadolu Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, Eskişehir 2019, s.94.

şahsiyetlerindedir. Buna ilaveten Artuklular'ın önde gelen kelamcısı Seyfü'd-din Amidî, fıkıh, hadis, kelam, felsefe ve mantık gibi daha birçok alanda kendini yetiştirmiş, kelama dair *Ebkârü'l-Efkâr*, fıkıha dair *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*, cecele dair *Kitabü'l-Cedel*, mantıka dair *Dekaiku'l-Hakaik fî'l-Mantık* gibi muhtelif konularda pek çok eser te'lif etmiştir⁵¹.

Beyliğin bünyesinde çeşitli birçok alanda âlimlerin yetiştiğini, muhtelif sayıda eser yazıldığı bilinmektedir. Bu muhtelif alanlardan biri de mûsiki olup, pek çok musikişinas yetişmiştir. Bunlar arasında Ali Mardinî, Karatoğanoğlu Mehmed, Safiyuddîn el-Hıllî, Abdullah Mardinî⁵² gibi şahsiyetler ya Artuklu topraklarında büyümüş ya da farklı coğrafyalardan Artuklu sarayına gelerek müzikle meşgul olmuşlardır⁵³. Bunun yanında Artuklu hükümdarları, edebiyata da ayrı önem vermişlerdir. Beyliğin önde gelen edebiyatçısı İbn Saffâr el-Mardinî, şair dalında kendini geliştirmiş ve *Unsu'l-Muluk* adında bir şiir kitabı kaleme almıştır⁵⁴. Aynı şekilde İmadu'd-din ed-Düneysiri de şiir ve edebiyat alanında çalışmalar yürütmüştür. Son olarak, Koçhisarlı İmadeddin Muhammed'in eczacılığa ve tıbbıa dair *Makâlâtü'l-Mürşide fî Derci'l-Edviyye* isimli eseri; yine Koçhisarlı Ömer b. Durmuş et-Türkî'nin tıbbıa dair *Hilyetü's-Sırrıyyin* adlı eserler gibi Artuklu medreselerinde muhtelif alanlarda birçok kitap yazılmış ve pek çok ilim adamı yetişmiştir⁵⁵. Bütün bunların yanında, Artuk Beyi Hüsameddin Timurtaş'ın da oldukça büyük ve kitap bakımından da zengin sayılabilecek bir kütüphane kurduğu kaynaklarda zikredilmektedir⁵⁶. Yukarıda özellikle belirtilen -hususî kütüphanesi- kavramı bu dönem için son derece önemlidir. Böylece, yazılı kültür diyebileceğimiz te'lif, tercüme ve istinsah faaliyetlerini teşvik edip, âlim ve edîbi himaye ettikleri gibi devletlerinin sarayında da kütüphane inşa etmeyi ihmal etmemişlerdir.

Anadolu'da kültürel muhitin oluşmasına katkı sağlayan Ahlatşahlar (1100-1208) ve Saltuklular'ın (1071-1202) ilmî ve kültürel faaliyetlerine dair kaynaklarda yeteri kadar bilgi tespiti yapılamamıştır. Fakat diğer hükümdarlar gibi her iki devletin beyleri de ilim adamlarını himaye ederek maddî yönden desteklemeyi ihmal etmedikleri, beyliklerini kültürel yönünden

⁵¹ Selim Özarlan, "Artuklular Döneminde Kelam İlmi ve Kelamcılar", *Kelam Araştırmaları*4, S. 1, 2006, s. 68-70.

⁵² Artuklu hükümdarı Necmeddin Gazi'nin oğludur. Mûsikî, astronomi ve matematikle hemhâl olmuş, mûsikî alanında *Urcûze fî'l-Musikâ* isimli eseri yazmıştır. Hüseyin Akpınar-Egecan Aydın, "Artuklular'dan Günümüze Mardin'de Mûsikî Kültürü ve Mûsikîşinaslar", *Turkish Academic Research Review*, C.4, S. 1, 2019, s. 29.

⁵³ Akpınar-Aydın, "Artuklular'dan Günümüze", s. 29.

⁵⁴ Hilâl Arslan, *Artuklular Döneminde Mardin*, Sakarya Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2019, s. 78.

⁵⁵ Yaşa, "Artuklular", s. 84.

⁵⁶ Özgüdenli, "İstanbul Kütüphaneleri", s. 9; Coşkun Alptekin, "Artuklular", *TDV İslam Ansiklopedisi*, III, İstanbul 1991, s. 418.

gelişmesini istedikleri kaçınılmazdır. Dönemin yazarları Ahlat'ı “Kubbetü'l-İslâm”⁵⁷ olarak atfetmesinin en önemli nedeni, şehrin ilmî ve sanat bakımından müreffeh ve zengin olmasıyla ilgili olduğu düşünülmektedir. Ahlatşahlar'ın idarî merkezinde birçok âlim ve edîb yetişmiştir. Bu şahsiyetlerden meşhur hekim İzzeddin Hubel Fahrüddin el-Hılatî'nin oğlu Ahmed b. Ali b. Ahmed b. Abdü'l-Mun'im b. Hubel et-Tabib, Ahlatşahi Beyi II. Sökmen'in yanında yer almış, bizzat onun hastalıklarını tedavi etmiş, Sökmen'den kıymetli hediyeler almıştır⁵⁸. Müellif, *el-Muhtar fi't-Tib* adında bir eser kaleme almış olup, birçok âlim tarafından eseri şerh edildiği de bilinmektedir. Yine, Şeref b. Ebi'l-Mutahhar el-Ensarî el-Hılatî, Ahlatşahların görkemli döneminde yaşamış, *Tarih-i Hilât* adlı eseri kaleme almıştır. Bunlara ek olarak, mutasavvıf Şeyh Ammar el-Bidlisî el-Ahlatî, kimyager Hüseyin el-Ahlatî el-Lazuredî, fakih Ebû Abdullah Muhammed b. El-Hasan b. Muhammed İbn Zerkân eş-Şâfî, şair Ömer İbn İshak b. Hibetullah b. Sıddık Mahmud b. Salih el-Hılatî, fakih Ebu'l Fadl Muhammed b. Ali b. Hüseyin el-Hılatî, *Usûlu'l-Hikme* adında eseri olan filozof Ebû Ali el-Ahlatî, mimar Mufaddal Ahlatî, din âlimi Safiyüddin Ebu'l-Berekât gibi daha ismini sayamadığım pek çok ilim adamı Ahlatşahlar Beyliği'nin gölgesinde doğmuş ve ilmî yönden kendilerini de yetiştirmişlerdir⁵⁹. Bu kadar âlimin bulunduğu ilmî muhitte birçok eserin te'lif veya istinsah edildiği muhakkak olup lakin günümüze ulaşmamıştır. Nitekim de bilinmeyen bir müstensih tarafından 12 Cemâziye'l-Evvel 593(2 Nisan 1197) tarihinde Ebu'l-Feth Melikşah b. el-Melik Nâsirüddin Muhammed b. Saltuk'un hususi kütüphanesi için Hâkânî'nin *Hatmu'l-Garâib* isimli eseri de istinsah edilenler arasındadır⁶⁰. Özellikle Danişmendliler ve Artuklular gibi diğer beyliklerin Anadolu coğrafyasında kültür ve medeniyete dair bilimsel bir muhit oluşturmaları⁶¹, siyasi mücadelelerinin yanında ilim ve irfanı arka plana atmamaları, medrese, imaret ve kütüphane gibi önemli ilim kurumlarının inşası Türkiye Selçuklu Devleti'nin ilmi ve kültürel yönden ilerlemesine büyük bir temel teşkil etmiştir.

⁵⁷ Abdülkerim Özaydın, “Ahlatşahlar”, *Anadolu Beylikleri El Kitabı*, ed. Haşim Şahin, Grafiker Yayınları, Ankara 2016, s. 128.

⁵⁸ Emin Dalmış, *Ortaçağda Ahlat*, Adıyaman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, Adıyaman 2021, s. 231.

⁵⁹ Dalmış eserinde Ahlat'ta yetişen yaklaşık otuz sekiz âlim tespitinde bulunmuş ve her biri hakkında kısaca bilgiler vermiştir. Detaylıca bkz: Dalmış, *Ortaçağda Ahlat*, s. 230-244; Özaydın, “Ahlatşahlar”, s. 129. Emel Tekin, *Ortaçağ'da Ahlat'ta Türk Medeniyeti*, Trakya Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2019, s.71-85.

⁶⁰ Özgüdenli, “İstanbul Kütüphaneleri”, s. 9.

⁶¹ Mustafa Akkuş, “Danişmendlilerin Anadolu'nun Bilim ve Kültürüne Katkıları”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Danişmendliler Sempozyumu* (Tokat, 12-13 Kasım 2015), haz. Ali Açikel, Murat Serdar, Ankara 2016, s. 281-294.

1.2. Türkiye Selçuklular Dönemindeki İlmî Faaliyetler

Tarihte Türkler Asya'dan Avrupa'ya kadar birçok bölgeyi fethetmişler, ülkeler ele geçirerek devletler kurmuşlardır. Ancak devlet kurdukları bu topraklarda kültürel olarak hâkim olamadıklarından dolayı yurt haline getirememişler ve zamanla benliklerini de kaybederek yok olmuşlardır. Bir bölgenin yurt edinilebilmesi için o toprakları halkın, kültür ve medeniyetiyle yoğurması kültürel olarak o coğrafyaya hâkim olması zorunludur. Anadolu'nun fethi diğer fetihlerden farklı olmuş, Selçuklular bir taraftan Anadolu'yu askeri olarak fethederken, bir yandan da âlimler, edîbler, mutasavvıflar, Horasan erenleri eliyle fethederek devam etmişlerdir. Anadolu'nun birçok bölgesine medrese, zaviye ve tekkeler kurarak kendi inanç ve kültürlerini egemen kıлып, bu toprakları yurt edinmişlerdir. Türkler bu yönüyle ele geçirdikleri diğer topraklarda hâkimiyetleri kısa olurken Anadolu'nun kültürel fethiyle beraber burayı Türkleştirmiş, İslamlaştırmış ve yurt haline getirmiştir. Anadolu'nun Türkleşip İslamlaşması ile ilgili Firdevsî-i Rumî üç aşamadan bahseder, en önemlisi diyerek bahsettiği üçüncü aşama mutasavvıf ve dervişler eliyle yapılan kültürel fetihtir⁶². Böylece Selçukluların, Türk-İslam kültür ve medeniyetini oluşturması; ona temel olan ilmî, siyasi, sosyal ve ekonomik faaliyetlerinin sonuçları sadece o dönem zarfında değil, bugün bile etkisini devam ettirmektedir.

Selçuklu Devleti'nin ilmî ve fikrî faaliyetlerde gelişim sağlayamadığı ve geri kaldığına dair Zeki Velidi Togan, *Umumî Türk Tarihine Giriş* adlı eserinde, “Anadolu’da Selçuklular devrinde ilmîn terakkisi namına kaydedilecek bir şey yoktur. Rum Selçukluların cediti olan Kutalmış riyaziyat ve rasat işleriyle meşgul oluyordu. Rum Selçukluları riyazi ilimlere karşı böyle bir alaka göstermemişlerdir.” Müverrih Gelibolu Ali’yi kaynak göstererek “Anadolu’nun Selçuklular zamanında kültür bakımından diğer İslâm ülkelerine nispeten geri kalmış olduğuna işaret ederek, Alâeddin Keykubad zamanına kadar Rum ülkesinde ulema azdı. Buranın ahalisi tahsil için diyarı Acem’e giderlerdi,” demektedir.⁶³ Bu görüşünü desteklemek için ise Selçukluların hep gaza ile meşgul olan bir askeri zümre olduklarını, bu yüzden ilmîn gelişimi için barış ve sükûnet ortamının oluşturulamadığını söylemektedir. Anadolu Selçuklu Devletini, öncüllerinden ve ardıllarından ayıran en önemli özelliklerinden birisi ilk adım atıldığı coğrafyanın Bizans, Ermeni gibi tamamen gayrimüslim bir topraklarda kurulmuş olmasıdır. Ataları Büyük Selçuklular kendi inanç ve ırkının hâkim olduğu

⁶² Bekir Biçer, “Firdevsî-i Rûmî ve Tarihçiliği”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 18, Konya 2005, s. 256.

⁶³ A. Zeki Velidi Togan, *Umumî Türk Tarihine Giriş En Eski Devirlerden 16. Asra Kadar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2019, s. 306.

topraklarda kurulmuştur. Halefleri Osmanlılar, özellikle Anadolu Selçukluların ve beyliklerin olgunlaştırdığı, kültürlerini yerleştiği topraklarda kurulurken, Türkiye Selçukluları öncesi olmayan topraklarda yeşermiş ve bize miras bırakmıştır. Başka bir deyişle, Selçuklular Diyar-ı Rum diye ifade edilen beldeyi kendi inanç, gelenek-görenek ve kültürünü tesis ederek Türklerin anavatanına dönüştürmüştür. Kurulduğu coğrafya ve yüzyıl olarak tarihin en kanlı savaşlarının, mücadelelerinin verildiği Haçlı Seferlerine ve Moğol istilasına maruz kalmıştır. Bu yüzden diğer İslam devletleri ile mukayese etmenin doğru olmayacağı kanaatindeyim. Ayrıca, ilmîn gelişimine dair kaydedilecek bir şey yoktur tezine de hâkim oldukları coğrafyanın neredeyse her karesine medrese, tekke, zaviye ve darü'ş-şifâ inşa etmiş oldukları göz ardı edilmemelidir. İçerisinde âlim, mutasavvıf, mütefekkir ve edîb gibi ilmî şahsiyetler yer almamış ve onların faaliyetleri olmamış olsaydı bu denli inşa etme gereksiniminde bulunmazlardı. Son olarak ise, Orta Çağ İslâm âlimlerinin eğitim sürecine dair inceleme yapıldığında görülecektir ki, ilk olarak doğduğu ailede ve şehirde tahsilini tamamladıktan sonra hemen hemen hepsinin ilmî konularda araştırma ve incelemede bulunmak için yurtlarından ayrıldıklarını, uzun yıllar ilim merkezleri olan muhtelif şehirlerde ikamet edip, dönemin âlimlerinden, bilim insanlarından dersler alarak sohbetlerine dâhil oldukları bilinmektedir. Nitekim Anadolu'ya farklı coğrafyalardan tahsil veya medreselerde görev almak için gelen öğrenci ve âlimlerin de varlığı bunu kanıtlamaktadır. Hülâsa, tahsil için yurdundan ayrılma hadisesi sadece Anadolu'ya bilhassa da Selçuklulara has bir durum değildir⁶⁴.

Türkiye Selçuklularında bilinen ilk medreseler, 1176 Miryokefalon Savaşından sonra siyasi istikrarın tesis edilmesiyle II. Kılıç Arslan döneminde yaptırılmaya başlanılmıştır. Bu mimarî faaliyetlerin gündün güne çoğalmasıyla birlikte, bunların temelini oluşturan bilimsel faaliyetlere de girişilmiştir. Bilimsel faaliyetler ve âlimler için en gerekli olan kütüphane inşa etmeyi de göz ardı etmemişlerdir⁶⁵. Şüphesiz ki bu sürecin altyapısında ilk dönem devlet yöneticilerinin de bilim ve sanata hürmet eden, birebir ilgilerinin olduğu düşünülse de dönemin kaynakları II. Kılıç Arslan ile birlikte bu konulara dair bilgiler vermeye başlamışlardır. Fakat İbnü'l-Esîr Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurucusu Kutalmış'tan şöyle bahsetmektedir: *Tuhaftır ki, Kutalmış Türk olduğu halde astrolojiye vakıftı ve bu ilmî mükemmel derece de biliyordu. Kutalmış bu ilimden başka kavimler ilmîni de biliyordu. Onun*

⁶⁴ Şemseddin Günaltay, *İslam Tarihinin Kaynakları Tarih ve Müverrihler*, Endülüs Yayınları, İstanbul 1991 ve Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İSAR, İstanbul 1998. Özellikle bu iki eser incelendiğinde yukarıda savunulmuş olan görüşün desteklendiği ortaya çıkacaktır.

⁶⁵ İleriki bölümde kütüphaneler hakkında bilgi verilecektir.

ölümünden sonra oğulları da astronomi tahsil etmeye ve bu ilmin üstatlarını yanlarında barındırmaya devam ettiler demektedir⁶⁶. Müellif, Selçuklu Sultanlarının bu ilimlere hâkim olmalarından dolayı dinî boyutta eleştirirken, ilk dönem Selçuklu atalarının ilmî yetkinliğine ve kültürel seviyelerine dair kıymetli bir bilgi paylaşımı söz konusu olmuştur. Selçuklu hükümdarı II. Kılıç Arslan, ilmî taassuptan uzak, rasyonel düşünceye sahip ve fikir hürriyetini savunmasından dolayı rakipleri olan Halep ve Şam Atabeği Nureddin Mahmud ve Selahaddin Eyyubî tarafından itikadî yönden tenkit edilmiştir⁶⁷. Süryanî Mihail de II. Kılıç Arslan'ın dinî ve felsefî konularda tartışmalara katıldığından ve ilgisinden bahsetmiştir. Ayrıca, sultanın yanında daima Kemâleddin adlı bir filozofun bulunduğunu da zikretmiştir⁶⁸.

Sultan II. Kılıç Arslan, devletini on bir oğlu arasında paylaştırdıktan sonra her biri hâkim oldukları bölgeleri birer kültür merkezi haline getirmişlerdir. Devrin önemli tarihçisi İbn Bîbî bizzat bu şehzadeleri “*Dünyanın âlim ve fazılları onlara başvururlar, izzet ve ikram gördükten sonra istediklerine kavuşmuş olarak geri dönerlerdi. Onların günlerinde ilmîn bayrağı yücelmiş, şiirin ödülü artmıştı. Yine onların her biri bilgide, fazilette, hattatlıkta, olgunlukta, yazmanın incelikleri konusunda zamanın incisi ve devrin seçkini idiler.*” olarak tarif etmiştir⁶⁹. Nitekim II. Kılıç Arslan'ın oğullarından Koyluhisar ve Niksar Meliki Berkyaruk, *Hürzâd ile Peri-negad* hikâyesini sanatlı ve akıcı bir üslûpla nazmetmiştir⁷⁰. Anadolu'ya geldiğinde Sultan II. Kılıç Arslan'ın iltifat ve himayesine giren İşrâkiyyûn felsefesinin kurucusu Şehâbeddin Sühreverdî⁷¹ *Pertevnâme* isimindeki eserini Berkyaruk adına te'lif etmiştir⁷². Aynı şekilde Kemâleddin Ebu Bekir b. İsmail b. Sâidü'r-Râdî, 558/1163 yılında Nasirüddin Berkyaruk namına Farsça olarak *Ravzatü'l-Menâzır li'l Meliki'n-Nasr* adlı kelim kitabını sunmuştur⁷³. Dönemin önemli isimlerinden Şerefeddin Ebü'l-Fazl et-Tiflisî *Kâmilü't-Ta'bir* adlı Farsça eserini ona ithâf etmiş, Arapçadan Farsçaya bir *Melhâme* kitabını da çevirmiştir. Yine aynı müellif, II. Kılıç Arslan'ın Sivas valisi oğlu

⁶⁶ İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi el-Kâmil fi't-Târih Tercümesi*, (ter. Ahmet Ağırça, Beşir Eryarsoy, Zülfikar Tüccar, Abdülkerim Özaydın, Yunus Apaydın, Abdullah Köşe), VIII, Hikmet Neşriyat, İstanbul 2016, s. 234.

⁶⁷ İsmail Hakkı, Uzunçarşılı, “XII-XIII. asırlarda Anadolu'daki Fikir Hareketleri ile İctimai Müesseselere Bakış,” *III. Türk Tarih Kongresi*, s. 289; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul 1971, s. 231-232.

⁶⁸ Turan, *Türkiye*, s. 230.

⁶⁹ İbn Bîbî, *el-Evamirü'l-Ala'ie fi'l-Umuri'l-Ala'ie*, s. 41.

⁷⁰ İbn Bîbî, *el-Evamirü'l-Ala'ie fi'l-Umuri'l-Ala'ie*, I, s. 41; Selim Kaya, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleyman Şah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2006, s. 183;

⁷¹ *Heyâkilü'n-Nur ve Hikmetü'l-İşrâk* adında diğer eserleri de vardır.

⁷² İbn Bîbî *el-Evamirü'l-Ala'ie fi'l-Umuri'l-Ala'ie*, I, s. 44.

⁷³ Seyhan Dobra, *Türkiye Selçuklu ve Beylikler Devrinde Kitap Kültürü ve İthâf Geleneği*, Sakarya Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2017, s. 62;

Kutbeddin Melikşah adına da *Kifayetü't-Tıb* adlı eserini kaleme almıştır⁷⁴. Yirmiden fazla telifi olan Tiflisî'nin *Beyanü's-Sinaat*⁷⁵ adlı orta çağ sanatlarını ele alan eseriyle birlikte *Kanûnü'l-Edeb fi Zabtî Kelimâti'l-Arab*, *Sıhhâtü'l-Ebdân*, *Beyânü'n-Nücûm* ve *Vucûh-i Kur'ân* gibi daha birçok eser yazmıştır⁷⁶. Bunlarla birlikte Ebu Hanife Abdülkerim b. Ebu Bekir tarafından Ankara Meliki Muhyiddin Mesud adına *el-İhtiyârât min Mecmua'r-Rubaiyyat* isimli bir mecmua kaleme alınmıştır. Ayrıca, Ankara'yı kültür ve sanat merkezi haline getiren şehzade Muhyiddin Mesud, Bedî'i Engûriyeî, Muhyevî-i Engûriyeî ve Mahmud-i Engûriyeî gibi şairleri yanından ayırmamıştır⁷⁷.

Mütefekkir, şair ve sanatkâr olan ve II. Kılıç Arslan'ın oğlu Rükneddin Süleyman Şah, İsrakiyye felsefesinin temsilcilerinden olup, fikir hürriyetine ve serbest münakaşaya ayrı bir önem verdiği bilinmektedir. Fakat İbnü'l-Esîr, onun hakkında bazı eleştirilerde bulduktan sonra "... *Sultanın felsefî inançlar taşıdığı bu inançta olanları himaye ettiği ve onlara destek verdiğinden*" bahsetmiştir⁷⁸. Sultan, ilim ve sanata fazlasıyla önem vermiş, ilmî çalışmaları teşvik etmiş ve âlimleri himayesi altına almıştır. İbn Bîbî, sultanın cömert oluşundan ötürü birçok âlim ve şair tarafından sevilen bir sultan olduğunu şu şekilde beyan etmiştir⁷⁹: "*Dünyanın ileri gelen âlimleri, fazılları, şairleri ve sanatkârları onun sarayına koşup, sanatlarının inceliklerini onun yüce görüşüne arz ederler ondan çok miktarda bağış alırlardı. Sultan her birinin nazım ve nesir nakdini, engin bilgisinin ve parlak zekâsının terazisinde ölçüp tartar, mükemmeli eksikten, doğruyu yanlıştan, sağlamı çürükten, kabayı inceden, iyiyi kötüden ayırt eder, şiirleri aruz ve kafiye açısından ustalıkla değerlendirirdi.*" Devlet hükümdarları şiirin kendi isimlerini ve gücünü duyurmadaki tesirinin farkındaydılar⁸⁰. Şair ve edîb Zahir-i Faryâbî, Süleyman Şah'a *Nûn* kasidesini sunması karşılığında iki bin altın, on cins at ve beş katır, beş köle, beş cariye ve her kumaştan elli kat elbise ihsan ederek, şairi taltif etmiştir⁸¹. Ayrıca, Rükneddin'in veziri Muhammed b. Gazi el-Malatî, Kelile ve

⁷⁴ Ahmed Ateş, "Hicri VI-VIII. (XII-XIV.) Asırlara Anadolu'da Farsça Eserler", *Türkiyat Mecmuası*, VIII, 1945, s. 101; Uzunçarşılı, "XII-XIII. asırlarda Anadolu'daki Fikir Hareketleri", s. 291. Fakat Kâmil Şahin, kaleme aldığı makalesinde Konya Koyunoğlu Kütüphanesindeki 2004 no'lu yazmayı atif göstererek bu eseri, Hekim Bereket'in te'lif ettiğini kaydetmiştir.

⁷⁵ Akkuş, "Selçuklu Bilim ve Düşünce", s. 459.

⁷⁶ Müellifin hayatı ve eserlerin her biri hakkında detaylı bilgi için bkz. Ateş "Anadolu'da Farsça Eserler", s. 97-101.

⁷⁷ Detaylı bilgi için bkz. Ateş, "Anadolu'da Farsça Eserler", s. 107-109.

⁷⁸ Bayram, *Danışmend Oğulları*, s.52; Akkuş, "Danışmendliler", s. 287.

⁷⁹ İbn Bîbî, *el-Evamirü'l-Ala'ıye fi'l-Umuri'l-Ala'ıye*, I, s. 79-80.

⁸⁰ Mengüçöklüler'den Fahreddin Behramşah, adına te'lif edilen kitabın müellifini mükâfatlandırdıktan sonra şöyle demektedir: "*Eğer şiir başarılı olursa, hazineler ve defineler bağışlarım. Çünkü bu manzum kitapla benim adım fani dünyada ve geçici âlemde unutulmadan kalmak ve ismin ebedi olarak anılması, çok büyük bir itibar ve ulaşılmaması zor bir başarıdır.*" İbn Bîbî, *el-Evamirü'l-Ala'ıye fi'l-Umuri'l-Ala'ıye*, I, s. 92.

⁸¹ Turan, *Türkiye*, s. 263; Kaya, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev*, s. 183.

Dimne tarzında Farsça olarak *Ravzatu'l-Ukûl* isiminde eser kaleme alarak, sultana ithâf etmiştir⁸².

Şair ve sanatkâr olan I. Gıyaseddin Keyhüsrev, ilmî çalışmaları desteklemekle kalmayıp, müellifleri de himaye ederek devletini ilim, irfan ve kültür merkezi haline dönüştürmüştür. Sultan ana dili Türkçeden başka Farsça, Rumca ve Latince dillerini de biliyordu⁸³. Yüksek ilmî bir yetkinliğe sahip olan I.Gıyaseddin'in Farsça şiirleri de vardır⁸⁴. Dönemin âlim, edîb ve mütefekkirlerine son derece hürmetkâr ve saygılı olan Sultan, Malatyalı Şeyh Mecdüddin İshak'ı Şam'dan Konya'ya davet etmiştir⁸⁵. Mehmed b. Ali Ravendî, *Rahatü's-Sudûr ve Ayetü's-Sürûr* isimli Farsça Selçuknamesini sultana ithâf etmiştir⁸⁶. Keyhüsrev, hocası Şeyh Mecdüddin İshak'ı Abbasi Halifesi Nasır Lidinillah'a cülusunu bildirmek için elçi olarak göndermiştir. Şeyh Mecdüddin, ünlü mutasavvıf Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Evhadüddîn-i Kirmânî ve Şeyh Nasîrüddin Mahmûd (Ahî Evren) gibi bazı mutasavvıf ve ilîm adamlarıyla Anadolu'ya geri dönmüşlerdir⁸⁷. Bu dönemde İbnü'l-Arabî, *Hilyetü'l-Ebdâl* isimli eserini H.602/M.1205 yılında Malatya'da tamamladığına dair risalesine kayıt düşmüştür⁸⁸. Fakat Sultan Gıyaseddin'in kendisine muhalif bazı âlimlere sert davrandığına dair bilgiler de mevcuttur⁸⁹.

İnce fikirli, şair ve kadirşinas bir sultan olan I. İzzeddin Keykavus'un saltanat yılları, edebiyatın ve şiirin zirve yaptığı dönem olarak ele alınabilir. Dönemin tarihçisi İbn Bîbî,

⁸² Müellif, eserini tamamlayıp II. Süleymanşah'a takdim ettikten sonra mükâfat olarak vezirliğe tayin edilmiş ve İzzeddin Keykâvus'un hocası olarak görevlendirilmiştir. Kaya, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev*, s. XV.

⁸³ Uzunçarşılı, "XII-XIII. asırlarda Anadolu'daki Fikir Hareketleri", s. 294.

⁸⁴ Uzunçarşılı, "XII-XIII. asırlarda Anadolu'daki Fikir Hareketleri", s. 294.

⁸⁵ Şeyh Mecdüddin İshak, Gıyaseddin Keyhüsrev'in taht mücadelesinden ötürü vatanından ayrılıp gurbette olduğu süreçte kendi toprağını bırakıp Şam bölgesine gitmiştir. Sultan, Anadolu'ya dönüp tahta geçtikten sonra ilk olarak Şeyh Mecdüddin'i tekrar memleketine dönmesi için birisini göndermiştir. İbn Bîbî, *el-Evamirü'l-Ala'ıye fi'l-Umuri'l-Ala'ıye*, I, s. 45.

⁸⁶ 1203 yılında eserini yazmaya başlayan Ravendî, dönemin sultanı II. Süleymanşah'a ithâf etmek istemişse de onun vefatı ile eserini Gıyaseddin Keyhüsrev'e ithâf etmiştir. Kaya, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev*, s. 183.

⁸⁷ Kaya, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev*, s. 184.

⁸⁸ Kaya *I. Gıyâseddin Keyhüsrev*, s. 184; 1202 yılında Malatya'ya geldiği, muhtelif şehirlere gidip kaldıktan sonra Anadolu'dan ayrılan mutasavvıf, bir müddet sonra tekrar Konya'ya gelmiştir. 1218 yıllarında ise Malatya'ya yerleşip, dostu Mecdüddin İshak'ın vefatı üzerine onun eşiyle evlenmiştir. Mahmud Erol Kılıç, "İbnü'l-Arabî, Muhyiddin", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XX, İstanbul 1999, s. 494-495. Farklı yıllarda gidip gelmelerle yaklaşık on yıldan fazla bir süre Anadolu coğrafyasında kalan ünlü mutasavvıfın daha fazla eser kaleme almış olabileceği düşünülmektedir.

⁸⁹ Gıyaseddin'in ilim adamlarını koruma ve destekleme anlayışına ters düştüğü hadise, Rükneddin Süleyman Şah destekçilerinden olan, dönemin imamı olarak vasıflandırılacak Kadı Tirmizî'nin öldürülme emrini vermesidir ki, sonrasında pişman olup vicdan azabı çektiği ifade edilmiştir. Bu olayın sebebi şuydu: Gıyaseddin Keyhüsrev ve kardeşi Rükneddin ile olan taht kavgası sırasında halkın, Konya'yı Gıyaseddin'e teslim etmede gösterdikleri isteksizliğinin sebebinin Kadı Tirmizî'nin "sultanın kâfirlerle yakınlığı ve dostluğu olduğu için tahta oturamaz" şeklindeki fetvası olduğuna dair yalan haberler ortaya atılmıştır. Bu habere çok öfkelenen Sultan, kadının idam edilmesini emretmesiyle bu menfur olay gerçekleşmiştir. Detaylı bilgi için bkz. İbn Bîbî, *el-Evamirü'l-Ala'ıye fi'l-Umuri'l-Ala'ıye*, I, s. 115.

bizzat bu sultanın ilmî anlayışı ve yetkinliğini “*Bilginlerle dost, cahillere düşman oluşu ile tanınmış olup onun meclisi, eğlence sofrası, sarayı ve dergâhı bilginler ve sanatkârla dolup taşardı. Edebiyatçıların risalelerine ve şairlerin kasidelerine yaptığı tenkitler ve eleştiriler inci tanelerini kıskançlığa düşürürdü. Üslubu ve belagati son derece başarılı, nazım ve nesirde kelime ve deyimler kullanışı övgüye değer bir ustalıkta idi. Nüktede ve mana zenginliğinde de ödül alabilecek bir seviyeye sahipti.*” olarak tarif etmiştir⁹⁰. Keykavus’un şehzadeligi sırasında kendisine Kur’an-ı Kerîm hediye edilmiş ve adına Kur’an Tefsiri yazılmıştır⁹¹. Musul’da bulunan Emir Hüsameddin Salar’ın kızı, Keykavus namına yetmiş iki beyitlik bir kaside yazmıştır.⁹² I. İzzeddin ise layık olunan ikram ve ihsanda bulunarak her beyit için yüz kırmızı dinar hediye etmiştir. Selçuklu veziri Nizameddin Ahmet Erzincânî, İzzeddin’i metheden kaside yazmıştır. Bu şiire cevap olarak Şemseddin Tabas, Sultan’ın methi hakkında şiir yazması karşılığında münşilikten emir-i arızlığa yükseltilmiştir⁹³. Sultanın Malatya Kadısı olan Burhaneddin Ebu Nasr b. Mesûd Anevî, I. İzzeddin adına *Enisü’l-Kulûb* isiminde Farsça manzum tarihini kaleme almıştır⁹⁴. Ayrıca, I. Gıyaseddin Keyhüsrev’in veziri Muhammed b. Gazi el-Malatî 606/1209 yılında *Beridü’s-Saâde*’yi de ithâf etmiştir⁹⁵.

XIII. yüzyılın ikinci çeyreğinde tahta çıkan I. Alâeddin Keykubâd’ın devri, mimarî, iktisadî, ictimai ve ilmî faaliyetler bakımından devletin zirve dönemine tekabül etmektedir. Şüphesiz ki bunda birinci etmen devletin gelişmişlik seviyesinin muhtelif ülkelerdeki âlimleri, sanatkârları ve mutasavvıfları cezbetmesi kadar, devrin sultanının bilim ve sanata verdiği değerle ilgilidir. Diğer bir önemli etmen ise, Moğol istilasının vuku bulmuş olmasıdır. Başlangıçta bu inkişafta Moğol istilasının hatırı sayılır katkısı olmuş, istilanın önünden kaçıp gelerek Selçuklu Devleti’ne sayısız mütefekkir, âlim, şair, edîb ve mutasavvıf sığınmıştır⁹⁶. Sümer, Anadolu Selçuklu Devleti’nin nüfusu ekseriyetle Rumlardan oluşurken, Moğol

⁹⁰ İbn Bîbî, *el-Evamirü’l-Ala’iye fi’l-Umuri’l-Ala’iye*, I, s. 149.

⁹¹ Bayram, *Sadru’d-din-i Konevî*, s. 32.

⁹² İbn Bîbî, *el-Evamirü’l-Ala’iye fi’l-Umuri’l-Ala’iye*, I, s. 142-147.

⁹³ İbn Bîbî, *el-Evamirü’l-Ala’iye fi’l-Umuri’l-Ala’iye*, I, s. 148-149.

⁹⁴ Osman G. Özgüdenli, “XII-XIV. Yüzyıllarda Anadolu’da Tarih Yazıcılığı”, *Prof. Dr. Erdoğan Merçil’e Armağan*, ed. Emine Uyumaz, Muharrem Kesik vd, Bilge Kültür Sanat Yayın, İstanbul 2013, s. 259.

⁹⁵ Bayram, *Sadru’d-din-i Konevî*, s. 32.

⁹⁶ Faruk Sümer, “Anadolu’da Moğollar”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, I, Ankara 1969, s. 6-7. *Necmeddin Daye, Hanefî fakihî Abdülmecid el-Herevî, Kübrevî halifeleri Sâdeddin Hamevî, Seyfeddin Bâherzî ve Baba Kemal Hocendî, Mevlana Celâleddin’in babası Bahaüddin Veled, Burhaneddin Tirmizî, Muhammed Talekanî, Yusuf b. Sa’id es-Sicistanî, Şeyh Evhadüddin Kirmanî, Fahreddin Irakî, Ebu’n-Necib Sühreverdi’nin yeğeni Ebu Hafş Şihabüddin Sühreverdi, vahdet-i vücudun Anadolu’daki temsilcilerinden Sadreddin Konevî, Müeyyedüddin Cendî, Sadeddin Ferganî ve Afifeddin Tilemsanî, Hacı Bektaş-i Veli, filozof Esirüddin Ebherî, Sraceddin Urmevî, Ebu’l-İzz el-Cezerî, Kutbeddin Şirazî, şair Ahmed b. Mahmud Tusi ve tarihçi İbn Bîbî gibi âlim ve mutasavvıflar Anadolu’ya gelenler arasındadır. Ali Ertuğrul, *Anadolu Selçukluları Devrinde Yazılan Bir Kaynak: Niğdeli Kadı Ahmed’in el-Veledü’s-Şefik ve’l-Hâfidü’l-Halik’i*, I, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir 2009, s. 3.*

istilasından kaçan âlimler ve oğuzların Türkmen Beylerine sığınmaları ile Anadolu coğrafyasının her biriminde Türk nüfusu kuvvetlenmiş ve bilhassa bu coğrafyada Hristiyan nüfusu asgari bir seviyeye düştüğünden bahsetmektedir⁹⁷. Bununla birlikte bu ilim adamları, Anadolu coğrafyasının Türkleşmesinde ve İslamlaşmasında büyük bir öneme sahip olmuşlardır⁹⁸. I. Alâeddin'in devletin ve sarayın kapılarını bilim adamlarına açmasıyla Anadolu topraklarında kültürel faaliyetlerin hızlıca ilerlemesine tanık olunmuştur. Turan, Moğol istilasından kaçan Türkmen boylarının Anadolu'ya geliş sürecini, Malazgirt zaferinden sonra insanların Diyar-ı Rum'a gelişlerini, coşkun bir sele benzetmektedir. Togan ise, "Moğol istilasıyla vuku bulan tahribat ve katliamlara en fazla Orta Asya ve Türkler maruz kaldığı halde bu devrin medenî inkişaf bakımından olumlu, ileri ve Türkler için hayırlı olduğunu" ifade eder⁹⁹. Anadolu'daki Moğol istilasının ilk döneminde siyasi ve askeri olarak ciddi krizlere maruz kalınmış ise de özellikle kültürel faaliyetlerde bu denli bir buhranın görülmediği malumdur¹⁰⁰. Fakat Anadolu'daki bu durum kısa sürmüş, 1243 Köseadağ Savaşı'ndan sonra mevcut düzen alt üst olmuş, Türkiye Selçuklu bilim ve düşünce hayatı büyük bir darbe almıştır¹⁰¹.

Şair, ressam ve mütefekkir olarak bilinen I. Alâeddin Keykubâd, kendisinin ilmî kişiliğinin yanında âlimlerle, mutasavvıflarla ve sanatkârlarla içli dışlı olup, onlarla sürekli iletişim halindeydi. İlim adamlarının saygısını kazanan Sultan, Anadolu coğrafyasının fikir ve sanat ortamının inkişafında çok önemli bir role sahip olmuştur. Kendi adına farklı müellifler tarafından eser ithâf edilmesinin yanı sıra hâkim olduğu topraklarda her bir bilim dalından âlimlerin yer aldığı ve eserler kaleme alındığı bilinmektedir. Ahmed b. Sâdü'z-Zencânî, 1228 yılında *Kitâbu'l-Letâifu'l Alâiyye fi'l Fezâli's-Seniyye* isimli siyaset kitabı ile Ebu Bekir Abdullah Necmeddin es-Sediyyû'r-Razî (Necmeddin Daye) Sivas'ta 1230 yılında *Mirsâdü'l İbâd* adlı eserini Sultan adına te'lif etmiştir. Ahmed b. Mahmud et-Tûsî el-Kâniî de sultan için uzun bir *Selçukname* yazmış, içerisinde İzzeddin Keykâvûs için övücü şiirler de eklemiştir¹⁰². Bu dönemin en önemli âlimlerinden biri olan Muhyiddîn İbnü'l-Arâbî, Malatya, Erzincan, Sivas ve Konya taraflarında ikamet etmiş, vahdet-i vücûd felsefesini yaymış ve en önemli

⁹⁷ Faruk Sümer, "Türkiye Kültür Tarihine Umumî Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XX, S. 3-4, Ankara 1962, s. 228.

⁹⁸ Osman Turan, *Selçuklu Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul 1969, s. 231; Ramazan Şeşen, "Selçuklular Devrindeki İlme Genel Bir Bakış," *SÜ III. Uluslararası Mevlâna Kongresi Bildiriler*, haz. Nuri Şimşekler, Mayıs 2003, s. 231.

⁹⁹ Turan, *Türk-İslam Medeniyeti*, s. 401.

¹⁰⁰ Ertuğrul, *el-Veledü's-Şefik*, s. 5.

¹⁰¹ Akkuş, "Selçuklu Bilim ve Düşünce", s. 461.

¹⁰² Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, çev. Yıldız Moran, E Yayınları, İstanbul 1979, s. 253.

temsilcisi Sadreddin Konevî'nin eğitiminde ve yetişmesinde başrol oynamıştır. Birçok mürit ve talebe yetiştiren Konevî, muhtelif alanlarda birçok eser kaleme almış, şerhler yazmıştır. Konevî'nin en yaygın eserleri arasında *İ'câzü'l-beyân fî tefsîri Ümmi'l-Kur'ân*, *Tefsiru'l-Fâtîha*, *Miftâhu'l-Gayb*, *en-Nefahâtü'l-Îlâhiyye*, *en-Nusûs fî Tahkiki't-Tavri'l-Mahsûs*, *el-Fükûk fî Esrâri'l Müstenidât-i Hikemi'l-Fusûs* ve *el-Vasiyye* gibi te'liflerini saymak mümkündür¹⁰³. Konevî, Sadeddîn-i Fergânî, Fahreddîn-i Irakî, Şemseddîn-i Mekkî ve Müeyyüdüddîn-i Cendî gibi talebeleri yetiştirmiş ve Anadolu'da önemli eserler kaleme almışlardır. Moğol istilasıyla beraber Anadolu'ya gelen, diğer bir âlim ise Bahâeddin Veled ve oğlu Mevlânâ Celâleddîn Rumî'dir. Mevlânâ'nın *Mesnevî*, *Divân-ı Kebir*, *Fîhi ma Fih*, *Mecâlis-i Seb'a* ve *Mektûbât* önemli eserlerindedir. Mevlânâ'nın şeyhi Seyyid Burhâneddîn Tirmizî ve dostu Şems Tebrizî de *Makâlât* adlı eserleri te'lif etmişlerdir.

Alâeddin Keykûbat'ın Amasya valisi Emir Mübarizü'd-din Halifet Gazi namına, Hâkim Bereket *Tuhfe-i Mübârizî* isiminde bir kitap kaleme almıştır. Hâkim Bereket, bu eseri önce *Lubabü'n-Nûhab* adıyla Arapça olarak yazmış, sonra *Tuhfe-i Mübârizî* adıyla Farsçaya çevirerek bizzat bu valiye sunmuştur. Halifet Gazi de eseri çok beğenip, eserin Türkçe olarak kaleme alınması halinde çok değerli olacağı zikretmesi üzerine müellif, eseri Türkçe'ye çevirmiştir¹⁰⁴. Halifet Gazi'nin Türkçe eser yazımını desteklemesi üzerine Hâkim Bereket, *Hülâsa der İlm-i Tıb* ve *Tabiat-nâme* adında küçük bir manzum eseri de bu valiye ithâf etmiştir¹⁰⁵. Ebû Ali b. Ebû'l-Hasan es-Sufî, Sultan Alâeddin'in vezirlerinden Ziyâü'd-din Karaarslan'a *Urcuze fî Suver-Kevakib es-Sabite* isimli bir eser ithâf etmiştir¹⁰⁶.

II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde Anadolu'ya gelen, uzun yıllar medreselerde ders vermesinin yanında Kayseri'deki Gevher Nesibe Hastanesinde görev yapmış olan Azerbaycanlı âlim Efzalü'd-din Hunecî, felsefe, mantık, tıp ve fıkıh alanında muhtelif eserler yazmıştır. Nesirove göre müellif mantıka dair *Tuhfetü's-Sultaniye fî Esrâri'l-Kelâmiye* adlı eseri, fıkıha dair *Makâlâtü'l-Hudûd ve'r-Rusûm* isimli eseriyle birlikte *el-Vesaya* adlı kitabını

¹⁰³ Sadreddin Konevî'nin diğer eserleri ve içeriklerine dair bkz. Bayram, Sadru'd-din-i Konevî, s. 111-121. Ayrıca, burada zikredilen eserlerin hepsi Alâeddin Keykubat döneminde yazılmamış olup Konevî, II. İzzeddin, IV. Rükneddin ve III. Gıyâseddin'in saltanat dönemlerinde de yaşamış ve farklı zaman dilimlerinde eserlerini yazmıştır. Bayram'ın tespit ettiğine göre, üçlü saltanat dönemi dediğimiz süreçte Konevî, *Miftâhu'l-Gayb*, *Reşhu'l Bal* ve *İcazü'l-Beyân* gibi daha birçok eserini bu devrede te'lif etmiştir. Bayram, Sadru'd-din-i Konevî, s. 79.

¹⁰⁴ Solmaz, *Danışmendiler*, 244; Bayram, *Danışmend Oğulları*, s. 52.

¹⁰⁵ Bayram, *Danışmend Oğulları*, s. 52.

¹⁰⁶ Usul, *Selçuklular Zamanında Kayseri'de İlmî*, s. 89.

Anadolu'da bulunduğu sırada te'lif etmiştir¹⁰⁷. Yine aynı şekilde Alâeddin Keykubad'ın son dönemlerinde ya da II. Gıyaseddin devrinde Anadolu'ya gelen Esirüddin Ebherî burada bulunduğu sürede astronomi, geometri, felsefe ve mantık gibi çeşitli alanlarda eserler kaleme almasının yanı sıra pek çok talebe de yetiştirmiştir¹⁰⁸. Müellifin en meşhur eseri *İsağoci* adlı eser olup, Selçuklu ve Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulmuştur. Ülkemizin muhtelif kütüphanelerinde eserin birçok nüshası bulunmaktadır.

Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykâvus dönemi önemli âlim ve ulemanın yaşadığı, kıymetli eserlerin kaleme alındığı yıllardır. Alâeddin Keykubat döneminde Anadolu'ya gelen ve II. Gıyâseddin Keyküsrev devrinden bil itibar saray şairi olan Ahmed b. Mahmûd et-Tûsî el-Kâniî, 658/1260 yılında dört bin beş yüz beyiti ihtiva eden *Kelîle ve Dimne* isimli eseri manzum olarak kaleme almıştır¹⁰⁹. Aynı müellif, Selçuklu Devleti hakkında otuz ciltlik bir *Selçuklu Şahnâmesini* de te'lif etmiştir¹¹⁰. Zengin bir tarihî malûmatı içerdiği düşünülen bu kıymetli eser kaybolmuş, fakat İbn Bîbî bu eserden bazı parçaları nakletmiştir¹¹¹. Yine bu dönemde II. İzzeddin'in isteğiyle İbn Alâ tarafından 1244/1245'li yıllarda *Danışmend-nâme* adlı eserin kaleme alındığı tahmin edilmektedir¹¹². Sultan II. İzzeddin döneminde beylerbeği olan Şemsü'd-din Hasoğuz, *Münazara-i çeng ü şarap* adlı bir risale yazmıştır¹¹³. Dönemin önemli isimlerinden Konevî'nin halifelerinden Saidüddîn Fergânî, *Şerh-i Kaside-i Tâiye* (İbn Fâriz'ın kasidesinin şerhi) ile *Meşâriku'd-Derâriyyü'z-Züher fî Keşf-i Hakayik-i Nazmü'd-Dürer* isimindeki eserlerini meşhur Selçuklu veziri Muinüddin Pervane için ithâf etmiştir¹¹⁴. Aynı şekilde büyük bir şair, edib ve doktor olan Ebû Bekr b. Zekî el-Konevî el-Mütetabbib, H.677/M.1278 yılında *Ravzatü'l-Küttâb ve Hadîkatü'l-Elbâb* adlı eseri kaleme almıştır¹¹⁵. Eser, elli sekiz özel mektup ve zeyl bölümünden oluşmaktadır. Ahilik teşkilatının kurucusu ve devrin önemli mutasavvıflarından Ahi Evren'in muhtelif konularda *Metâliü'l-İman*, *Menâhic-i Seyfiye*, *Mürşidü'l-Kifâye* ve *Tabsira* gibi daha birçok eserini kaleme aldığı bilinmektedir¹¹⁶.

¹⁰⁷ Elnur Nesirov, "Selçuklular Döneminde Anadolu'da Yaşamış Azerbaycanlı Tabipler ve Eserleri", *II. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu Selçuklularda Bilim ve Düşünce*, c. III, edt. Mustafa Demirci, Ali Temizel, M. Ali Hacıgökmen, Sefer Solmaz, Selçuklu Belediyesi Yayınları, Konya 2013, s. 337.

¹⁰⁸ Nesirov, "Azerbaycanlı Tabipler ve Eserleri", s. 339.

¹⁰⁹ Özgüdenli, "XII-XIV. Yüzyıllarda Anadolu'da Tarih Yazıcılığı", s. 261.

¹¹⁰ Mehmet Fuad Köprülü, "Anadolu Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları I", *Belleten*, VII, S. 27, Ankara 1943, s. 393-395.

¹¹¹ Rıza Kurtuluş, "Kaniî-i Tûsî" *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 24, İstanbul 2001, s. 307.

¹¹² Solmaz, *Danışmendliler*, s. 251; Köprülü, *Edebiyat Tarihi*, s. 335; Köprülü, "Yerli Kaynakları", s. 427.

¹¹³ Usul, *Selçuklular Zamanında Kayseri'de İlmî*, s. 82.

¹¹⁴ Mahmut Erol Kılıç, "Fergânî, Saidüddin", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 12, İstanbul 1995, s. 381-382.

¹¹⁵ Abû Bakr İbn Al-Zakî, *Ravzat al-Kuttâb va Hadîkat a'l-Albâb*, Türk Tarih Kurumu, yay. Ali Sevim, Ankara 2011.

¹¹⁶ Yusuf Küçükdağ-İlhan Şahin, Mustafa Eravcı -vd, "Ahi Evran/ Eserleri", *Ahilik Ansiklopedisi*, Ankara 2020, s. 87

Müellif, eserlerinin hiçbirinde adını zikretmemiş olup, anlatım tarzı, konu benzerliği, konuları ele alış biçimi ve açıklayış metodu gibi çeşitli yöntemlerle eserleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

İbn Bîbî'nin İmam-ı Muazzam olarak nitelediği, bir dönem devletin vezirlik görevini yürüten tabip Necmü'd-Din Ahmed b. Ebu Bekr b. Muhammed Nahçıvanî, *Zübdetü'n-Nakz ve Lübabü'l-Keşf, Lübabü'l-Mantık ve Hulasâtü'l-Hikme* gibi çeşitli eserler kaleme almıştır¹¹⁷. Diğer kıymetli bir isim de Eflâki'nin *aklî ve naklî bütün ilimlerde ikinci bir imam Şâfiî*¹¹⁸ diye vasıflandırdığı, Anadolu'nun başkadısı göreviyle bilinen Sırâceddin el-Urmevî, dönemin önemli âlimlerindendir. Urmevî, İbn Sînâ'nın *el-İşârât ve't-Tenbihât* adlı mantık, fizik ve metafiziğe dair eserine *Şerhu'l-İşârât* isimli bir şerh yazmıştır¹¹⁹. Mantık alanında kaleme aldığı, Fatih Sultan Mehmed'in isteği ile Farsçaya çevrilen ve yazıldığı dönemin başucu kitaplarından olan *Metâli'u'l-Envâr* adlı meşhur eseri¹²⁰ ile Şâfi fikhına dair *Şerhu'l-Vecîz li'l-Gazâlî*, felsefe ve mantık konusunda *Beyânü'l-Hâk ve el-Menâhic* isimli eserleri de te'lif etmiştir¹²¹. Bununla birlikte, Türkiye Selçuklularının saray tarihçisi ve edibî olan İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-'Alâ'iyye fi'l-umûri'l-'Alâ'iyye* adlı Farsça bir eser kaleme alarak Atâ Melik Cüveynî'ye ithâf etmiştir. Selçuklular hakkında önemli bir tarihî kaynak vasfında olan eserin tercümelere yapılmıştır.

Selçuklu Devleti'nin son dönemlerinde kıymetli eserler kaleme alınmıştır. Devletin siyasi ve ekonomik açıdan sıkıntılı olduğu, son yıllarda sürekli sultan değişikliğinin yaşanmasına rağmen ilmî çalışmalar devam etmiştir. Bunların başında gelen Selçuklu'nun önemli mutasavvıflarından ve Sadreddin Konevî'nin halifelerinden Müeyyidüddin Cendî, Anadolu'da uzun yıllar yaşamış ve birçok eser te'lif etmiştir. Müellif, hocasının hocası Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin *Fusûsü'l-Hikemi'nin* şerhini yaparak asıl şöhretini kazanmıştır. Konevî'nin vefatından sonra Anadolu'dan ayrılmış olsa da kısa bir süre sonra tekrar bu topraklara gelerek *Ulûm-ı (Âsâr-ı) Ahadî ve Ma'ârif-i (Esrâr-ı) Ahmedî* adlı Arapça eserini Pervaneoğulları Beyliği'nin kurucusu Muînüddin Mehmed'e ithâf etmiştir¹²². Cendî'nin diğer bir önemli eseri olan *Nefhatü'r-Rûh ve Tuhfetü'l-Fütûh* isimli kitabını, 683/1284'te Sinop'ta

¹¹⁷ Nesirov, "Azerbaycanlı Tabipler ve Eserleri", s. 342-343.

¹¹⁸ Eflâki, *Ariflerin Menkıbeleri*, c. I, s.382-383I, s. 390.

¹¹⁹ Ali Durusoy, "el-İşârât ve't-Tenbihât", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 23, İstanbul 2001, s. 422.

¹²⁰ Mustafa Çağrı, "Sırâceddin el-Urmevî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 37, İstanbul 2009, s. 236.

¹²¹ Âlimin diğer eserleri için detaylıca bkz. Çağrı, "Urmevî", s. 263, Mehmet Yavuz, "Anadolu Selçukluları Devrinin Arapça Yazan Önde Gelen Müellifleri", *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 11, Ankara 2003, s. 18.

¹²² Rauf Kahraman Ürkmez, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Tasavvufi Zümreler*, Konya 2020, s. 156.

tasavvufa ilgi duyan itibarlı bir kadının isteği üzerine kaleme almıştır¹²³. Mutasavvıfın pek çok telifâtı vardır. Yine aynı şekilde Sadreddin Konevî'nin önemli talebelerinden olan Fahreddin-i Irâkî, Konya'da bulunduğu süreçte Sadreddin Konevî'nin hocası İbnü'l-Arabî'nin *Futuhât-ı Mekkiye* ve *Fusûsü'l-Hikem* adlı eserlerini şerh ettiği derslerine katılmış ve bu iki eserden esinlenerek *Lema'ât* isimli eserini kaleme almıştır. Konevî, bu eser hakkında "Fusûsü'l-Hikem'in özü" diyerek beğendiğini dile getirmiştir¹²⁴. Müellifin diğer bir eseri Deh-fasl ismiyle de bilinen *Uşşâknâme* adlı kitabını Şemseddin Cüveynî'ye ithâf etmiştir.

Tarihi kaynaklarda Mevlânâ'nın hekimi ve müridi olarak bilenen Ekmeleddin Müeyyed b. Ebî Bekr b. İbrahîm el-Konevî en-Nahcuvânî et-Tabîb, dönemin kaynağı Sipehsalar Risalesi'nde döneminde tıp sahasında eşi benzeri bulunmayan ve tüm tabiblerin hocası olarak atfedilmiş bir şahsiyettir. Tabîb Nahcuvânî'nin bilinen iki eseri vardır. İlk olarak Fahreddin er-Râzî'nin, İbn Sinâ'nın *el-Kanûn fi't-Tıb* adlı eserine yazdığı şerhte İbn Sinâ'ya karşı ileri sürmüş olduğu eleştirilere yanıt olarak *el-Ecvibe* adlı eseri kaleme almıştır. III. Alâeddin Keykubad'a ithâf edilmiş olan eser, İbn Sinâ'nın fikirlerini açıklama ve savunma maksadıyla yazılmıştır¹²⁵. Nahcuvânî'nin diğer bir önemli eseri ise, 701/1302 yılında İbn Sinâ'nın *el-İşârât ve't-Tenbîhât'ına* yazdığı *et-Tabîyyât* adlı şerhidir¹²⁶. Aynı şekilde dönemin önemli hekimi, filozofu, münecimi, âlimi, kadu'l-kudâtı ve müderrisi olan Kutbüddin Mahmûd b. Mes'ûd b. Muslih el-Fârisî eş-Şirâzî de muhtelif alanlarda birçok eser te'lif etmiştir¹²⁷. II. Mesud döneminin önemli âlimlerinden Sultan Veled olarak bilinen Mevlânâ'nın oğlu Bahâeddin Muhammed Veled'in *Divânı* 1267-1291 yılları arasında yazılan gazel ve rubailerinden oluşmaktadır. Ayrıca, Sultan Veled'in üç mesnevisinden ilki olan *Veled-nâme* ya da *İbtidâ-nâme*, H.690/M.1291 yılında kaleme alınmış olup Mevlânâ ve etrafındakiler hakkında bilgi vermek için yazılmıştır¹²⁸. Müellif, ikinci mesnevisi *Rebâb-nâmesi*'ni, H.700/M.1301 yılında te'lif etmiştir. Son olarak ise Sultan Veled'in diğer üçüncü mesnevisi ise, *İntihâ-nâme* olup 1303-1312 yılları arasında ele almıştır. Tasavvufî öğütlerden oluşan eser, müellifin son mesnevisidir. Yine bu devrin önde gelen isimlerinden Mevlânâ'nın torunu, Sultan Veled'in oğlu Ulu Arif Çelebî de toplumu ilgilendiren problemleri beyitler

¹²³ Ürkmez, *Tasavvufî Zümreler*, s. 156-157.

¹²⁴ M. Akif Koç, "Fahreddin-i Irâkî, Aşk Metafizigi-Lemaât", *Tasavvuf-İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, S. 30, İstanbul 2012, s. 57.

¹²⁵ İbrahim Yemenli, "Bir İbn Sinâ Şârihi, Ekmeleddin en-Nahcuvânî ve Varlık Anlayışı", *Divân*, S. 10, 2001, s. 106-107.

¹²⁶ Cevat İzgi, "Ekmeleddin en-Nahcuvânî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 10, İstanbul 1994, s. 549.

¹²⁷ Kutbüddin Şirâzî'nin hayatı ve kaleme aldığı eserleri bölüm II'de 96. Sayfada bahsedilmiştir.

¹²⁸ Veyis Değirmençay, "Sultan Veled", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 37, İstanbul 2009, s. 522; F. Tulga Ocak, "Sultan Veled'in Rebâb-nâmesi", *Erdem*, 5, S. 11, Mayıs 1988, s. 544-545.

aracılığıyla dile getirmek, nasihat tarzı tavsiyelerde bulunmak amacıyla *Divân'ı* kaleme almıştır¹²⁹. Bu önemli şahsiyetlerin yanında, dönemin öne çıkan diğer bir ismi de Ahmed-i Sipehsâlâr'dır. Müellif, Mevlânâ ve Mevlevîliğe dair ilk menâkıbnâme vafına sahip olan Risale-i Sipehsâlâr adlı eserini te'lif etmiştir. Farsça olarak yazılan eserin, mevlevîlik tarikatını yüceltmek maksadıyla abartılı olarak kaleme alınmış gibi aksettirilse de XIII-XIV. yüzyıl Anadolu'nun iktisadî, ictimai yönlerden bilgiler veren önemli belge mahiyetindedir¹³⁰.

Selçuklu Sultanı II. Mesud döneminde Güneydoğu Anadolu'da yaşayan, Birecik, Besni ve Kâhta gibi beldelerde kâdılık yapan İbnü's-Serrâc'ın muhtelif konularda birçok eser te'lif ettiği, şu an ki bilgiler doğrultusunda sadece bir eserin günümüze kadar geldiği, diğer telifâtların varlığından kendi eserinde kısa kısa bahsetmesiyle haberdar olunmuştur¹³¹. Müellifin günümüze ulaşan tek eseri *Teşvîku'l-Ervâh ve'l Kulûb ilâ Zikri Allâmi'l-Guyûb*'tur. Yazar eserini Besni'de 703/1303 yılında yazmaya başlamış, 715/1315 yılında da tamamlamıştır¹³². Eser, her biri bir konuyu içeren dört bölümden oluşmuştur. Eserin I., II., ve IV. cüzleri bir nüshada bulunurken, III. cüzü muhtemelen kapsamlı olmasından dolayı farklı bir nüsha olarak bulunmaktadır. İbnü's-Serrâc eserinde, devrin önemli âlimlerini ve mutasavvıfları tanıtmaları, muhtelif hadiseleri tasavvufî boyutta ele almasının yanı sıra özellikle kendi döneminin siyasî ve sosyal olaylarını kaydetmesi eserin değerini artırmaktadır. Şam ve bölgesinde yaşamış olması, farklı yıllarda Anadolu'nun muhtelif bölgelerinde kâdılık yapması ve Anadolu coğrafyasının birçok şehrini gezip görmesi eserinde; Türkiye Selçukluları, Memlûklüler ve İlhanlılar ile ilgili özgün bilgiler vermesine olanak sağlamıştır. Müellif, yaşadığı dönem olan XIII.-XVI. yüzyılda Anadolu, Suriye ve Irak'ta meydana gelen siyasî, sosyal ve kültürel olaylara değinmiştir¹³³. Aynı zamanda Selçuklu Devleti'nin son zamanlarında münşeât mecmuaları yazılmıştır. II. Mesud dönemine tekabül eden bu mecmualardan biri münşî, şair ve sözlükçü olarak bilinen Hoylu Hasan b. Abdülmü'min tarafından H.684/M.1285 yılında Muzaffereddin Yavlak Arslan adına *Nüzhetü'l-Küttâb ve*

¹²⁹ İbrahim Kunt, Mehmet Vanlıoğlu, *Ulu Arif Çelebi'nin Dîvânı*, Konya 2013, s. 41.

¹³⁰ Kemal Taşcı-Seda Şat, "Sipehsâlâr Ferîdûn b. Ahmed'in Risâle-i Sipehsâlâr be-Menâkıb-ı Hüdâvendîğâr Adlı Eserinin Türkiye Selçuklu Tarihi Bakımından Ehemmiyeti", *Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dergisi*, S. 2, 2018, s. 8.

¹³¹ İbnü's-Serrâc'ın *Teşvîku'l-Ervâh* adlı eserinin dışında bizzat bu eserde bahsettiği fıkıh, kelim, mantık alanında kaleme aldığı diğer telifâtları için Eyüp Öztürk, *İbnü's-Serrâc ve Müvelleh Dervişler*, Ankara Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, Ankara 2011, s. 145-149. M. Saffet Sarıkaya-M. Necmettin Bardakçı-Nejdet Gürkan, *İbnü's-Serrâc'ın Eserleri Çerçevesinde XIII. Yüzyıl'da Güneydoğu Anadolu'da Dinî-Tasavvufî Hayat*, Isparta 2012, s. 15-16.

¹³² Mikail Bayram, "Türkiye Selçukluları Tarihi Hakkında Yeni Bir Kaynak", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 12, Konya 2002, s. 44.

¹³³ Eserin Anadolu Selçukluları açısından önemi için detaylı bkz. Bayram, "Yeni Bir Kaynak", s. 50.

Tuhfetü'l-elbâb isimli eser kaleme alınmıştır¹³⁴. Müellif, *Kavâ'idü'r-resâ'il ve Ferâ'idü'l-Fezâ'il* adlı diğer eserini Yavlak Arslan'ın oğlu Emir Mahmud'a ithâf etmiştir¹³⁵. Eserin, H.691/M.1291-1292'den önceki yıllarda yazıldığı tahmin edilmektedir. Yine, Hoylu Hasan'ın inşa üzerine yazdığı diğer eseri *Gunyetü'l-Kâtib ve Münyetü't-Tâlib*'dir. Bu eseri oğlu Nasrullah'a kâtipliği öğretmek için 690/1291 yılında te'lif etmiştir¹³⁶. Bu eserlerin yanı sıra müellifin diğer bir eseri de 690/1291 yılında kaleme aldığı *Rusûmu'r-Resâ'il ve Nücûmu'l-Fezâ'il* adlı inşa kitabıdır¹³⁷.

Selçukluların son dönemlerinde öne çıkan isimlerden birisi olan Yunus Emre, *Risâletü'n-Nushiyye* adlı risalesini mesnevi tarzında H.707/ M.1307 yılında te'lif etmiştir. Anadolu coğrafyasında yazılmış ilk özgün tasavvufî içerikli Türkçe nasihatnamelerden biri olan eser, dönemin önemli kaynaklarından¹³⁸. Ayrıca mutasavvıfın bir de *Divan*'ı vardır¹³⁹. Yine aynı şekilde bu dönemin diğer bir ismi de Nasırî'dir. Nasırî, H. 689/M. 1290-1291 tarihinde mesnevi tarzında *Fütüvvetnâme*'yi kaleme almıştır. Müellif tarikat üzerine manzum bir kitap olmadığını beyan ederek bu eserini Emir Ahi Muhammed namına yazmıştır¹⁴⁰. Müellifin başka eseri, H. 699/M. 1299-1300 yılında Tokat'ta yazdığı *Kitâbu'l-İşrâk* isimli küçük bir eseri Ahi Muhammed Bey adına te'lif etmiştir¹⁴¹. Bu eser, Anadolu tarihi hakkında kıymetli bilgiler içerdiği düşünülse de eser hakkında detaylı bilgiye ulaşılamamıştır. Bu önemli şahsiyetlerin yanında öteki bir isim de Yusuf isimli bir şairdir. Yusuf, 1299/1300 yılında *Hamûşnâme* adlı bir eseri te'lif etmiştir¹⁴². Şair, dilin uğursuzluğunu tecrübe ettikten sonra gevezeliğin kötülüğünden ve fena sözlerin etkisinden bahsederek sükûtun faydaları

¹³⁴ Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar Metin, Tercüme ve Araştırmalar*, Ankara 2014, s. 165. Yaşar Yücel, "Çobanoğulları", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 8, İstanbul 1993, s. 355.

¹³⁵ Tahsin Yazıcı, "Hûî, Hasan b. Abdülmü'min", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 18, İstanbul 1998, s. 312; Hasan b. Abdülmü'min el-Höyî, *Selçuklu İnşâ Sanatı*, haz. Cevdet Yakupoğlu-Namiq Musalı, Ankara 2018, s. 61-66, 117-130; Turan, Resmî Vesikalar, s. 167-168.

¹³⁶ Fahameddin Başar-İlyas Gökhan-Ömer Hakan Özalp, "Anadolu Selçukluları Tarihine Ait Bazı Kaynaklar", *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç Makaleler*, Ankara 2017, s.612. Eser, Adnan Sadık Erzi tarafından 1963 yılında *Rusûmu'r-Resâ'il* ile birlikte neşredilmiştir. Namiq Musalı ve Cevdet Yakupoğlu bu eseri yine aynı şekilde *Rusûmu'r-Resâ'il* adlı inşa eseriyle birlikte *Selçuklu İnşâ Sanatı* adı altında Farsça'dan Türkçe'ye tercüme etmiştir.

¹³⁷ Eserin muhteviyatına yönelik geniş bir bilgi için bkz. Turan, *Resmî Vesikalar*, s. 169-177; Yakupoğlu-Namiq, *Selçuklu İnşâ Sanatı*, s. 54-60, 131-168.

¹³⁸ Mustafa Tatçı, "Yunus Emre", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 43, İstanbul 2013, s. 602-603.

¹³⁹ Mustafa Tatçı, *Yunus Emre Divânı-İnceleme-Metin*, Gazi Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, Ankara 1990.

¹⁴⁰ Ahmed Ateş, "Konya Kütüphanelerinde Bulunan Bazı Mühim Yazmalar", *Belleten*, c. XVI, S. 4, 1958, s. 118.

¹⁴¹ Köprülü, "Yerli Kaynakları", s. 427.

¹⁴² Köprülü, "Yerli Kaynakları", s. 446-447. Bu eser, Meltem Kurtuluş, *Yusuf-i Erzincânî'nin Hâmûnâme'si (İceleme-Metin)*, Selçuk Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2016.

hakkında on manzum hikâyeyi kaleme almıştır¹⁴³. Müellif, dönemin saray tarihçilerinin aksine Cimrî hadisesi ve Niğde'deki Hatir oğulları isyanına dair daha objektif ve açıkça kaydetmiştir¹⁴⁴.

II. Mesud döneminde Muhammed b. Mahmûd el-Hatib isimli bir âlim H.683/M.1285 tarihinde *Fustâtü'l-Adâle fî Kavâ'idi's-Saltana* adlı Farsça eserini Muzaffereddin Mes'ud b. Alp-yürek'e ithâf etmiştir¹⁴⁵. Eser, Selçuklu coğrafyasında çok yaygın bulunan Ehl-i sünnet harici dini zümrelere ve onların faaliyetlerinin tehlikelerini ortaya koymak amacıyla yazılmıştır. Bu açıdan eser Anadolu'nun dini tarihi açısından önemli bir yere sahiptir. Bununla birlikte, ismi belli olmayan bir müellif Muzaffereddin Mes'ud b. Alpyürük adına, H.690/M.1291 yılında *Kitâb-ı Tahalluş* isimli bir eser te'lif etmiştir¹⁴⁶. Eserin genel muhtevası heterodoks İslâm zümreleri hakkında olup, XIII. asrın son dönemi için oldukça kıymetli bir eserdir. Ayrıca, Bedreddin Rûmî adlı bir münşî, *et-Teressül ile't-Teveessül* adlı inşa eserini kaleme almıştır. Eserde Sahib Şemseddin İsfahânî'nin iki mektubu ve bir kasidesi, Rükneddin Kılıçarslan'ın kardeşi İzzeddin Keykâvus'a gönderdiği mektup, Kemâleddin Kamyâr'a verilen menşur, Celâleddin Harizmşâh'ın Alâeddin Keykûbâd'a gönderdiği iki mektup ve akabinde onun cevabı yer almaktadır¹⁴⁷.

Selçuklu Sultanı III. Alâeddin döneminde Anadolu'ya gelen önemli isimlerden birisi de şair Hâce Dehhânî'dir. III. Alâeddin, kendinden öncekiler gibi şehname yazdırma geleneğini devam ettirmek gayesiyle ilmî ve kaleminin gücüne inandığı Dehhânî'den böyle bir eser yazmasını istemiştir. Dehhânî, Şâh-nâme tarzında 20.000 beyitlik Selçuk-nâme'yi kaleme almış olup, maalesef bu eser günümüze ulaşmamıştır¹⁴⁸. Bu dönemde Anadolu'ya gelen diğer bir şahsiyette Ünsî'dir. Müellif Ünsî, 785/1313 yılında Halep'te tamamladığı Selçuk Şehnâmesi adlı eseri kaleme almıştır. Eser, bozuk bir Farsça ile yazılmış ve manzum olarak vezinsiz bir şekilde düzenlenmiştir¹⁴⁹. On altı bölümden oluşan eserde, Selçuklular,

¹⁴³Ateş, "Mühim Yazmalar", s. 120; Turgay Şafak makalesinde, müellifin bu on manzum hikâyesini özetlemiştir. Detaylıca bkz. Turgay Şafak, "Anadolu'da Farsça Yazılmış Bir Eser: Hâmûşnâme", *Şarkiyat Mecmuası*, S. 26, 2015, s. 107-111.

¹⁴⁴Köprülü, "Yerli Kaynakları", s. 446.

¹⁴⁵Osman Turan, "Selçuk Türkiyesi Din Tarihine Dair Bir Kaynak", 60. *Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı*, ed. Osman Turan vd, Ankara 2010, s. 532.

¹⁴⁶Köprülü, "Yerli Kaynakları", s. 443.

¹⁴⁷Köprülü, "Yerli Kaynakları", s. 415.

¹⁴⁸Özgüdenli, "Tarih Yazıcılığı", s. 262; Köprülü, *Yerli Kaynaklar*, s. 396-397.

¹⁴⁹İsmail Çiftcioğlu, "Karamanlı Dönemi Şehnâme Yazarları ve Eserleri Üzerine", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, IV:II, 2002, s.59.

Karamanlılar ve Osmanlılarla ilgili bilgiler yer almıştır¹⁵⁰.

1.3.Türkiye Selçuklular Devrindeki Kütüphaneler

XII. yüzyılın sonlarına doğru kültür ve eğitim faaliyetlerinin yoğunlaşması ile beraber Türkiye Selçuklu Sultanı ve devletin ileri gelenleri tarafından hâkim olunan her bölgeye medrese inşa etme geleneği başlamıştır. Bu medreselerin küçük de olsa birer kütüphane ya da kitaplık bölümüne sahip olduğu muhakkaktır. Selçuklu medreselerinde çalışan hizmetli kadrolarında “Hâzinü’l-Kütüb” veya “Hâzinu Darü’l-Kütüb” ismiyle bilinen kütüphane personeli de yer almıştır. Zikredilen konuya en güzel örnek olarak Konya Altun-Aba Medresesi, Burûciye Medresesi, Sâhibiye/Gök Medresesi ve Kırşehir Caca Bey Medresesi’ni¹⁵¹ vermek mümkündür. Akşehir’de Sahib Ata Medresesi, Aksaray’da Fahrettin Kütüphaneleri¹⁵², Mübârizüddin Er-Tokuş Medresesi, Uluborlu’da III. Alâeddin’in kurduğu Medrese ve Kütüphane, Tokat Muineddin Süleyman Pervane Darü’ş-şifâsı, Muineddin Süleyman’ın Kayseri’deki Medresesi, Sivas’ta Sâhibiye Medresesi, Burûciye ve Gök Medreseler ve bunların içindeki kütüphaneleri örnek olarak verebiliriz¹⁵³.

Başkent Konya’da ilk Selçuklu Kütüphanesi Altun Aba Medresesinde, Selçuklu vezirlerinden Şemseddin Altun Aba tarafından 598/1201 yılında kurulmuştur. Altun Aba Medresesi’nin inşa edildiği ilk süreçte medrese, kütüphane ve mescit olmak üzere üç ana birimden oluşmuştur. İplikçi Kütüphanesi olarak bilinen kütüphanenin ihtiyaçları medrese vakfındaki gelirlerden karşılanmıştır. Altun Aba’nın 1201 tarihli vakfiyesinde “bu kütüphaneye bir mütevellî ve nazır tayin olunmuş, her yıl vakıf gelirlerinden ayrılan yüz dinar ile uygun görülen kitapların satın alınarak bünyesindeki kitap sayısının çoğaltılması şart koşulmuştur. Ayrıca, kitaplardan evinde faydalanmak isteyen kimsenin, kitabın bedeli kadar bir parayı hazinü’l-kütübe verdikten sonra kitabı kütüphane dışına ödünç olarak götürülebilir. Kitap geri getirildiğinde rehin olarak alınan para iade edileceği” gibi şartlara

¹⁵⁰ Ünsî, *Selçuk Şehnamesi*, ter. Mesud Koman, Ülkü Basımevi, Konya 1942, s. 19-30.

¹⁵¹ Ahmet Temir, *Cacaoğlu Nur el-Din’in 1272 Tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1959, s. 133.

¹⁵² Süheyl Ünver, “Selçuklular Zamanında Kütüphaneler Üzerinde Yeni Örnekler ve Bazı Mülâhazalar”, *III. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 1948, s. 642.

¹⁵³ Müjgan Cunbur, “Selçuklu Devri Konya Kütüphanesi”, *Selçuk Üniversitesi Selçuk Dergisi*, II/1, 1986, s. 41; Mülkiye Bulut, *Anadolu Selçuklu Dönemi Sivas Medreseleri*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2019, s. 50, 61, 66.

yer verilmiştir¹⁵⁴. Konya Şeriyeye Sicili 151’de mezkûr kütüphane de 25 Eylül 1314/1898-1899 tarihinde mevcut ve mahfuz olan iki yüz on eserin listesi verilmiştir. Zikredilen kitap listesi şöyledir: İplikçi Kütüphanesi’nin muhafızı Çerkeszâde Hacı Mustafa Efendi kütüphanede; 1 *Mushaf-ı Şerîf*, cild 1 *Tefsîr-i Kadî Beyzâvî*, 2 *Tibyân*, 1 *Şeyhzâde ale’s-Sûreti’l-Bakara*, 1 *Tarî-kat-ı Muhammediyye*, 2 *Receb Efendi*, 2 *Şifâ-i Şerîf Şerhi*, 1 *Metin*, 1 *Meclîs-i Sinâniyye*, 1 *Altıparmak*, 1 *Delâ’il-i Şerîf Şerhi Karadâvud*, 1 *Şekevât*, 1 *Hilyetü’n-Nâcî*, 1 *Halebî*, cild 1 *Mültekâ*, 2 *Dâmâd*, 1 *Mevkûfât*, 1 *Dürer*, 1 *Hulâsatü’l-Manzûme*, 1 *Şerhu Mecmâ’i’l-Bahreyn*, 1 *Manzûmetü’l-Fıkh li-İbrâhîm el-Halebî ma’a’r-Resâ’il*, 1 *Îzâh Şerhi Vikâye*, 1 *Vikâyetü’r-Rivâye fî Mesâ’ili’l-Hidâye*, 1 *Seyyid Ali es-Sirâciyye*, 1 *Eşbâh*, 1 *Mir’ât*, 2 *İzmirî*, 1 *İbn-i Melek ale’l-Menâr*, 1 *Metâ-li’u’l-Enzâr fî şerhi Tevâli’ü’l-Envâr*, 1 *Celâl-i Gelenbevî*, 1 *Şerh-i Akâ’id*, 1 *Hayâlî Selkûtî*, 1 *İmkân Risâlesi*, 1 *Aliyyülkârî ale’l-Emânî*, 1 *Türkî Birgivi*, 1 *Vesâyâ-yı Türkiyye*, 1 *Metâli’ Şerhi li-Kutb*, 1 *Tasdîkât ve Tasavvurât*, 1 *Müftizâde ale’t-Tasdîkât*, 1 *Selkûtî ale’t-Tasdîkât*, 1 *Selkûtî ale’t-Tasavvurât*, 1 *Isâm Aleyhimâ*, 1 *Dürrü’n-Nâcî*, 1 *Şerh-i Tuhfetü’r-Rüşdî*, 1 *Gelenbevî*, 1 *İsagucî Şerhi Gelenbevî*, 1 *Fenarî Hâşiyesi Kengirî*, 1 *Fenarî Hâşiyesi Kara Halîl Karadâvud ale’t-Tasavvurât*, 1 *Tehzîb Gelenbevîsi*, 1 *Muhtasaru’l-Müntehâ ma’a Hâşiyeye*, 1 *Miftâhu’l-Ulûm*, 1 *Şerh-i Sa’deddîn*, 1 *Hevâdî mine’l-Me’ânî*, 1 *Karatepeli*, 1 *Ferîde Müftizâdesi*, 1 *Fürûk-ı Hakkı*, 1 *Külliyât-ı Ayvalkî*, 1 *Ferâ’izü’l-Fümûn*, 1 *Ta’rifât-ı Seydî*, 1 *Mutavvel*, 1 *Netâ’ic*, 1 *Isâm ale’l-Kâfiyye*, 1 *Isâm ale’l-Câmî*, 1 *Hindî*, 1 *Vâfiyye ale’l-Kâfiyye*, 1 *İbn-i Muharrem ale’l-Isâm*, 1 *Ebu’l-Kâsım Harîrî*, 1 *Reşâd-ı Fâzıl-ı Hindî*, 1 *Şerh-i Enmûzec*, 1 *Lübbü’l-elbâb fî İlmi’l-İ’râb*, 1 *Kavâ’id-i İ’râb Şerhi*, 1 *Kavâ’id-i İ’râb*, 1 *Avâmil Tuhfesi*, 1 *Hulâsatü’l-Elfîyye*, 1 *Tertîbü’l-Ulûm*, 1 *Tahşiyeye-i Vehbî*, 1 *Tuhfe-i Vehbî*, 1 *Behcet*, 1 *Unkûdu’z-Zevâhir Isâm ale’l-Vaz’iyye*, 1 *Hasan Paşazâde ale’r-Risâleti Gelenbevî*, 1 *Takrîr-i Kavânîn*, 1 *Hüseyniyye Müftizâdesi*, 1 *Âdâb-ı Mirî*, 1 *Abdullâh Yezdî Hâşiyesi*, 1 *Kâdî Mir Lârî*, 1 *Şâfiyye Şerhi Çârperdî*, 1 *Safiyye Şerhi Şâfiyye*, 1 *Dingöz*, 1 *Dingöz*, 1- 10 adet *Resâ’il Mecmû’ası*, 1 *Kasîde-i Bürde Şerhi Harputî*, 1 *Elfîyye*, 5 adet *Bilâ-cild Risâle*, 3 adet *Bilâ-cild Resâ’il*, 3 adet *Bilâ-cild Risâle*, 1 *eczâ Kavâ’id-i İ’râb*, 1 *cild Kâdî Mükemmel*, 1 *cild Def’a nısf-ı âhar Kâdî*, 1 *cild Def’a nısf-ı âhar Kâdî*, 1 *cild Def’a nısf-ı evvel Kâdî*, 1 *Kâdî Hâşiyesi Sa’dî Çelebi*, 1 *Sûretü’n-Nâs Kadr Şeyhzâde*, 2 *Tefsîr-i Celâlî*, 1 *Tefsîr-i Ebulleys*, 1 *Tefsîr-i Uyûn*, 1 *Fâtîha Tefsîri Kebîr*, 1 *Sûre-i İsrâ Tefsîri*, 1 *Tefsîr-i Karaman*, 1 *Tefsîr-i Arâ’is*, 1 *Ravzatü’s-Safâ*, 1 *Mev’iza-i Hasene*, 1 *Sûre-i Rahmân Tefsîri*, 1 *Envâr-ı Şekevât Sûre-i Yâsîn Tefsîri*, 1 *Şâtibî*, 1 *Karabaş Tecvîd*, 1 *Mesâbîh-i Şerîf*, 2 *Meşârik-ı Şerîf*, 1 *Şir’atü’l-İslâm*

¹⁵⁴ Osman Turan, “Selçuk Devri Vakfiyeleri I. Şemseddin Altun-Aba Vakfiyyesi ve Hayatı”, *Belleten*, c. XI, S. 42, Nisan 1947, s. 202; Cunbur, “Selçuklu Devri Konya Kütüphanesi”, s. 42.

Seyyid Alîzâde, 1 Hadîs-i Erba'în, 1 Esmâ-i Hüsnâ Şerhi, 1 Hidâyetü'l-Mürtâb, 1 Celâl Devvanî, 1 Gelenbevî ale'l-Celâl, 1 Şerh-i Akâ'id, 1 Hayâlî, 1 Şeyh Ramazân, 1 Ta'likât, 1 Keşevî ale'l-İsâm, 1 Hikmetü'l-Ayn ma'a Şerhühû, 1 Terceme-i Akkirmanî, 1 Şerh-i Tevâlî, 1 Ta'rîfât-ı Seydî, 1 Vesîle ale't-Tarîka, 1 Tekemmülühû ale't-Tarîka Mecmû'a-i İsmâ'îl Konevî, 1 Fıkh-ı Ekber Şerhi, 1 Kasîde-i İsnâ Aşeriyye Telvîh, 1 Mecâmi'u's-Şerh, 1 Dürer-i Gurur, 1 Gânî(?) ale'd-Dürer, 2 Sadru's-Şerî'a, 1 Ferâ'iz-i Seydî, 1 Halebî Sagîr, 1 Fetvâ-yı Alî Efendi, 1 Müftîzâde ale'l-İsti'âre, 1 Imâd ale't-Tasavvurât, 1 Burhân Gelenbevîsi, 1 Fenarî Mecmû'ası, 1 Fenarî Kul Ahmed, 1 Risâle-i Zerî'a, 1 Hüsâm Kâtî ma'a Muhyiddîn, 1 Veled ma'a Âmedî, 1 Nahv Cümlesi, 1 İzhâr-ı Mu'arreb, 1 Mugnü'l-Lebîb, 1 Elfiyye Şerhi İbn-i Akîl, 1 Sühreverdi, 2 Lügat-i Vâni, 3 Kâmûs, 1 Vaz'ıyye ma'a's-Şerh, 1 Sarf Cümlesi, 1 Besmele Şerhi Hâdimî, 1 Def'a Besmele Şerhi Gözübüyük, 2 Hâfız Dîvân, 1 Bostân, 1 Gülistân, 1 Pend-i Attâr, 1 Târîh-i Cevdet, 1 Telvîh Hâşiyesi ve Risâle-i Kemâl Paşa, 1 Tefsîri Tilke'r-Rüsûl, 1 Mev'iza-i Vâyık, 1 Şerh-i Cezerî, 1 Hidâye Hâşiyesi, 1 Emâl ale'l-Kurs(?) İsbât-ı Vâcib Risâlesi, 1 Alâka Şerhi, 1 Şerh-i Füsûs, 1 Li-Cüneyd(?) Bağdadî Pertev Paşa Dîvânı adlı eserlerin var olduğunu tasdik ve temhîr etmiştir¹⁵⁵. Bu kütüphane bünyesinde olup günümüze ulaşan eserler XIX. yüzyılda Yusuf Ağa Kütüphanesi'ne nakledilmiştir.

Selçuklu Devleti'nin ve dönemin en önemli âlimlerinden biri olan Sadreddin Konevî'nin Kütüphanesi, cami, medrese, imaret ve kütüphaneden oluşan küçük külliyesinde 673/1274 yılında tesis edilmiştir.¹⁵⁶ Bizzat bu kütüphanede şeyhi Muhyiddîn İbnü'l Arabî'nin ve Konevî'nin vakfettiği kitaplarda kendisinin temellük imzasının bulunduğu¹⁵⁷, bizzat kendi hocalarının veyahut talebelerinin sema ve kıraat kayıtlarının¹⁵⁸ mevcut olduğu çok önemli nüshalar yer almaktadır. Ancak bu kitaplarının adlarını ve sayısını öğrenebileceğimiz bir belge günümüze gelmemiştir. Bu yüzden kütüphanenin bünyesindeki eseri tam manasıyla bilmemiz mümkün görünmemektedir. Lakin Fatih Sultan Mehmet Karaman İli'ni fethedince bölgedeki vakıfları kayıt altına almak için görevlendirdiği il yazıcıları tarafından Konevî'nin vakıfları da tescil edilmiştir. 1468 tarihli Fatih dönemindeki bu belgeye göre, Sadreddin

¹⁵⁵ H. Ahmet Arslantürk-M. Sait Türkhan, *Konya Kadı Sicilleri (1903-1907&1898) Defter 150-151*, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Konya 2012, s. 177-179.

¹⁵⁶ Özgüdenli, "İstanbul Kütüphaneleri", s. 9; Cunbur, "Selçuklu Devri Konya Kütüphanesi", s. 42; Sadreddin Konevî'nin kütüphanesi ve içerisindeki eserlere dair detaylı bilgi için, Mikail Bayram, *Sadru'd-din-i Konevî Hayatı, Çevresi ve Eserleri*, Hikmetevi, İstanbul 2012, s. 125-131.

¹⁵⁷ Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi 5060 numarada kayıtlı olan eserde Konevî'nin *Ahkâmü'l-Kübra* adlı eseri Endülüslü Kemalü'd-din Ebu'l-Hasan Ali'den okuduğuna dair sema kaydıyla birlikte, kendi el yazısıyla da yazdığı temellük kaydı bulunmaktadır. Bayram, *Sadru'd-din-i Konevî Hayatı*, s. 141.

¹⁵⁸ Konevî'nin "İcâzü'l-Beyân" adlı eseri, talebesi İzzü'd-din Muhammed b. Muhammed eş-Şirvanî tarafından 653'de istinsah edilmiş, 133a varağının altına Konevî kendi eliyle bu eseri mezkûr talebesi Şirvanî'ye okuduğunu kayıt altına almıştır. (Bursa Eski Eserler Kütüphanesi Genel Kısmı, 1482), Bayram, *Sadru'd-din-i Konevî Hayatı*, s. 140.

Konevî'nin vakıfları kaydedilirken kütüphanesinde bulunan eserlerin isimlerinden tek tek bahsedilmiştir. Bu kayda göre kitapların sayısı iki yüz otuz civarında olduğu düşünülmektedir¹⁵⁹. Konevî'nin vefatından yaklaşık iki asır sonra mezkûr kütüphane de mevcut ve mahfuz olan eserlerin listesi şöyledir: *Kur'an'ül-Mecid, Müzehhep Mücelledan Mushaf, Müzehhep Kûfi Mücelledan Mushaf, Ecza-i Kur'an'ül Meced Müzehheb, 4 Ecza-i Ani'l-Kur'an, 4 Ve fihî Ecza-i'l-Kur'an, Tefsir-i Kebir, Keşşâf, Tefsir ez evvel-i Kur'an, An Tefsir, Tefsiri ez evveli En'am, Tefsir ez evvel-i Hud, Tefsir ez evvel-i Ali İmran, Ve fihî et-Tefsir, 3 An Tefsir, Tefsir Farsî ez evvel-i Ali İmran, Mücelledan Tefsir-i Tam, Tefsir-i Fatiha, Ve fihî ez evveli Ali İmran, Tefsir ez Keşşaf ez evvel-i Hucürât, Tefsir ez evvel-i Hicr, Muhtasar Keşşaf, ez-Tefsir-i ibn İmadettin, Ez-Tefsiri Nisâ, Hadis-i Tutî, Garibü'l-Hadis, Fükuk fi Şerhi'l-Hadis, Mevzuat, 9 Kitabul'l-Ahkâm, Te'lifü'l-Ahkâm, ez-Ahkâm, Mesabih, Kütü'l-Kulûb, Kitabu'l-Harac, et-Tefsirü's-Salis min Ebi'l-Feth Alâ, Kitabü'l-Müctehid, Kitabü's-Salât, Kitabu'l-Mantık, Kitab-ı Mahzum mine'l-Fıkh, Muhtârât, Kitab-ı Sümum, Hadis-i Ma'rifet-i Enva'i ilm-i Hadis, Kanun-ı Garibi'l-Hadis, Siracü'l-Arifin, 9 Camiu'l-Usûl, An-müslîm, Risale-i Envâr, İşarate'l-Karain-i Hadis, Şerh-i Münir, Ruhü'l-Kuds, Kitabü'l-Cağranî, Kitabü'l-Beyân, Fusûs, Tahrirü'l-Mesâ'il, Müntahabtu'fî'd-Da'avât, Muhtasar-ı fi'l-Usûl, Muhtasarü'l-Ahkâmı's-Şer'iye, Kitab-ı Mahzum-ı fi Fıkhı's-Şafi'i, Resa'il, Kitabü's-Şifâ mine't-Tıb, Kitab-ı Sünen, Şerhü'l-Mesâ'il, Kitabü'l-Kuvve, Kitabü's-Sifri's-Sanî min Muhazaretü'l-Ebrâr ve Müsameratü'l-Ahyâr, Şerh-i Usul-i Fıkh, Şerh-i Mua'rrif, Kitabü'l-Elf, Usul-i Fıkh, Külliyât, Kitabü'l-Fazile'yn, Sicillat-ı Risaletü'l-Kâtib, Yenbu'i fi'l Fıkh def'a Usûl-i Fıkh, Sifri Mahzûm, Risale-i Muhammed Şebüsteri, Kitab fi'n-Nahv, Kanun-ı Edeb Divân yek, Miftâhu'l-Ulûm, Divân-ı Ebû'l-Hasen, Mecmua-i Fıkhü'l-Lübâb, Mahzûmü't-Tarika, Muhtârü'l-Hâkim, Kitabü't-Telmih fi'l-Hisâb, Kitabü't-Ta'bir, Kitabü's-Sarf, Kitab-ı Tedbiri'l-Ümniyye ve Gayrihâ, Tercümanü'l-Eşvâk, Te'lif-i imamı Sirâcüddin, Essiyâm, Kitabü'l-Minen, 7 İhyâü'l-Ulûm, Risale-i Müfessâh, Kitâbü'l-Besâir, Kitabü's-Şehâdetü't-Tevhid, Riyazü'l-Üns, Mevâkı'ü'n-Nücûm, Miftâhü'l-Gayb, Kitabü'l-Neşâteyn fi Tahsili's-Sa'adeteyn, Kitabü'l-Hâdiye, Kitabü'n-Nefehât, Anka'i Muğrib, Mavsıla-i Tenezzülât, Şerhü'l-Füsûl, 37 Fütühât-ı Mekkî, Vesayâ'i Fütûhat, Mihcetü'l-Beyzâ, Şerhi Muhtelef, Veciz me'a Şerhü'l-Veciz, Divânü'l-Edeb, Kitabü'l-Meşâyih, İhtilâf-i Münzelin, İhtilâfî'l-Ulema, Şerh-i Kâfiye, Kitabü'l-İrşâdü'l-Cevâhiru'l-Evrâd, Tavzihü'l-Hadî, Hayrî'n-Neşr, Metâli'ü'l-İmân, Kitabu'l-Mahsûl fi Usuli'l-Fıkh, Risaletü'l-Muhtasar, Cüzü'l-Mahzûmu'l-Evvel, Şerh-i Ta'iyel-İbni'l Farîd, Şerhü'l-Kâfiye, Edebü'l-Kadî, Risale-i*

¹⁵⁹ Feridun Nafiz Uzluç, *Fatih Devrinde Karaman Eyaleti Vakıfları Fihristi*, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara 1958, s. 11-13.

Kuşeyrî, Keşfü'r-Rümûz, Kitabü'l-Münkâz, Nüshâ'ı Sicil, Kitabü'ş-Şihâb, Kitab-ı fî Mantık, Ziyâdatu'l-Fıkh, Kitab-ı Zemâhşeri, Kitabü't-Tahrir, Şerh-i Esmâ, Kitabü'l-Fasih, Kitabü'l-Milel ven'n-Nihâl, Kitabü'l-İbereyn fi'l-Lûgâ, Sihâh-ı Cevherî, Kitab-ı Maksadü'l-Eşyâ, Risale-i Kuşeyri, Kitabü'l-Ef'âl li-İbni'l-Kuttâ, Kanûnü'l-Mes'udî li-İbni'r-Reyhan, Kitabü'l-Mevâkıf alsevrî, Mecmuai Şeyh, Edebü'l-Kâtip, Münacatü'l-Hallâc, Ma'arif, Kitabı Mu'cez fi-İbtidai'l-Âlem, Nihayetü'l-Ukûl, Kitab-ı fi'l-İrâb, Tûfhetü'l-Mülûk Farisî, Güzidetü'l-Arifin, Kitabü'l-Mantık, Mecmua-i Şeyh, Kitabü't-Temsil ve'l-Muhadarat, Şerhü't-Tenbih li-İbni Yunus, Resâil, Gayetü'l-İ'isâm li-İmamü'l-Harameyn, Tarihu'l-Mülûk, Kanûnçe-i Fârisî, Kimya-i Sa'adet Fârisî, Mecmua-i Fârisî adlı kitapların isminden bahsedilmiştir. Bununla birlikte İkinci Bâyezid dönemine ait, 1483 tarihli Karaman ve Kayseri Evkâf Tahrir Defteri'nde Konevî'nin tefsir, hadis, tasavvuf, tıp, mantık, lügat, risaleler, divanları gibi toplam yüz yetmiş kitabının mevcut olduğu kaydedilmiştir¹⁶⁰. Fakat ismi zikredilen eserlerin muhtelif sayıdaki ciltleri de hesaba katıldığında yaklaşık olarak iki yüz otuz eserin varlığından bahsetmek mümkün olacaktır¹⁶¹. Konya Şeriyeye Sicili 151'de Konevî Kütüphanesi'nde 25 Eylül 1314/1898-1899 tarihinde Kütüphane Muhafızı Vizevîzâde'nin sayımıyla mevcut ve mahfuz olan iki yüz doksan dokuz cilt kitabın bulunduğu ifade edilmiş ve eserlerin listesi verilmiştir¹⁶². Konevî Kütüphanesi, XIX. yüzyılın sonlarına kadar varlığını korumuş buradaki kitaplar, 1926'da yeni bir düzenlemeyle asıl yerinden alınarak Yusuf Ağa Yazma Eserler Kütüphanesi'ne nakledilmiş ve bugün burada hizmete sunulmaktadır¹⁶³.

Selçuklu Dönemi'nin önemli kütüphanelerinden biri de Konya'da Emirü'l-Hac Ebu's-Sena Mahmud b. Müstevfî tarafından 670/1271 yılında inşa edilen Nizamiye Hankahı'nın bünyesinde tesis edilmiştir¹⁶⁴. Bu kütüphane Konya Dış Kalesi'nin Ahmedik Kapısı civarına olduğu düşünülmüştür¹⁶⁵. Kaynaklarda kütüphaneye dair başka herhangi bir bilgi yer almamaktadır.

Selçuklu Dönemi'nin önemli kütüphanelerinden bir diğeri ise, Anadolu Kadü'l-Kudat'ı ve uzun yıllar Konya'da kadılık yapan Kadı Sırâcüddin Urmevî soyundan Bedreddin

¹⁶⁰ İstanbul Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Yazmaları 0-116/1 (Karaman ve Kayseri Evkaf Defteri), 4a-7b; Fahri Çoşkun, "888/1483 Tarihli Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri", *Vakıflar Dergisi*, XXXIII, s. 20

¹⁶¹ Mehmet Akif ERDOĞDU, "Murad Çelebi Defteri: 1483 Yılında Karaman Vilâyetinde Vakıflar", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XVIII, S. 1, Temmuz 2003, s. 139-142.

¹⁶² Arslantürk- Türkhan, *Defter 150-151*, s. 180-182.

¹⁶³ Bekir Şahin, "Osmanlı Dönemi Konya Kütüphane Vakfiyeleri", *Konya Kitabı XVIII- Konya Vakıfları*, ed. Caner Arabacı, Nesimi Yazıcı, İsmail Kıvrım, Ahmet Akman, Mustafa Akkuş, Anadolu Ofset, Konya 2021, s. 165.

¹⁶⁴ Özgüdenli, "İstanbul Kütüphaneleri", s. 9; Cunbur, "Selçuklu Devri Konya Kütüphanesi", s. 42.

¹⁶⁵ Mustafa Can, Selçuklular Devri Konya Kütüphanelerinin Tarihçesi, Selçuk Üniversitesi Selçuk Dergisi, s.45; Mehmet Önder, "Selçuklular ve Osmanlılar Devrinde Konya Kütüphaneleri", XIV/131-132, 1949, s. 5.

Mahmud'un hanımı Kutlu Melek Hatun tarafından Atabekiyye Medresesi civarında inşa ettirdiği Daru'l-Huffaz'ın içerisinde bir kütüphane kurulmuştur¹⁶⁶. Mezkûr kütüphane bugünkü Konya Kız Lisesi'nin yerinde veya Ali Gav Hanikahı'nın batısında bulunduğu tahmin edilmektedir¹⁶⁷. Urmevî'nin vefatından sonra kendisinin te'lif ettiği kitaplar ve kütüphanesi oğullarına intikal etmiş, yıllar içerisinde torunu Kutlu Melek Hatun'a ulaşmış, kendisi de bizzat bu kütüphaneye vakfetmiştir. Cumhuriyet döneminde bu vakfedilen kitaplar Yusuf Ağa Kütüphanesi'ne aktarılmıştır. Bu dönemde muhtelif vakıf kütüphanelerinin yanında, Selçuklu Sultanlarının ve devlet adamlarının da hususi birer kütüphaneleri olduğu bilinmektedir¹⁶⁸.

---

¹⁶⁶ Özgüdenli, "İstanbul Kütüphaneleri", s. 10; Cunbur, "Selçuklu Devri Konya Kütüphanesi", s. 42.

¹⁶⁷ Bekir Şahin, "Dünden Bugüne Konya Kütüphaneleri", *Konya Araştırmaları Tarih, Kültür, Folklor*, 2017. <https://konyaarastirmalari.blogspot.com/> (erişim tarihi 08.02.2022)

¹⁶⁸ Özgüdenli, "İstanbul Kütüphaneleri", s. 11.

I.BÖLÜM

KONYA KÜTÜPHANELERİNDEKİ DİNÎ İLİMLERE DAİR ESERLER

Konya Kütüphanelerinde Anadolu Selçuklu Döneminde kaleme alınan eserler tespit edilmiştir. Bunları tasnif ederken bazı müellifler, hem dinî ilimlere hem de pozitif illimlere dair kitaplar yazmışlardır. Bu âlimler üzerinden bir düzenlemeye gidilmiştir. Dinî ilimlere dair eser vermiş âlimlerin dönemin şartlarına, yılına baktığımızda Moğol istilası sürecinde ve sonrasında kitaplarını kaleme aldıkları görülmüştür.

A)SADREDDİN KONEVÎ TARAFINDAN TE'LİF EDİLEN ESERLER

Sadreddin Konevî, (Ebü'l-Meâlî Sadrüddîn Muhammed b. İshâk b. Muhammed b. Yûsuf Konevî), kaynaklar da birkaç yıl ara farkla doğum tarihinde değışkenlik göstermesine rağmen, genel görüş H. 606/M.1209¹⁶⁹ yılında Malatya'da doğduğu yönündedir. Babası, Anadolu Selçuklu Devleti nezdinde son derece itibarlı ve yüksek bir konuma sahip olan Mecdüddin İshak'tır. I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve İzzeddin Keykâvus'un tahsilinde önemli bir rol oynayan İshak, Malatya'nın da ilim merkezi haline getirilmesinde en büyük paya sahip olmuştur.¹⁷⁰ Böyle bir coğrafyada doğan Sadreddin'in küçük yaşlarda tahsile başladığı ve ilk eğitimini de babasından almış olma ihtimali yüksektir.

Sadreddin Konevî, 618 (1221) yılında babasını kaybetmiştir. Babasının vefatı üzerine dul kalan annesi ile de vahdet-i vücûd düşüncesinin temsilci Muhyi'd-din İbnü'l Arabî evlenmiştir. İbnü'l Arabî, Konevî'nin üvey babası olmakla da kalmayarak şeyh mürit, iki dost yakınlığı ile ilmî sohbetleri, eğitimleri kendisinin vefatına kadar devam etmiştir. Konevî son nefesine kadar Arabî'den şeyh olarak bahsetmiş, vefâsı ve bağlılığı hep bâkî kalmıştır.

Sadreddin Konevî, 1221'li yıllarda Halife Nasır li-Dinillah'm elçisi Şihabü'd-din Sühreverdi fütüvvet üniformasını Alâeddin Keykubâd'a giydirmek için önce Malatya'ya daha sonra Konya'ya gelen kafilenin içinde başkente geldiği düşünülmektedir.¹⁷¹ Konya'da çok uzun kalmayan Konevî'nin 627(1230) yılından önce Anadolu'dan ayrılarak yaklaşık yirmi yıl sürecek olan uzun bir ilim seyahatine çıkmıştır. Bu seyahate çıkma nedenlerinden biri de hiç şüphesiz annesi ve şeyhinin Şam'da ikamet ediyor olmasıdır. Anadolu'dan ayrılan Konevî, ilk

¹⁶⁹ Bayram, eserinde birçok farklı kaynakları mukayese ederek bu tarihin kesin olduğu sonucuna varmıştır. Detaylıca bkz. Bayram, Sadru'd-din-i Konevî, s. 40; Ekrem Demirli, "Sadreddin Konevî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 35, İstanbul 2008, s. 420; ama Demirli, *Sadreddin Konevî'de Birlik ve Varlık*, İz Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 13'de doğum yılını 1207 olarak kaleme almıştır.

¹⁷⁰ Bayram, Sadru'd-din-i Konevî, s. 41.

¹⁷¹ Bayram, Sadru'd-din-i Konevî, s. 45.

olarak Halep, daha sonra Şam'a gelmiştir. Burada uzun bir süre kaldıktan sonra Evhâdüddin Kirmânî ile Hac yolculuğuna çıkmıştır. Mısır, Suriye ve Filistin'de bulunduğu süre zarfında devrin ileri gelen âlim, edip ve mutasavvıf gibi birçok kıymetli insanlarla tanışıp, dostluk kurmuştur.¹⁷²

1241 yılında Şeyhinin vefat etmesi üzerine zaman zaman Anadolu'ya dönmeyi planlayan Sadreddin Konevî, II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde Sadreddin Köpek ve akabinin de Babâîler isyanının patlak vermesiyle sürekli ertelemek zorunda kalmıştır. II. İzzeddin Keykâvus'un tahta geçtiği dönem de genel bir sükûnetin sağlanması ile beraber Konevî de Konya'ya gelmiştir (1245).¹⁷³ Konya'ya gelen Konevî'ye bir cami, medrese ve imarethane tesis edilerek kendisinin irşad ve tedris süreci başlatılmıştır. Birçok mürit ve talebe yetiştiren Konevî, muhtelif alanlarda da birçok eser kaleme almış, şerhler yazmıştır. 1274'lü yıllarda vefat etmiştir ve arkasında büyük bir miras bırakmıştır.¹⁷⁴ Bizzat bu eserin 1a sahifesinde Konevî'nin 16 Muharrem 673/22 Temmuz 1274 tarihinde vefat ettiği yazmaktadır.

1-ESER: *İ'CAZÜ'L-BEYÂN Fİ TEFSİRİ ÜMMİ'L-KUR'ÂN*

Fâtiha Sûresinin işârî metotla yazılan *İ'cazü'l-Beyân*, Ekberî gelenekteki tasavvufi kabullerin işlendiği bir tefsir kitabıdır. Fâtiha Sûresinin geniş bir tefsiri olan eser, bir mukaddime ve dört bölümden oluşmaktadır. Konevî, mukaddimede genel bir giriş yaparak özet bilgiler vermeye çalışmış birinci, ikinci ve üçüncü bölümlerde ise Fatiha suresini üç bölümde tefsir etmiştir. Birinci bölümde surenin ilk dört ayetini, ikinci bölümde surenin beşinci ayetini, üçüncü bölümde ise Fatiha'nın altıncı ve yedinci ayetlerini tefsir etmiştir. Dördüncü bölümde ise Kur'ân'ın ve Fatiha suresinin sıraları ile ilgili hülasa bilgiler vermekte ve genel bir değerlendirme yapmaktadır.¹⁷⁵ 13 Muharrem 653 Salı günü (22 Şubat 1255) Konevî'nin talebesi İzzüddin Muhammed eş-Şirvânî tarafından istinsah edilen nüshasının varlığı, eserin de 653/1255 yılından önce te'lif edildiğini ortaya çıkarmaktadır.¹⁷⁶

Eserin 1a sahifesinde, “Muhammed b. Hasan b. Ali b. Mu'tak b. Ahmed b. Muhammed b. Ali et-Tehmî, 'el-Kâmusi'l-Muhît' adlı kitabın sahibi olan Allame Mecdü'd-din Muhammed b. Yakub eş-Şirazi olup kendi el yazısıdır.” Allame Mecdü'd-din, Sadreddin

¹⁷² Bayram, Sadru'd-din-i Konevî, s. 53-61.

¹⁷³ Bayram, *Sadru'd-din-i Konevî*, s. 71-73; Demirli, “Konevî”, s. 420'de müellifin 1241 yılında Konya'ya geldiğini ve vefat ettiği döneme kadar Anadolu'dan ayrılmadığını zikretmektedir.

¹⁷⁴ Bayram, *Sadru'd-din-i Konevî*, s. 91-95.

¹⁷⁵ Cahit Karaalp, “Sadreddin Konevî'nin 'İcazü'l-Beyan fi Te'vili-Ümmi'l-Kur'an' Adlı Eserinin İşari Tefsir Açısından Değerlendirilmesi”, *Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, C. I., S. 2, 2018, s. 98.

¹⁷⁶ Bayram, *Sadru'd-din-i Konevî*, s. 114.

Konevi'nin 16 Muharrem 673 Pazar günü vefat ettiğini ve Konya'daki hanikâhına defnedildiğini belirtmektedir.

محمد ابن اسحق كتبه لنفسه و انشاء الله... محمد ابن حسن ابن على ابن معتق ابن احمد ابن محمد ابن على التهمى عفى الله عنهم رايت بخط علامه مجد لدين محمد ابن يعقوب الشيرازى صاحب كتاب القاموس المحيط.. صدر لدين محمد القنوى الشافعى زينت الشيخ محى الدين ابن العربى توفى يوم الاحد ستة عشرة سنة ثلاثة و سبعين وستة مائه و دفن بخانقاه بظاهر قونيه و عند قبره صاحب الدعاء

ÖRNEK NO.: 1	
BULUNDUĞU YER-ENVANTER NO.: Yusuf Ağa Kütüphanesi- 5025	
ESERİN ADI: <i>İ'câzü 'l-Beyân fî Tefsîri Ümmi 'l-Ḳur'ân</i>	
MÜELLİFİ: Sadreddin Konevî, Ebü'l-Meâlî Sadrüddîn Muhammed b. İshâk b. Muhammed b. Yûsuf Konevî (ö. 673/1274)	
MÜSTENSİHİ: Muhammed b. Hasan	
TE'LİF TARİHİ: ---	İstinsâh Tarihi: 862/1457-58
DİLİ-KONUSU: Arapça- Sûre Tefsiri	
ESERİN NİTELİĞİ: Sadreddin Konevî'nin en meşhur eserlerinden biri olan <i>İ'câzü 'l-Beyân fî Tefsîri Ümmi 'l-Ḳur'ân</i> , kısaca Fâtiha Tefsiri olarak bilinmektedir. Bu eser Konevî'nin tasavvufî görüşlerinin özeti mahiyetinde olması sebebiyle kıymetlidir. Diğer eserlerinde ortaya koyduğu bütün görüşleri bu eser bünyesinde barındırdığı için Konevî'nin eserleri için bir ölçüt sayılabilir. (Demirli, <i>S. Konevî</i> , s. 424) Abdülkâdir Ahmed Atâ tahkikli olarak yayımlamış (Kahire 1970), Ekrem Demirli Fâtiha Suresi Tefsiri adıyla (İstanbul 2002) Türkçeye çevirmiştir.	
VAKIF VE FERAĞ (İSTİNSÂH/KETEBE) KAYITLARI: Eserin 1a sahifesinde iki, 16a,31a,42a,55a ve 63a sahifelerinde birer olmak üzere yedi dairevî vakıf mührü yer almaktadır. 63a varağında ferağ kaydı bulunmaktadır.	
Vakıf Mührü: 	Ferağ (İstinsâh/Ketebe) Kaydı: Eserin 63a sahifesinde, “Bu eseri Muhammed b. Hasan kendisi için H.862/M.1457-58 yılında istinsah ettiğini belirtmektedir. الفرغ فى بعض شهور سنة اثنيو ستين و ثمانمائة من هجرة على يد محمد ابن حسن غفر الله ولوالديه Muhtelif sahifelerde Yusuf Ağa Kütüphanesine ait “ <i>Vakf-ı haze'l kitab Yusuf Kethüdây-ı hazret-i medhun aliyya Vâlîde-i Sultan Selim Hanı salis bi şartı enne la yührece min hazenetihî sene 1209/1795</i> ” vakıf mührü bulunmaktadır.
VARAK SAYISI: 63	KÂĞIT TÜRÜ: Saykallı Âbâdî
SATIR SAYISI: 126	YAZI TÜRÜ: Nesih
	YAZI ÖLÇÜSÜ: b.b

CİLDİN	ÖLÇÜSÜ: b.b.		MALZEMESİ: Sahtiyân	RENGİ: Kahverengi
	TEZYİNATI:	Kapak	Şemse: Salbekli Mekik	Salbek: Tepelikli
			Köşebend: Üçgen	
			Kenar Bezemesi: Sarmal/Çift İplik	
	Sertâb:---		Mikleb:---	
	Kapak İçi: Kâğıt Kaplı			
	*Ön ve arka deffelerin tezyinâtı aynıdır. Kapağın sertâb ve miklebi bulunmamakla birlikte sırtı ve deffe kenarları kırmızı deriyle kaplı, tepelik salbekli mekik şemseli Kahverengi deri kaplı mukavva cilttir. Üçgen köşebentli, deffelerin kenarı sarmal/çift iplik kenar bezemeleriyle çevrilidir. Arka arkaya ince, ikili bordür yer almaktadır.			
BUGÜNKÜ DURUMU: Sırtı ve kapak kenarları yıpranmış, kırmızı deriyle restore edilmiştir.				

Bu eserin diğer bir nüshası, Yusuf Ağa Kütüphanesi 5484’de kayıtlıdır. Eser düz siyah meşin cildi bulunup, tezyinat yönü bulunmamaktadır. Eser, 131 varak, 25 satır, 245x165, 195x115 cm ebadındadır. Eserin 1a varağında Sadreddin Konevî’nin ismi zikredildikten sonra müstensih kendi ismini Mustafa (...) olarak vermektedir. Fakat varaktaki yıpranma, kopmalar restore edilirken ismin devamına kâğıt eklenmesinden dolayı müstensihin geri kalan ismi görülmemektedir. Eserin 130b varağındaki ferağ kaydında ise istinsah tarihine yer verilmemiştir.

Eserin diğer bir nüshası Yusuf Ağa Kütüphanesi 4860/2 mecmuada yer almaktadır. Eserin sırt ve sertab kısmı açık kahverengi, miklebe, ön ve arka deffeleri kırmızı deriyle ve tepelik salbekli mekik şemseli mukavva bir cilttir. Sertabı düz deri olan eserin, sonradan yapıştırılmış kâğıtta mecmuanın ismi كتاب العمر محكيم مربوط لي المحيي الدين - Kitâbu’l-Emr Mehakimu’l-Merbutu’l li-Muhyiddîn şeklinde geçmektedir. Deffelerin kenarı sarmal/çift iplik kenar bezemeleriyle çevrili olup, kenar bezemesi de üçerli inceli bordürlerin içinde yer almaktadır. Eser, 49b-249a varak, 19 satır, 170x125 cm ebadındadır. Risalenin 49b sahifesinde eserin ismi ve müellifi كتاب سر الفاتحة للشيخ صدر الدين كونوي şeklinde belirtilmiş ve risale olduğuna değinerek Muhyiddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Arabî el-Hâtimî et-Tâî ismini de zikretmiştir. Eserin ferağ kaydı bulunmamaktadır.

Eserin diğer bir nüshası da Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü 1233’de kayıtlıdır. Eserin ön deffesinin baş tarafına dikkat edilecek olursa meşin ile kaplı bir mukavva cilt olduğu anlaşılmaktadır. Muhtemelen restorasyon sırasında iken üzerine kumaş eklenilmiştir. Mor kumaşla kaplı olan eserin sırt kısmının oldukça yıprandığı görülmektedir. Ayrıca, düz kumaş ile kaplı cildin, tezyinat yönü bulunmamaktadır. Eser, 147 varak, 19 satır, 200x140, 115x80 cm ebadındadır. Eserin 1a varağında eserin ismi ve müellifi قونوى تفسير الدين صدر

”الفاتحا” şeklinde yazılmıştır. Aynı varağa muhtemelen sonradan kaleme alınan bir not düşülmüştür. Burada Seb’ul Mesani’nin sırlarını keşfeden Şemseddin Fenârî’nin Sadreddin Konevî’nin Miftâhu’l-Gayb şerh ettiğinden ve devamında Fâtihâ Tefsiri’nin bütün ilimleri cem eden bir kitap olduğundan bahsedilmektedir. Ayrıca sahifenin üst sol köşesindeki haşiyesinde de Tarsuslu Mehmed ile onun küçük kardeşi Tarsuslu Ahmed’in okuduğuna dair 1115/1703 tarihi not düşülmüştür. Eserin ferağ kaydı bulunmamakla birlikte 146b varağında dua ile biten paragrafta istinsah tarihi olarak Safer 1025/Mart 1616 belirtilmiştir. Bunların yanında 1a varakta oval şeklindeki mühürde Taha Muhammed(!) Abdullah b. Ahmed ismi bulunmaktadır.

2-ESER: MİFTÂH’UL-GAYB

Sadreddin Konevî, bu eserini çok ağır ve külfetli bir dille kaleme almıştır. Kendi izahı ile “*Bu eser her insan için yazılmadığı gibi seçkinler içinde yazılmış değil. Belki, ahassu’l-havas (Seçkinlerin seçilmişleri) için yazılmıştır.*” Bunun sebebi de gaybın sırlarını yaradılışla ilgili derin bilgileri konu edinmiş olmasıdır.

Eser bir mukaddime, on bir bölüm ve bir hâtimedden oluşmaktadır. Eserde İlm-i ilâhînin en şerefli ilim olduğu, ölçüsü, usulü ve kurallarını tespit etmiştir. İlm-i ilâhînin mahiyeti ve mertebeleriyle ilgili açıklamalarda bulunmuştur. Cem ve vücûd, ahadiyyet-i cem‘, hakikatü’l-hakâik, amâ, nefes-i rahmânî, a’yân-ı sâbite, arş, kürsî, akıl, nefis, levh, kalem gibi kavramlar çerçevesinde varlık mertebelerine değinen Konevî, duanın sırları, hükümleri, Hakkın âlemlerle, âlemin Hak’la ilişkisi, bilgi-amel ilişkisi ve insan-ı kâmilin özellikleri gibi daha birçok teferruatlı ve hassas konuları ele almıştır.¹⁷⁷ Konevî bu eserinde, hocası İbnü’l-Arâbî’nin görüşlerine sistematik ve öğretilen bir form kazandırmış ve tasavvufu kendine has meseleleri ve ilkeleri olan bir ilim olarak tesis etmiştir.

Mecmuanın 152b-258a varakları arasında yer alan risalenin, 152b varağında eserinin adı كتاب مفتاح الغيب الجمع olarak belirtilerek, müellifin ismini de Sadreddin b. Abdullah Muhammed b. İshak Konevî olarak kaydedilmiştir.

Risalenin 152b varağında *Miftâhu’l-Gayb* eserini şerh eden âlimlerin isimleri kaleme alınmıştır. Şerh-i Fenârî, Kutbüddin İzniki, Abdurahman Rahmi Bursevi, Osman Efendi Atpazârî, Rükneddin Ahmed gibi ilim adamlarının bu önemli esere şerhler yazdıklarından bahsetmektedir. Kırmızı mürekkeple “bu Mecmuatü’l Kebiri Konstantiniye’deki Şehid Ali

¹⁷⁷ Reşat Öngören, “Miftahu’l-Gayb”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 30, İstanbul 2005, s. 17.

Kütüphanesi'nde yazdığına dair bir not düşülmüştür.

Risalenin 152b varağındaki en alt bölümdeki derkenarda, Ali Rıza isimli bir âlim, bu esere dair yazdığı şerhini bütün vaktin Sultanların iftihar ettiği, asrın çocuklarının onun ahlakının güzelliğiyle övünülen, Allah'ın ayetlerinin ve isimlerinin mazharı olan, saltanat ve hilafet onunla şereflenen Sultan b. Sultan b. Sultan Mehmed Han b. Murad Han b. Al-i Osman'a hediye ettiğini ve bu şerhine de “*Esrârü’ş-Şühûdi’l-Hâsıl min Fethî’l- Vücûd*” ismini koyduğunu kaydetmiştir. Ne zaman şerh ettiğine dair tarih düşülmemişse de Fatih Sultan Mehmed’e armağan edildiği söylendiğine göre 1451-1481 yılları arasında kaleme alınmış olmalıdır.

ÖRNEK NO.: 2	
BULUNDUĞU YER-ENVANTER NO.: Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi- 6173/8	
ESERİN ADI: <i>Miftâhu’l-Gayb</i>	
MÜELLİFİ: Sadreddin Konevî, Ebü’l-Meâlî Sadrüddîn Muhammed b. İshâk b. Muhammed b. Yûsuf Konevî (ö. 673/1274)	
MÜSTENSİHİ: ---	
TE’LİF TARİHİ: ---	İSTİNSÂH TARİHİ: ---
DİLİ-KONUSU: Arapça-Tasavvuf	
ESERİN NİTELİĞİ: Sadreddin Konevî'nin en tanınmış eseri olan <i>Miftâhu’l-Gaybi’l-Cem’i ve’l-Vücûd fi’l-Keşfi ve’ş-Şühûd</i> , Allah-âlem ilişkisinde ilâhi bilginin yeri ve değeri ele aldığı önemli bir eserdir. (Öngören, <i>Miftâhu’l-Gayb</i> , s. 16) Meçhul bir şahıs tarafından Farsçaya tercüme edilen eser, Fatih Sultan Mehmed Hân'ın mütalaası için istinsah edilen nüshası Süleymaniye Ktp. Pertev Paşa Bölümü nr. 278'de kayıtlıdır. Eser, Abdurrahman Rahmi Bursevî, Ahmed b. Abdullah Kırîmî, Malkoçzâde Mustafa Efendi gibi daha birçok âlim tarafından şerh edilmiştir. Ahi Evran Farsçaya, Stephane Ruspoli kısmî olarak Fransızcaya ve Ekrem Demirli 2002'de “Tasavvuf Metafiziği: Miftâh-ı Gaybi’l-Cem ve’l-Vücûd” adıyla da Türkçeye tercüme etmiştir. (Öngören, <i>Miftâhu’l-Gayb</i> , s. 17)	
VAKIF VE FERÂĞ (İSTİNSÂH/KETEBE) KAYITLARI: Risalenin 1a varağında vakıf mührü bulunmaktadır. Risalenin ferâğ kaydı bulunmamaktadır.	
Vakıf	Ferâğ (İstinsâh/Ketebe) Kaydı:

Mührü:		Risalenin 1a varağındaki vakıf mühründeki yazılar okunamayacak durumda olup, silinmiş haldedir.	
			
VARAK SAYISI: 152b-258a		KÂĞIT TÜRÜ: Saykallı Abâdî	
SATIR SAYISI: 17		YAZI TÜRÜ: Nesih	YAZI ÖLÇÜSÜ: 150x85
ÖLÇÜSÜ: 205x135		MALZEMESİ: Sahtiyân	RENGİ: Koyu Yeşil
CİLDİN	TEZYİNATI:	Kapak	Şemse: Desenli Mekik
			Salbek: ---
			Köşebend: ---
			Kenar Bezemesi: Zencirekli
			Sertâb: Tezyinatlı
			Mikleb: Üçgen
* Ön ve arka deffelerinin tezyinatı aynıdır. Koyu yeşil meşin kaplı mukavva, desenli mekikli bir cilttir. Düz üçgen miklebi ve tezyinatlı sertâbı bulunmaktadır. Deffelerin kenarı zencirek ile çevrili olup, onun içerisinde de dört köşesi mekik desenler ile desenli bordür yer almaktadır.			
Kapak İçi: Pembe mukavva kâğıt			
BUGÜNKÜ DURUMU: Eserin ön kapak ve sırtında yıpranma mevcut olup, deffesinin derisinde yer yer beyazlanma başlamıştır			

Eserin diğere bir nüshası da Yusuf Ağa Kütüphanesi 4865’de kayıtlıdır. Bu eser, 2000’li yıllarda kütüphaneden çalınan en nadide yazmalardan olup, şuan sadece kitabın mikrofilmi mevcuttur fakat cildinin fotoğrafı yoktur. Eserin o muhteşem cildine Ahmet Saim Arıtan’ın “Konya Müzelerinde Bulunan Selçuklu Cildlerinin Özellikleri” adlı yüksek lisans tezinde incelenmiştir. Eser, merkezde büyük yuvarlak formda zencirekli (örgülü) olmak üzere desenli yuvarlak açık kahverengi meşin bir cilttir.

3-ESER: *EN-NEFAHÂTÜ’L-İLÂHİYYE*

Sadreddin Konevi’nin en son te’lif ettiği bu eser 43 nefha ve 25 mektuptan oluşmaktadır. Mektuplar, dostlarına ve talebelerine yazdığı ve onlarında Konevî’ye yazdığı ilmî açıklamaları kapsamaktadır. Eser onun İbnü’l-Arabî ile ilişkileri başta olmak üzere kendi hayatı hakkında en fazla bilgi verdiği kitabıdır. Kendi tabiriyle eseri yazma gerekçesi, Hz. Peygamberin Rabbinizin şu günlerinizde rahmetinin nefhaları vardır. Dikkat edin onlara hücum ediniz” şeklinde rivayet edilmektedir. Konevî de bu nefhaların her birini keşfetmek, tanımak ve tanıtmak için kaleme aldığını zikretmektedir.¹⁷⁸

¹⁷⁸ Ekrem Demirli, *İlâhî Nefhalar -en-nefehâtü’l-ilâhiyye*, İz Yayıncılık, İstanbul 2012, s. giriş.

Eserin 78b varağında Sadreddin Konevî'nin kendi el yazısıyla 19 Cemaziye'l-Ahir 672/1 Aralık 1273 tarihi kayıt edilmiştir.

ÖRNEK NO.: 3			
BULUNDUĞU YER-ENVANTER NO.: Yusuf Ağa Kütüphanesi-5468			
ESERİN ADI: <i>en-Nefahâtü'l-İlâhiyye</i>			
MÜELLİFİ: Sadreddin Konevî, Ebü'l-Meâlî Sadrüddîn Muhammed b. İshâk b. Muhammed b. Yûsuf Konevî (ö. 673/1274)			
MÜSTENİHİ: ---			
TE'LİF TARİHİ: ---		İSTİNSAH TARİHİ: ---	
DİLİ-KONUSU: Arapça-Tasavvuf			
ESERİN NİTELİĞİ: Sadreddin Konevî'nin dostlarına, dostlarının da kendisine yazdığı mektuplardan bazılarını bu eserin sonuna koymuştur. <i>Nefahât</i> , hocası İbnü'l-Arabî ile ilişkileri başta olmak üzere Konevî'nin kendi hayatı hakkında en fazla bilginin edinilebileceği kıymetli bir eserdir. Eserin bir bölümü Konevî'nin mektuplarından oluşmakta olup, muhtelif zaman dilimlerinde kaleme alınan bu mektuplar müellifin biyografisi için önemli bilgiler içermektedir. Ayrıca, müellifin en son te'lif ettiği eser olarak da bilinmektedir. Muhammed Hâcevî tahkikli olarak 1996 yılında Farsça olarak yayınlamıştır. Ekrem Demirli İlâhî Nefhalar adıyla 2002 yılında tercüme etmiştir.			
VAKIF VE FERAĞ (İSTİNSÂH/KETEBE) KAYITLARI: Yazmanın herhangi bir varağında vakıf mührü bulunmaktadır. Ayrıca yazmanın ferağ kaydı da bulunmamaktadır.			
Vakıf Mührü: ---		Ferağ (İstinsâh/Ketebe) Kaydı: ----	
VARAK SAYISI: 119		KÂĞIT TÜRÜ: Saykallı Abâdî	
SATIR SAYISI: 17		YAZI TÜRÜ: Nesih	YAZI ÖLÇÜSÜ: 165x100
CİLDİN	TEZYİNÂ TI:	ÖLÇÜSÜ: 252x185	MALZEMESİ: Sahtiyân
	Kapak:	RENGİ: Kestane	
		Şemse: Salbekli mekik	
	Köşebend: ----		Salbek: Örgü
Kenar Bezemesi: İnceli bordür			
Sertâb: Tam tezyinatlı		Mikleb: Mekik şemseli	

	<p>Kapak İçi: Kâğıt kaplı</p> <p>*Ön ve arka kapakları/deffeleri aynıdır. Örgü salbekli, mekik şemseli kestane deri kaplı mukavva cilttir. Salbekli mekik şemsesinin dört bir tarafından ince bir çizgi ile eserin etrafını çevreleyen bordürlere değinmektedir Sertabı tam tezyinatlıdır. Miklebi, mekik şemselidir. Deffelerin kenarı inceli bordür ile çevrilidir.</p>
	<p>BUGÜNKÜ DURUMU: Sertab kısmında hafif hasar olmakla birlikte eserin genel cild durumu oldukça iyi durumdadır.</p>

Eserin diğer bir nüshası Yusuf Ağa Kütüphanesi 4867/1’de kayıtlıdır. Lakin şu an bu envanter numarasında eserin sadece mikrofilmli yer almaktadır. Eser 2000’li yıllarda kütüphanede meydana gelen hırsızlık hadisesinde çalınmış ve tekrar geri dönmemiştir. Mikrofilmde de eserin cildinin fotoğrafı yoktur. Eser, 85 varak, 180x130-b.b. yk cm ebadındadır. Eser, 844/1440 tarihinde Ali b. Abdullah b. Seyfeddin el-Hilâlî tarafından istinsah edilmiştir.

4-ESER: *EN-NUSÛS FÎ TAHKİKÎ’T-TAVRÎ’L-MAHSÛS*

Sadreddin Konevî’nin yirmi iki kısa bölümden oluşan bu eserinde diğer kitaplarında ayrıntılı biçimde açıkladığı görüşlerinin özet halinde kaleme alındığı eserdir¹⁷⁹. Muhyiddin İbnü’l Arabî’nin “Fususu’l-Hikem” adlı eserinin anlaşılmasını kolaylaştırmak için kaleme alınmıştır. Fusus’un her ‘Fass’ma karşı bu eserde ‘Nass’lar bulunmaktadır¹⁸⁰. Şeyhi Arabî’nin eserindeki yirmi altı fass’ma karşılık, Konevî’nin yirmi nass’ı vardır¹⁸¹.

<p>ÖRNEK NO.: 4</p> <p>BULUNDUĞU YER-ENVANTER NO.: Yusuf Ağa Kütüphanesi-YY677/2</p>	
--	--

¹⁷⁹ Demirli, “Sadreddin Konevî”, s. 424.

¹⁸⁰ Bayram, *Sadru’ d-din-i Konevî*, s. 118-119.

¹⁸¹ Osman Ergin, “Sadreddin al-Qunawi ve Eserleri”, *Şarkiyat Mecmuası*, II, İstanbul 1957, s. 72.

ESERİN ADI: <i>en-Nusûs fî Tahkiki't-Tavri'l-Mahsûs</i>				
MÜELLİFİ: Sadreddin Konevî, Ebü'l-Meâlî Sadrüddîn Muhammed b. İshâk b. Muhammed b. Yûsuf Konevî (ö. 673/1274)				
MÜSTENSİHİ: ---				
TE'LİF TARİHİ: ---		İSTİNSAH TARİHİ: 859/1454		
DİLİ-KONUSU: Arapça-Tasavvuf				
ESERİN NİTELİĞİ: Kısaca “en-Nusus” diye bilinen eser, Muhyiddin İbnü'l Arabî'nin “Fususu'l-Hikem” adlı eserine ek niteliğindedir. Eser üzerine Pîr Muhammed b. Kutbüddin Hûyî ve Nûreddinzâde Muslihuddin'in şerhleri önemlidir. Seyyid Celâleddîn-i Âştîyânî tarafından 1342'de tahkik ve açıklamalarla yayımlanmıştır. Ekrem Demirli tarafından 2002'de “Vahdet-i Vücûd ve Esasları” adıyla Türkçeye çevrilmiştir.				
VAKIF VE FERAĞ (İSTİNSÂH/KETEBE) KAYITLARI: Risalenin 1a varağında dört farklı vakıf mühürü yer almaktadır. Mecmuanın 155a sahifesinde ferağ kaydı bulunmaktadır.				
Vakıf Mührü:		Ferağ (İstinsâh/Ketebe) Kaydı: Mecmuanın 155a sahifesinde ferağ kaydında eserin ismine <i>نصوص المفتاح نصوص محي الدين بن عربي</i> ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî 'ye yer verilmiştir		
		<ol style="list-style-type: none"> Resim: Eserin 1a, 25a, 79a, 125a, 137a, 148a, 155b sahifelerinde birer tane Yusuf Ağa Kütüphanesine ait “<i>Vakf-ı haze'l kitab Yusuf Kethüdây-ı hazret-i medhun aliyya Vâlîde-i Sultan Selim Hanı salis bi şartı enne la yührece min hazenetihî sene 1209/1795</i>” mühürler bulunmaktadır. Resim: Eserin 1a varağında Maarif Vekâleti Konya Asar-ı Atika Müzesi Müdürlüğüne ait bir mühür yer almaktadır. Resim: Eserin 1a, 137a ve 155a varağında mevcut olan bu mührün yazıları tarafımızca okunamamıştır. Resim: Eserin 1a varağında mevcut olan bu mührün yazıları silinmiş durumdadır. 		
				
				
				
VARAK SAYISI: 137a-155a		KÂĞIT TÜRÜ: Saykallı Abâdî		
SATIR SAYISI: 21		YAZI TÜRÜ: Tâlik	YAZI ÖLÇÜSÜ: 160x75	
CİLDİN	TEZYİNÂTI:	ÖLÇÜSÜ: 215x130	MALZEMESİ: Sahtiyân	
		RENGİ: Kırmızı		
		Kapak:	Şemse: Salbekli mekik	Salbek: Tepelikli
		Köşebend: ---	Kenar Bezemesi: Altın yaldızlı zencirekli	
		Sertâb: Düz deri	Mikleb: Dairevî şemseli	
Kapak İçi: Kahverengi mukavva				

	<p>* Ön ve arka deffelerinin tezyinatı aynıdır. Eserin sırt kısmı açık kırmızı, ön ve arka deffeleri kırmızı, sertab ve mikleb kısımları ise koyu kahverengi deriyle ve tepelik salbekli mekik şemseli mukavva bir cilttir. Miklebinin kenar bezeleri altın yaldızlı zencirekli olup, dairevî şemseli mukavva bir cilttir.</p>
	<p>BUGÜNKÜ DURUMU: Eserin ön deffesinin köşeleri ve sırt kısmı restore edilmiş olup, açık kırmızı tonlarında deri ile tamir edilmiştir. Eserin ön deffesi ile sırt kısmı birleşim yerinde şeffaf bir muşamma çıkıntısı var. Ancak, eserin arka deffesinin cildinde hafif kararmalar/koyu lekeler vardır. Eserin sertab ve mikleb kısmı koyu kahverengi meşin olup, sertabın ortası da siyah meşin ile tamir edilmiştir</p>

Eserin diğer bir nüshası Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü 198/5 mecmuanın 162b-181a sayfaları arasında yer almaktadır. Ön ve arka deffelerinin tezyinatı aynıdır. Eserin sırt ve kenar kısımları kırmızı meşinle restore edilmiş, gömme mekik şemseli siyah mukavva bir cilttir. 15 satır sayısından oluşan risalenin yazı ölçüsü 150x80 olup, cilt ise 198x140 cm ebadındadır. Risalenin ferağ kaydı bulunmamaktadır.

5-ESER: *EL-FÜKÛK FÎ ESRÂRİ MÛSTENİDÂTİ HİKEMİ'L-FUSÛS*

Sadreddin Konevî, Muhyiddin İbnü'l Arabî'nin "*Fusûsu'l-Hikem*"ini şerh etmek ve eseri anlaşılabilir kılmak için kaleme almıştır, lakin bir şerhten ziyade belirli konulardaki açıklamalardan oluşan bu eserin *Fuşûşü'l-Hikem* şerhi geleneğinde önemli bir etkisi olmuştur.¹⁸² Yani Fükûk da müellif, Fusûs'un anlambilimine yönelik bir gaye içerisine girmiş ve anahtar kelimeler üzerinden analitik tahliller yapmaktadır¹⁸³. Eserde Hz. Adem, Nuh, İdris, İbrahim, İshak, İsmail, Yakup, Yusuf, Hud, Salih, Şuayb, Lut, İsa, Süleyman, Davud, Yunus, Eyyüb, Zekeriyya, İlyas vs gibi peygamberler hakkında yirmi altı söz başlıkları oluşturulmuştur. Konevî, ilgili peygamberlere dair çözümlenelerde bulunurken açıklamaların sonuna hadisleri de zikrederek referans göstermiştir¹⁸⁴. Eserin 1a varağında sonradan eklenen kayıta 25 Şevval 1272/29 Haziran 1856 tarihi bulunmaktadır.

¹⁸² Demirli, "Sadreddin Konevî", s. 424.

¹⁸³ Taha Çelik, "el-Fükûk İsimli Eseri Çerçevesinde Sadreddin Konevî'nin Hadis Kullanımı", *Mütefekkir* 6/11, Haziran 2019, s. 70.

¹⁸⁴ Çelik, "el-Fükûk", s. 71.

ÖRNEK NO.: 5				
BULUNDUĞU YER- ENVANTER NO.: Yusuf Ağa Kütüphanesi-4858				
ESERİN ADI: <i>el-Fükûk fî Esrâri Müstenidâti Hikemi'l-Fusûs</i>				
MÜELLİFİ: Sadreddin Konevî, Ebü'l-Meâlî Sadrüddîn Muhammed b. İshâk b. Muhammed b. Yûsuf Konevî (ö. 673/1274)				
MÜSTENSİHİ: ---				
TE'LÎF TARİHİ: ---		İSTİNSAH TARİHİ: ---		
DİLİ-KONUSU: Arapça-Tasavvuf				
ESERİN NİTELİĞİ: “en-Fukûk” diye bilinen eser, Muhyiddin İbnü'l Arabî'nin “Fususu'l-hikem”ini şerh etmek ve eseri anlaşılabilir kılmak için kaleme almıştır. Muhammed Hâcevî tarafından 1413'de Farsça tercümesiyle birlikte tahkikli olarak neşretmiştir. Ekrem Demirli 2002'de Fusûsu'l-Hikem'in Sırları adıyla Türkçe'ye çevirmiştir.				
VAKIF VE FERAĞ (İSTİNSÂH/KETEBE) KAYITLARI: Eserin hiçbir varlığında vakıf mührü bulunmamaktadır. Ayrıca yazmanın ferağ kaydı da yoktur.				
Vakıf Mührü: ---	Ferağ (İstinsâh/Ketebe) Kaydı: -----			
VARAK SAYISI: 131		KÂĞIT TÜRÜ: Saykallı Abâdî		
SATIR SAYISI: 13	YAZI TÜRÜ: Nesih	YAZI ÖLÇÜSÜ: 130x100		
ÖLÇÜSÜ: 195x150	MALZEMESİ: Sahtiyân	RENGİ: Yeşil		
CİLDİN TEZYİNATI:	Kapak:	Şemse: ---	Salbek: ---	
		Köşebend: ---		
		Kenar Bezemesi: ---		
	Sertâb: ---		Mikleb: ---	
	Kapak İçi: Mukavva cilt			
	* Ön ve arka deffelerin tezyinatı aynıdır. Eserin tezyinat yönü bulunmamaktadır. Eserin sırtı kahverengi meşin olup, muhtemelen ön ve arka deffesindeki çahurküşe diyebileceğimiz yaprak desenli yeşil kâğıt orijinal olmayıp, sonradan eklenmiştir. Sırtın da açık tonlarda başka deri daha kullanılmıştır.			
BUGÜNKÜ DURUMU: Eserin sırtı oldukça hasar görmüş ve restore edilmiştir. Deffelerin üzerindeki desenli kâğıt sonradan eklenmiş olmalıdır.				

6-ESER: *VASIYETNÂME*

Vasiyetnâme'nin pek çok el yazması nüshası vardır. Hacimce küçük (11a-12a) olmasına rağmen muhtevası yönünden zengin olan *Vasiyetnâme*'de Sadreddin Konevî'nin tavsiyelerini, isteklerini, dinî ve ilmî bakışını ve son dönemlerindeki devletin siyasi ve sosyal ortama bakışını yansıtmaya yönünden önemli olmuştur.

Vasiyetnâme'nin içeriğine genel olarak değinecek olursak şunlar zikredilmiştir¹⁸⁵: Müellif ihlas suresindeki iman esaslarını sıralayarak bizzat bu esaslar üzere ölmekte olduğunu ifade etmiştir. İkinci olarak vefat ettiğinde dostlarının ve sevenlerinin yetmiş bin defa La İlahe İllallah virdini tekrarlamalarını, Müslüman mezarlığına defnedilmesini, hadis kitaplarındaki gibi gusül işleminin yapılmasını, hocası İbnü'l Arabî'nin gömleği ve entarisini kefen olarak kullanılmasını istemiştir. Üçüncü olarak cenaze törenine günümüzün ağıtçıları olarak vasıflandırabileceğimiz cenaze okuyucularının katılmamaları ve kabrinin kaybolmaması için sadece üstüne bir bina yapılmasını fakat tamamen kapatılmamasını belirtmiştir. Dördüncü olarak ise felsefeye dair eserlerinin satılmasını, tefsir, fıkıh, hadis vs gibi kitaplarının Şam'a götürülmesini orada muhafaza edilmesini belirttikten sonra kendi nüshalarını da damadı olduğu düşündüğümüz Afifü'd-din'e hatıra olmasını kaydetmiştir. Beşinci olarak da hiç kimsenin kendisinin ve şeyhi İbnü'l Arabî'nin telifâtlarından derin manalar çıkarmamaları ve yorum yapmamalarını, bu yolun kendisiyle kapandığını bildirmiştir. Yedinci olarak ise Anadolu'nun karanlık bir fitne (Moğol zulmü) ile karşı karşıya kaldığını, evli olmayanların Şam'a göç etmelerini tavsiye etmiştir. Konevî son olarak ise kızı Sekine'ye zikir ve ibadette devamlı olmasını öğütlemiştir.

Mecmuanın 11a-12a sahifesi arasında yer alan risalenin 11a varağında eserin adı ve müellifin ismi *علي بن يوسف بن محمد بن اسحاق بن محمد بن محمد بن يوسف بن علي* olarak kaydedilmiştir.

ÖRNEK NO.: 6

BULUNDUĞU YER-ENVANTER NO.:

Yusuf Ağa Kütüphanesi-YY4883/4

ESERİN ADI: *Vasiyetnâme*

¹⁸⁵ Detaylıca bkz. Bayram, *Sadru'd-din-i Konevî*, s. 98-100.; Ergin, "Sadreddîn al-Qunawi, s. 81-84.

MÜELLİFİ: Sadreddin Konevî, Ebü'l-Meâlî Sadrüddîn Muhammed b. İshâk b. Muhammed b. Yûsuf Konevî (ö. 673/1274)				
MÜSTENSİHİ: ---				
TE'LİF TARİHİ: ---		İSTİNSAH TARİHİ: ---		
DİLİ-KONUSU: Arapça-Genel				
ESERİN NİTELİĞİ: Vefatından kısa bir süre önce bir yazmış olduğu Vasiyetnâme'de bazı duygu ve düşüncelerini, yakınlarına, dostlarına tavsiyelerini ve yapmalarını istediği bazı işleri bildirmektedir. Mikail Bayram Konevî'nin vasiyetinde yer alan isteklerini eserinde sıralamıştır. (Bayram, <i>Sadru'd-din-i Konevî</i> , s. 98-100.)				
VAKIF VE FERAĞ (İSTİNSÂH/KETEBE) KAYITLARI: Mecmuanın herhangi bir sahifesinde vakıf mührü yoktur. Risalede ferağ kaydı da tespit edilememiştir.				
Vakıf Mührü: ---	Ferağ (İstinsâh/Ketebe) Kaydı: -----			
VARAK SAYISI: 11a-12a		KÂĞIT TÜRÜ: Saykallı Abâdî		
SATIR SAYISI: 21	YAZI TÜRÜ: Nesih	YAZI ÖLÇÜSÜ: 150x100		
ÖLÇÜSÜ: 205x140	MALZEMESİ: Sahtiyân	RENGİ: Açık kahverengi		
CİLDİN	TEZYİNATI:	Kapak:	Şemse: ---	Salbek: ---
			Köşebend: ---	
			Kenar Bezemesi: ---	
			Sertâb: Düz deri	Mikleb: Düz deri
			Kapak İçi: Kâğıt kaplı	
			* Ön ve arka deffelerinin tezyinatı aynıdır. Eserin sırtı ve sertabı kestane rengi deri, ön ve arka deffeleri açık kahverengi ve miklebi de koyu kahverengi deri rengi olmak üzere üç farklı düz meşin ile kaplı mukavva bir cilttir.	
			BUGÜNKÜ DURUMU: Eserin sırtı ve sertabı aynı deri rengi, ön ve arka deffeleri aynı deri rengi ve miklebi de ayrı bir deri rengi olmak üzere üç farklı düz meşin kaplı olup, eser yıpranmış bir haldedir.	

7-ESER: METÂLİ'U'L-ÎMÂN

Mecmuanın 1a varağında risalenin ismi ve müellifin adı şu şekilde kaydedilmiştir:

كتاب مطالع الإيمان از تصانیف سید المققین شیخ ناصر (؟) الملة والدين از مریدان شیخ المشایخ قطب الأوتاد أوحده الملة والدين رضي الله عنهما

Mecmuanın 1b-32a varakları arasında yer alan risalenin ismi *Metâli'u'l-Îmân* olarak belirtilirken, müellif isminin okunuşunda iki ayrı görüş öne sürülmüştür. Bahsi geçen risalenin yazarının Şeyh Nâsıruddîn mi yoksa Şeyh Sadruddîn mi olduğu konusunda tereddüt edilmiştir. Kaplan bu mecmuanın içinde yer alan diğer eserleri de gözden geçirdiğini, tıpkı bu bölümde olduğu gibi, geri kalan iki risalede de müstensihin Arapça ifadelerde dilbilgisi ve

imla yanlışlarını tespit ederek bu eserin Şeyh Sadruddîn'e ait olduğunu vurgulamıştır¹⁸⁶.

Risalenin 1a varağında eserin istinsah tarihine dair şu tarih not edilmiştir. H. 1 Ramazan 673/M.28 Şubat 1275 tarihi kaydedilmiştir. كتب في التاريخ الأول شهر المبارك رمضان سنة ثلاث و سبعين و ستمائة

Mecmuanın 3a sahifesinde eserde İslâm dininin temeli olan Allah'a iman, Peygamberlere iman ve Ahiret gününe iman esaslarının açıklanacağını, bu üç temel esası Allah'ın kitabına uygun, Peygamberin sünneti çerçevesinde ve icma'ı ümmete bağlı kalarak kaleme alacağını vurgulamıştır. Bu lem'âya *Metâli'u'l-Îmân* adını verdiğini, eserin de bir Fatiha, bir hatime ve üç matla'dan meydana geldiğini bildirerek eserine giriş yapmıştır.

Risalenin 32a varağındaki ferağ kaydında بتاريخ يوم الخميس الحادي العشرين من رمضان المبارك سنة ثلاث و سبعين و ستمائة eserin H. 21 Ramazan 673/M. 20 Mart 1275 Perşembe günü istinsah edildiği kaydedilmiştir. Risalenin 1a varağında ile 32a sahife arasında iki farklı gün zikredilmiş olduğu, müstensih'in eserin girişindeki 1 Ramazan yazarken ikiyi unutma ihtimali olmuş olabilir mi yoksa baştaki gün başladığı sondaki ise bittiği günü mü ifade ettiği hakkında net bir şey söylemenin zor olduğunu belirterek 1275 yılında istinsah edildiği malumdur.

ÖRNEK NO.: 7	
BULUNDUĞU YER-ENVANTER NO.: Yusuf Ağa Kütüphanesi-4866/1	
ESERİN ADI: <i>Metâli'u'l-Îmân</i>	
MÜELLİFİ: Sadreddin Konevî, Ebü'l-Meâlî Sadrüddîn Muhammed b. İshâk b. Muhammed b. Yûsuf Konevî (ö. 673/1274)	
MÜSTENSİHİ: ---	
TE'LİF TARİHİ: ---	İSTİNSAH TARİHİ: H.673/M.1275
DİLİ-KONUSU: Farsça-Tasavvufî	
ESERİN NİTELİĞİ: Sadreddin Konevî'nin <i>Metâli'u'l-Îmân</i> adlı risalesi, iman esaslarının ilmihali niteliğinde olup "İmanın Boyutları" adıyla Türkçeye tercüme edilmiştir. Ülkemizin muhtelif kütüphanelerinde Süleymaniye/Halet Efendi Ktp. nr. 92/2 vr. 32b-49a, Süleymaniye/Reşid Efendi Ktp. nr. 333 vr. 49b-75a, Süleymaniye/Pertev Paşa Ktp. nr. 606 vr. 106b-115b gibi nüshaları bulunan bir eserdir. Ayrıca Mikail Bayram, <i>İmanın Boyutları</i>	

¹⁸⁶ Detaylıca bkz. Hayri Kaplan, *Tahrif ve Tashih 13. Yüzyıl Anadolu Türk-İslâm Düşüncesi Üzerine İncelemeler*, Ankara Kalem Neşriyat, Ankara 2021, s. 300-310.

adıyla NKM Yayınları tarafından 2008 yılında yayımlanmıştır.			
VAKIF VE FERAĞ (İSTİNSÂH/KETEBE) KAYITLARI: Risalenin 1a varağında bir vakıf kaydı ve 32a sahifesinde ise eserin ferağ kaydı bulunmaktadır.			
Vakıf Mührü: ---	Ferağ (İstinsâh/Ketebe) Kaydı: Mecmuanın 32a varağındaki ferağ kaydında; بتاريخ يوم الخميس الحادي العشرين من رمضان المبارك سنة ثلاث و سبعين و ستمائة Eserin H. 21 Ramazan 673/M. 20 Mart 1275 Perşembe günü istinsah edildiği belirtilmiştir. Risalenin 1a varağında eserin Kadı Sirâceddin Urmevî'nin oğlu Ömer b. Ali b. Mevlânâ İmadü'd-din Mehmed b. el-Hac Mevlânâ Mahmud Çelebi'nin kızı Kutlu Melek Hatun tarafından Konya'da Atabekiye Medresesi'nin hizmetinde inşa edilen Daru'l-Huffâz'a vakfettiğine dair vakıf kaydı yer almaktadır.		
VARAK SAYISI: 1b-32a		KÂĞIT TÜRÜ: Saykallı Abâdî	
SATIR SAYISI: 13		YAZI TÜRÜ: Nesih	YAZI ÖLÇÜSÜ: 125x90
CİLDİN	ÖLÇÜSÜ: 170x125	MALZEMESİ: Sahtiyân	RENGİ: Kahverengi
	TEZYİNATI:	Kapak:	Şemse: Dairevî
			Salbek: ---
			Köşebend: ---
		Kenar Bezemesi: İnceli bordür	
		Sertâb: ---	Mikleb: ---
	Kapak İçi: Kâğıt kaplı * Ön ve arka deffelerinin tezyinatı aynıdır. Sırt ve kenar kısımlarında yıpranma ve derisi tahriş olan eser, dairevî şemseli kahverengi mukavva bir cilttir.		
BUGÜNKÜ DURUMU: Eserde hafif yıpranmalar olsa da durumu oldukça iyidir.			

8-ESER: *TERCÜME-İ ET-TEVÂCCÜHÜ'L-E TEMM NAHVE'L-HAKK*

Mecmuanın 33b-52b varağı arasında yer alan risalenin 33a varağında eserin ve müellifin adı Makâlât-ı Şeyh Sadreddin Konevî مقالات الشيخ المشايخ قطب الاول شيخ صدر الدين القنوي رضى الله عنه

şeklinde kaydedilmiş olmasına rağmen Konevî'nin *et-Tevâccühü'l-Etemm* adlı risalesinin Farsçaya çevrilmiş halidir. Mütercim isminden bahsetmemiş olmasına karşın risalenin 34b-35a sahifesinde -Hakk'a teveccühün hakikati, zikrin kısımları, hükümleri, şartları, meyveleri ve neticelerinin hakkında eşsiz bir eser olduğunu, (uzunca bir övgü silsilesinden sonra) Şeyh Sadr'ul-Hakk-ı ve'd-din Muhammed b. İshâk b. Muhammed'in yazdığı nüshanın aslından Arap dilinde pek birikimi olmayan, Arapçayı bilmeyen din kardeşleri ve dostlarının bu eserden faydalanmaları, haberdar olmaları için tercüme ettiğini bildirmiştir¹⁸⁷.

ÖRNEK NO.: 8

¹⁸⁷ Kaplan, *Tahrif ve Tashih*, s. 474-475.

BULUNDUĞU YER-ENVANTER NO.: Yusuf Ağa Kütüphanesi-4866/2			
ESERİN ADI: <i>Tercüme-i et-Tevâccühû'l-Etemm Nahve'l-Hakk (Makâlâtü'ş-Şeyh Sadreddîn)</i>			
MÜELLİFİ: Sadreddin Konevî, Ebü'l-Meâlî Sadrüddîn Muhammed b. İshâk b. Muhammed b. Yûsuf Konevî (ö. 673/1274)			
MÜSTENSİHİ: ---			
TE'LÎF TARİHİ: ---		İSTİNSAH TARİHİ: ---	
DİLİ-KONUSU: Farsça-Tasavvufî			
ESERİN NİTELİĞİ: Sadreddin Konevî'nin <i>et-Tevâccühû'l-Etemm</i> adlı Arapça risalesinin Farsçaya tercümesinden ibaret bir eserdir. Bu mecmua içinde yer alan eserin mütercimini tespit edemediğimiz bu nüshanın dışında, çevirenin belli olduğu farklı nüshaları da vardır. Birisi Şerefüddîn Ali et-Fütühâtî tarafından (Dânişgâh Kütüphanesi, nr. 326/11), bir diğeri de Abdulfâfir el-Lârî tarafından <i>Terceme-i Risâle-i Teveccüh-ü Etemm</i> adıyla tercüme edilmiş nüshası Radavi Kütüphanesi, nr. 22455/82-108 varakları arasında yer almaktadır. Adı geçen bu tercüme Hâmid Nâcî İsfahânî tarafından "Risâle-i Teveccüh-ü Etemm" ve Kasım Sâfî canibinden de "Risâle-i Ma'ârif: Der Beyân-i Teveccüh-ü Etemm" isimleriyle Tahran'da yayımlanmıştır. (Kaplan, <i>Tahrif ve Tashih</i> , s. 475.)			
VAKIF VE FERAĞ (İSTİNSÂH/KETEBE) KAYITLARI: Risalenin vakıf mührüne ve ferağ kaydına rastlanılmamıştır.			
Vakıf Mührü: ---	Ferağ (İstinsâh/Ketebe) Kaydı: ----		
VARAK SAYISI: 33b-52b		KÂĞIT TÜRÜ: Saykallı Abâdî	
SATIR SAYISI: 13	YAZI TÜRÜ: Nesih	YAZI ÖLÇÜSÜ: 125x90	
ÖLÇÜSÜ: 170x125	MALZEMESİ: Sahtiyân	RENGİ: Kahverengi	
CİLDİN TEZYİNATI:	Kapak:	Şemse: Dairevî	
		Salbek: ---	
		Köşebend: ---	
	Kenar Bezemesi: İnceli bordür		
	Sertâb: ---		Mikleb: ---
Kapak İçi: Kâğıt kaplı			
* Ön ve arka deffelerinin tezyinatı aynıdır. Sırt ve kenar kısımlarında yıpranma ve derisi tahriş olan eser, dairevî şemseli kahverengi mukavva bir cilttir.			
BUGÜNKÜ DURUMU: Eserde hafif yıpranmalar olsa da durumu oldukça iyidir.			

B)MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN-İ RÛMÎ TARAFINDAN TE'LİF EDİLEN ESERLER

Mevlânâ Celâleddin Muhammed-i Rûmî, 6 Rebiülevvel 604/1207 tarihinde Belh'te dünyaya geldi. Annesi Mümine Hatun, babası Bahaeddin Veled'dir. Mevlânâ'nın babası, bilginler padişahı (Sultanu'l-ulema) diye anılan ve bilginlerden Ahmed Hatîbî oğlu Hüseyin Hatîbî'nin oğlu Muhammed Bâhaeddin Veled'dir.¹⁸⁸ Bâhaeddin Veled ile vurgulanması gereken önemli bir husus, Belh'ten ne zaman ve niçin göçtüğü meselesidir. Bâhaeddin Veled'in Belh'ten ayrılışına dair muhtelif kaynaklarda iki rivayet üzerinde durulmaktadır. Devrin temel kaynağı Sipehsâlâr, Bâhaeddin'in ayrılış nedeni olarak Fahreddin-i Razî'yi göstermektedir.¹⁸⁹ Bâhaeddin Veled ile Fahreddin-i Razî arasındaki fikri çekişme, Sultan Harzemşah'ın Fahreddin'e yakın durması Bâhaeddin'i son derece rahatsız etmiştir. Fahreddin-i Razî'nin felsefe ile hemhal oluşu, Bâhaeddin Veled'in felsefe karşıtı tutum sergilemesi, bu göç sebebine neden olduğu iddia edilmiştir. Lakin burada vurgulanması gereken ise, Fahreddin-i Razî'nin Bâhaeddin göç etmeden birkaç yıl önce vefat etmiş olmasıdır.¹⁹⁰ Bu yüzden bu iddianın gerçeklik payına şüphe ile bakmakta yarar vardır. Diğer bir rivayet ise, topraklarına dünyayı kasıp kavuran Moğol istilasının yaklaşmış olduğunu öğrenmesi, hissetmesi ya da umumî korku havasından ötürü göçe niyetlendiği düşünülmektedir.¹⁹¹ Bu rivayeti destekler mahiyetinde ise, Bâhaeddin Veled'in Belh'ten ayrılıp hac yolunda iken Belh'in Moğollar tarafından istilası gerçekleşmiştir.¹⁹²

Mevlânâ, babasının Belh'ten ayrılıp Anadolu'da son bulacak bu uzun ve meşakkatli yolculuğunda muhtemelen 5/6 yaşında veya 12 yaşında ya da 20'li yaşlarında olduğu tahmin edilmektedir.¹⁹³ Babasıyla birlikte uzun bir seyahatten sonra Larende'de ikamet etmiştir¹⁹⁴.

¹⁸⁸ Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin-Hayati, Felsefesi, Eserleri, Eserlerinden Seçmeler*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1985, s. 34; Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî*, çev. Derya Örs, Hicabi Kırılmaç, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2015, s. 15.

¹⁸⁹ Ferîdûn bin Ahmed-i Sipehsâlâr, *Risâle: Mevlânâ ve Etrafındakiler*, çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul 1977, s. 21'de Devrin sultanı ve Fahreddin-i Razî'nin Bâhaeddin Veled'in çevresindeki kalabalık, yoğunluk ve faaliyetleri ile saltanatının sarsılacağını düşünüyorlardı. Herşeyin farkında olan Bâhaeddin, kendisiyle gelmek isteyenlere de haber vererek, hareket kararı aldı. Sultan, Bâhaeddin Veled'e yaklaşımından ötürü pişman olarak özür dilediyse de Bâhaeddin'i aldığı karardan geri döndüremedi.

¹⁹⁰ Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin-Hayati*, s. 40; Mevlânâ, *Mesnevî-i Ma'nevî*, s. 15.

¹⁹¹ Mevlânâ, *Mesnevî-i Ma'nevî*, s. 15; Reynold A. Nicholson, *Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî*, çev. Ayten Lermioğlu, Kervan Kitapçılık, 1973, s. 16.

¹⁹² Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin-Hayati*, s. 42.

¹⁹³ Mevlânâ, *Mesnevî-i Ma'nevî*, s. 15'de beş ya da altı yaşında; Nicholson, *Mevlânâ*, s. 16'da on iki yaşlarında; Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin-Hayati*, s. 44'de yirmili yaşlarında olduğu tahmin edilmektedir.

¹⁹⁴ Bâhaeddin Veled'in, Belh'ten ayrılışından sonra Hicaz'a gittiğini, Kâbe'de görevini ifa ettikten sonra Diyar-ı Rum'a yöneldiği bilinmektedir. Sipehsâlâr'da Bâhaeddin'in Erzincan'a geldiğini, Sultan Ala'eddin'in halası Tac Melek Hatun'un İsmetiye hankahında konaklayıp, oradan Akşehir'e geldiğini, bir yıl yaşadktan sonra Sultan'ın ricası ile Konya'ya geldiğini kaydetmektedir. (Sipehsâlâr, *Risâle: Mevlânâ ve Etrafındakiler*, s. 22.) *Mesnevî-i Ma'nevî*'de Bâhaeddin Veled ve yanındakilerin Malatya ve Erzincan üzerinden Larende'ye geldiğini, burada yedi yıl ikamet ettiklerini yazmaktadır. (Mevlânâ, *Mesnevî-i Ma'nevî*, s. 16.) Gölpınarlı ise,

Burada iken, Hâce Lâlâ-yı Semerkandi'nin kızı Gevher Hatun'la evlenmiş ve bu evliliğinden de Sultan Veled ile Ala'eddin Çelebi dünyaya gelmiştir.¹⁹⁵ Gevher Hatun'un vefatından sonra Konyalı İzzeddin Ali'nin kızı Kira Hatun'la evlenir ve bu evliliğinden de bir kızı dünyaya gelir.¹⁹⁶

Mevlânâ, babasının ölümünden sonra, onun müritleri ve devlet nezdinde de itibarlı bir konumda idi. Babasının boşalan görevine geçerek, ders verme dönemine girmiştir. Bu şekilde bir yıl geçtikten sonra, babasının müridi olan Seyyid Burhâneddin Muhakkik-i Tirmizî'nin yardım ve teşvikiyle yoğun bir tahsil hayatı sürecine girer. Bu süreçte Mevlânâ, Halep'e, Şam'a tahsil görmeye gider ve buralarda Arap dili ve edebiyatı, fıkıh, hadis, tefsir ve başka ilimler üzerine birçok hocadan ders alır. Tahsilini tamamladıktan sonra şeyhinin yanına Kayseri'ye gelir. Burada da manevi eğitimini tamamlamak için bir hücreye kapanarak 3 çile çıkardıktan sonra şeyhiyle birlikte Konya'ya döner. Seyyid Burhâneddin, Mevlânâ'ya icazetini verdikten sonra Kayseri'ye geri döner. Seyyid Burhâneddin, Mevlânâ'ya dokuz yıl mürşitlik etmiş, 1240'lı yıllarda vefat etmiştir.¹⁹⁷ Mevlânâ, şeyhinin ölümünden sonra beş yıl, öğretim, irşat ve vaaz çalışmalarını sürdürür. Beş yılın ardından Mevlânâ'yı Mevlânâ yapan, hayatının dönüm noktası olacak Şems-i Tebrizî ile tanışması hadisesi gerçekleşecektir.

Mevlânâ ile Şems-i Tebrizî'nin ilk tanışma anı 1244 -1245'de Şekerciler ya da Pirinççiler Hanı önünde Şems'in Mevlânâ'nın yanına gitmesiyle gerçekleşti. Bugünden sonra Mevlânâ ile Şems, Selahaddin Zer-Kûb'un hücrelerinde altı ay halvet etmiştir.¹⁹⁸ Halk tarafından sevilen, sayılan, duası alınan, vaazı dinlenen, fetvası kabul edilen Mevlânâ'nın kim olduğu dahi tam olarak bilinmeyen Şems ile uzun süre ortadan kaybolması, derslerini bırakması, vaaz ve fetva vermeyi terk etmesi halk ve müritleri arasında hoşnutsuzluğa sebep olmuştur. Bu hoşnutsuzluk o kadar ileri seviyeye ulaştı ki, Şems'in Anadolu'yu terk etmesi ya da ölmesi isteniliyordu. Her şeyin farkında olan Şems, kimsenin haberi yok iken 1246 Şubatı'nın 15. gününe rastlayan gün ortadan kayboldu.¹⁹⁹ Şems'in gidişiyle Mevlânâ hariç çevresindekileri sevindirmiş olsa da Mevlânâ çevresine yaklaşması beklenirken aksine daha da uzaklaşmıştır.

Mevlânâ, dostunu aramaktan hiç usanmadı. Onun Şam'da olduğunu öğrenince

---

Bâhaeddin Veled'in başkent Konya'ya 1228 yahut 1229 senesinde geldiğini, burada iki yıl boyunca Altunapa Medresesi'nde ders veren Bâhaeddin'in 12 Ocak 1231 (18 Rebiü'lahir 628 Cuma)'de vefat ettiğini kaydetmiştir. (Mevlânâ, *Mesnevî-i Ma'nevî*, s. 16.)

¹⁹⁵ Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin-Hayati*, s. 44.

¹⁹⁶ Mevlânâ, *Mesnevî-i Ma'nevî*, s. 16.

¹⁹⁷ Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin-Hayati*, s. 45; Mevlânâ, *Mesnevî-i Ma'nevî*, s. 16-17.

¹⁹⁸ Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin-Hayati*, s. 49.

¹⁹⁹ Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin-Hayati*, s. 70-77; Mevlânâ, *Mesnevî-i Ma'nevî*, s. 18.

mektuplar yazar, bununla da yetinmeyip oğlu Sultan Veledi ve yanındaki yirmi kişiyi, Şems'i ikna edip Konya'ya döndürmek için Şam'a gönderir. Şam'a varan Sultan Veled, Şems'i ikna ederek 1247'de Konya'ya dönerler. Şems'in dönüşü ile Mevlânâ adeta bayram havasına bürünerek, canına, cananına kavuşmuş olmanın edasıyla her günü sema, neşe, zevk ve aşkla geçti. Bu dönemde Şems, Mevlânâ'nın evlatlığı Kimya Hatun'la evlenir. Bu huzur, sükûn devri çok uzun sürmeyerek başta Mevlânâ'nın oğlu Alâeddin Çelebi olmak üzere ve diğerleri tarafından hoşnutsuzluğa sebep oldu. Alâeddin Çelebi'nin karşıtlığı ise, rivayete göre Şems'in Kimya Hatunla evlenmesidir. Çünkü gönlü bu hatunda iken, hele ki bilmediği Şems ile evlenmesini hazmedememiştir. Şems bu hoşnutsuzluktan aşırı derece rahatsız olduğu için Sultan Veled'e "bu kez öyle bir kaybolacağım ki bir daha kimse izimi bulamayacak" demiştir.²⁰⁰ Bu süreçten sonra da Şems kaybolmuştur. Kaybolmasına dair muhtelif rivayetler vardır. İlk rivayet, "Şems, Mevlânâ ile yalnızca otururken dışarıdan birisi, Şems'i çağırıyor. Şems, Mevlânâ'ya, beni ölüme çağırıyorlar diyor. Mevlânâ, bir müddet sustuktan sonra diyor ki: "Yaratış da onun, buyruk da. Kutlu olsun âlemlerin rabbi Tanrı." Şems bu söz üzerine dışarıya çıkıyor. Pusuda bulunan yedi kişi, hep birden üstüne saldırıp bıçak üşürüyorlar. Şems, bir nara atıyor, hepsinin akılları başlarından gidiyor. Mevlânâ, Şems'in narasını duyunca Tanrı dilediğini yapar, istediğini hükmeder diyor. Şems'e kastedenler kendilerine gelince ortada birkaç katre kan görüyorlar, Şems ise ortadan kaybolmuş bulunuyor." Bu rivayet, sonradan uydurulan bir menkıbedir. Eğer ki nu rivayete göre Mevlânâ, Şems'in akıbetini bilseydi, onun gidişinden sonra aramaz, iki kere Şam'a gitmez, gözü yollarda olmazdı²⁰¹.

²⁰⁰ Mevlânâ, *Mesnevî-i Ma'nevî*, s. 18.

²⁰¹ Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin-Hayatı*, s. 82.

1-ESER: *MESNEVÎ*²⁰²

Mevlânâ'nın hayatının son on beş yılı döneminin ürünü olup, “defter” diye tabir edilen altı ciltten meydana gelmektedir. Mevlânâ'nın ömrünün son on beş yılında en yakın dostu ve halefi olan Hüsameddin Çelebi, divandaki şiirlerin bir hayli çoğaldığını ifade ederek kendisinden Senâî'nin İlâhî-nâmesi veya Ferîdüddin Attâr'ın *Mantıku't-Tayr*'ı tarzında bir eser vermesini rica eder. Mevlânâ, hemen o anda sarığının altında Mesnevî'nin ilk on sekiz beytinin yazılı olduğu bir kâğıt parçası çıkararak Hüsameddin'e verir²⁰³. Böylece o günden itibaren Mesnevî'nin yazımına başlanmıştır. Mevlânâ bu eserine yaklaşık olarak 1260'lı yıllarda başlamış, 1267'li yıllarda da tamamlamıştır. Eser, tasavvuf ve ahlak esaslarını bütünleştiren muhtelif hikâyelerden oluşmaktadır. Mesnevî, Farsça olarak kaleme alınmış olup, Arapça beyitler ve Türkçe kelimeler de yer almaktadır.

Mesnevî'nin ilk aşamasından son aşamasına kadar kaydeden Hüsameddin olmuştur. Her bir defteri bitirdikten sonra Hüsameddin müsveddeleri, Mevlânâ'ya okuyarak, gerekli yerlerin düzeltildiği bazen hiç dokunulmadığı bölümlerle asıl nüshaya yazmıştır. Mesnevî'de uzun boylu düşünüp taşınarak yazma, kafîye arama, vezin bulma gibi kayıtlar yoktur. Biri diğeri ardınca gelen fikir pırıltıları, ruhunun derinliklerinden akan beyitler çerçevesinde oluşmuştur.

Eseri, kendi beytiyle “vahdet dükkânıdır. Onda Vahid'den, yani Allah'tan başkasına yer yoktur” diyerek vahdet-i vücûd anlayışla eser kaleme alınmıştır. Mevlânâ, sadece Allah'ı terennüm eden, Allah aşkını dile getiren, insanlığa, hayırlı, aydınlık, nurlu bir yol çizerek, herkesin anlayabileceği bir dille seslenmiş ve eserini atasözleri, hikâyeler hatta masallarla süslemiştir. Dünya dillerinin birçoğuna çevrilmiş, birçok defalar şerh edilmiş bu eser, Mevlânâ'nın dünyaca en tanınmış eseridir.

Yazmanın 1b varağında eserin ismi *كتاب المثنوی و نبیان المعنوی* şeklinde kaydedilmiştir. Ayrıca eserin 259a varağında bu nüshayı İçel Mutasarrıfı Avranosî Şerîf Sırrı Selîm 1237 yılında tamir ettiğine dair not düşülmüştür.

²⁰² Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin-Hayati*, ss. 268-269; Mevlânâ, *Mesnevî-i Ma'nevî*, s. 22-23; Mehmet Önder, *Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1986, s.89-94; Sadeddin Nüzhet Ergun, *Mevlânâ*, Kanaat Kütüphanesi, 1932, s. 20-24.

²⁰³ Semih Ceyhan, “Mesnevî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 29, Ankara 2004, s. 326.

ÖRNEK NO.: 8			
BULUNDUĞU YER-ENVANTER NO.: Yusuf Ağa Kütüphanesi-5559			
ESERİN ADI: <i>Mesnevî</i>			
MÜELLİFİ: Mevlânâ Celâleddin Muhammed-i Rûmî(ö.672/1273)			
MÜSTENSİHİ: Mahmûd b. İbrâhim .. Ahmed b. Mahmûd			
TE'LİF TARİHİ: ---		İSTİNSAH TARİHİ: 932/1526	
DİLİ-KONUSU: Farsça-Tasavvuf			
ESERİN NİTELİĞİ: Mevlânâ'nın en meşhur eseri olan <i>Mesnevî</i> , müellifin tasavvuf anlayışını içeren beyitlerden oluşmuştur. Ülkemizin ve dünyanın pekçok muhtelif kütüphanelerinde çok sayıda yazma nüshası bulunan <i>Mesnevî</i> 'nin Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi nr. 51'deki Veledî yazması bilinen en eski <i>Mesnevî</i> nüshası kabul edilmiştir. <i>Mesnevî</i> 'nin ilk mütercimi ve şârihlerinden kabul edilen Şeyh Muînüddin b. Mustafa, eserin birinci cildini içeren 14.404 beyitlik tercüme-şerhini 840/1437'de tamamlayarak Osmanlı Sultanı II. Murad'a ithâf etmiştir. Eserin ilk tenkitli neşrini Reynold A. Nicholson yapmıştır. Veledî nüshasına dayanarak Tefvik Sübhânî 1373/1994 ve Abdülkerim Sürüş da 1376/1997 yılında <i>Mesnevî</i> 'yi neşretmişlerdir. Günümüzde en yaygın kullanılan <i>Mesnevî</i> tercümesi Veled Çelebi İzbudak'ın Veledî nüshasına dayanan çevirisidir. Bu çeviri Abdülbaki Gölpınarlı'nın gözden geçirip açıklamalarla katkıda bulunduğu eser Maarif Vekâleti'nce basılmıştır. Son olarak ise, Derya Örs ve Hicabi Kırlangıç tarafından <i>Mesnevî-i Ma'nevî</i> adıyla 2015 yılında Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları'na yayımlanmıştır.			
VAKIF VE FERAĞ (İSTİNSÂH/KETEBE) KAYITLARI: Eserin sonradan eklendiği 1b ve 2a varaklarında vakıf kaydı bulunmaktadır. 259a sahifesinde ferağ kaydı bulunmaktadır.			
Vakıf Mührü: ---	Ferağ (İstinsâh/Ketebe) Kaydı: وقف الوالده حضرت مولانا قد سر الله تعالى بسرهما العزيز “Vakfun Vâlide-i Mevlânâ kaddesallahu te'âlâ bisirrihima'l-'azîz” bu kayıtla 1057/1647 yılında Mevlânâ'nın annesi Mü'mine Hatun adına yaptırılan Vâlide Sultan Dergâhına Müderris Yahya Efendi tarafından vakfedildiğini hatırlatmak amacıyla yazılmıştır. 259a sahifesindeki ferağ kaydında Mesnevî adlı kitabın, abdu'l-fakîru'l-muhtâç ile'l-Rahmetullâh el-Melîk .. Mahmûd b. İbrâhim .. Ahmed b. Mahmûd 932 yılında yazımını tamamlamıştır.		
VARAK SAYISI: 259		KÂĞIT TÜRÜ: Âbâdi	
SATIR SAYISI: 29		YAZI TÜRÜ: Ta'lik	YAZI ÖLÇÜSÜ: 260x205
CİLDİN	TEZVİN ÂTI:	ÖLÇÜSÜ: 380x275	MALZEMESİ: Sahtiyân
	Kapak:	RENGİ: Kahverengi	
		Şemse: Salbekli dilimli dairevî	
		Salbek: Tepelikli	
Köşebend: Üçgen			
Kenar Bezemesi: Pafta içi tepelikli			

Sertâb:---	Mikleb: ---
Kapak İçi: Ebrûli kâğıt kaplı	
*Ön ve arka deffelerin tezyinâtı aynıdır. Salbekli dilimli dairevî şemseli, tepelikli salbekli, üçgen köşebendli, pafta içi tepelikli kenar bezemeli kahverengi meşin kaplı mukavva cilttir.	
BUGÜNKÜ DURUMU: Eserin cildi iyi muhafaza edilmiş durumdadır.	

Eserin diğer bir nüshası da Yusuf Ağa Kütüphanesi 6928 numarada kayıtlıdır. Eser 183x110-105x48 mm ölçülerinde, 19 satır 360 varaktan oluşmakta olup, ta'lik yazı türüyle kaleme alınmıştır. Eser 932/1526 yılında istinsah edilmiştir.

Eserin diğer bir nüshası da Yusuf Ağa Kütüphanesi 6630 numarada kayıtlıdır. Eser 202x114-180x82 mm ölçülerinde, 19 satır 480 varaktan oluşmakta olup, ta'lik yazı türüyle kaleme alınmıştır. Eser Seyyid Hasan Gülşeni tarafından 1028/1619 yılında istinsah edilmiştir.

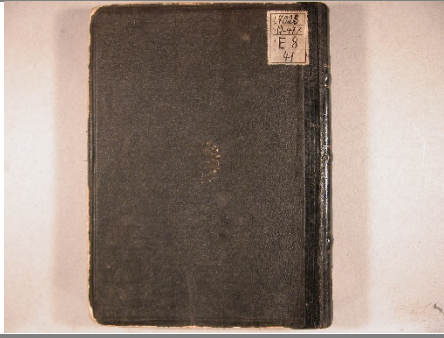
Eserin diğer bir nüshası da Yusuf Ağa Kütüphanesi 5547 numarada kayıtlıdır. Eser 308x203-247x158 mm ölçülerinde, 243 varaktan oluşmakta olup, nesih yazı türüyle kaleme alınmıştır. Ayrıca eserin 241a varağında bu nüshayı İçel Mutasarrıfı Avranosî Şerîf Sırrı Selim 1237 yılında tamir ettiğine dair not düşülmüştür.

2-ESER: *DİVÂN-I KEBİR*²⁰⁴

Mevlânâ'nın *Mesnevî*'den sonra en büyük eseri olan *Divân-ı Kebir*, *Divân-ı Gazelliyât-ı Şems* adıyla da bilinir. Gazel, terkiib-i bend ve rubailerden oluşan eserde şiirler vezinlerine göre sınıflandırılarak her bir bölümüne divân adı verilmiştir. Böylece eser, 21 divânla rubâiler divanından meydana gelmiştir. Bu eserde beyit sayısı elli bini aşkındır. Eserdeki gazellerin çoğu Şems-i Tebrizî sonrası dönemin ürünüdür. Gazelerde ilahi aşkı ve sevgiliye kavuşma temaları işlenerek, Mevlânâ karamsarlıktan uzaktır. Mevlânâ, “Şemseddin, Şems-i Tebrizî, Şahı Tebriz, Sultanı Tebriz gibi mahlaslar kullanmıştır ki, bu onun Şems'e olan bağının ne denli büyük olduğunu göstermektedir. Ayrıca eserde, Şems ve Selahâddin mahlası ile bazı şiirleri vardır. Arapça manzumeleri de ihtiva eden Farişi divânda nadiren de olsa Türkçe ve Rumca şiirler de yer almaktadır. Bunların yanında Mevlânâ, atasözleri, gelenekler, töreler, halk inançları gibi daha pekçok ictimâî hayata dair bilgilerden de

²⁰⁴ Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin-Hayati*, ss. 269-271; Mevlânâ, *Mesnevî-i Ma'nevî*, s. 20; Ergun, *Mevlânâ*, ss. 24-26.

bahsetmektedir²⁰⁵.

ÖRNEK NO.: 9			
BULUNDUĞU YER-ENVANTER NO.: Yusuf Ağa Kütüphanesi-680			
ESERİN ADI: <i>Divân-ı Kebir</i>			
MÜELLİFİ: Mevlânâ Celâleddin Muhammed-i Rûmî(ö.672/1273)			
MÜSTENŞİHİ: ---			
TE'LİF TARİHİ: ---		İSTİNSAH TARİHİ: ---	
DİLİ-KONUSU: Farsça-Tasavvuf			
ESERİN NİTELİĞİ: Mevlânâ'nın <i>Divân-ı Kebir</i> adlı eseri, çok geniş hacime sahip olduğundan dolayı <i>Divân-ı Kebir</i> olarak adlandırılrsa da <i>Divân-ı Şems</i> veya <i>Divân-ı Şems-i Tebrizî</i> adları da verilmiştir. Bedüzzaman Fûrûzanfer tarafından <i>Külliyât-ı Şems ya Divân-ı Kebir</i> ismiyle neşri yapılmıştır. Abdülbaki Gölpınarlı, Konya Mevlânâ Müzesi'ndeki 1 Rebûlevvel 770/14 Ekim 1368 yılında istinsahı tamamlanmış iki ciltlik nüshayı esas alarak 1957-1974 yılları arasında Türkçeye tercüme etmiştir.			
VAKIF VE FERAĞ (İSTİNSÂH/KETEBE) KAYITLARI: Eserin ferağ kaydı, vakıf kaydı veya mührü bulunmamaktadır.			
Vakıf Mührü: ---	Ferağ (İstinsâh/Ketebe) Kaydı: ---		
VARAK SAYISI: 253		KÂĞIT TÜRÜ: Saykallı Âbâdi	
SATIR SAYISI: 29		YAZI TÜRÜ: Ta'lik	YAZI ÖLÇÜSÜ: 185x120
ÖLÇÜSÜ: 245x190		MALZEMESİ: Sahtiyan	RENGİ: Siyah
CİLDİN	TEZYİNATI:	Kapak:	Şemse: ---
			Salbek: ---
			Köşebend: ---
			Kenar Bezemesi: ---
			Sertâb: ---
			Mikleb: ---
Kapak İçi: Kâğıt kaplı			
*Ön ve arka deffelerin tezyinâtı aynıdır. Sırtı siyah meşin kaplı siyah bez kaplı mukavva cilttir.			
BUGÜNKÜ DURUMU: Eserin cildi iyi muhafaza edilmiş durumdadır.			

Eserin diğer bir nüshası da Yusuf Ağa Kütüphanesi 681 numarada kayıtlıdır. Eser 245x190-185x120 mm ölçülerinde, 22 satır 248 varaktan oluşmakta olup, ta'lik yazı türüyle kaleme alınmıştır. Eserin ferağ kaydı bulunmamaktadır.

²⁰⁵ Tahsin Yazıcı, "Dîvân-ı Kebîr", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 9, İstanbul 1994, s. 432.

3-ESER: *FÎHÎ MÂ FÎH*²⁰⁶

Mevlânâ'nın konuşmalarından derlenmiş olan bu mensur eserde altısı Arapça olmak üzere yetmiş yakın bölüm bulunmaktadır. Bir ayet ya da hadisin yorumu ya da Mevlânâ'ya yöneltilen bir soruyla veya bir olayın gündeme getirilişiyle başlayan bölümlerde sufilerin menkıbeleri, hikâyeler ve masallar aktararak işlenen konuların ilgiyle dinlenmesi ya da okunması sağlanmıştır. Kimi bölümlerde zaman zaman Selçuklu veziri Muîneddin Pervâne muhatap olarak alınırken, kimi bölümlerde Şems-i Tebrizî, Burhâneddin Muhakkık ve Hüsâmeddin Çelebi'nin söz ve hallerinden bahsedilir. Selçuklu devletinin siyasi hayatına temas eden birtakım mühim hadiselerle de değinmesi açısından önemlidir. Birkaç faslı Arapça olmasına rağmen, dili farsçadır. Bu eserde Mevlânâ, daima samimidir. Konuştuğu gibi yazar, düşündüğü gibi söyler.

ÖRNEK NO.: 10	
BULUNDUĞU YER-ENVANTER NO.: Yusuf Ağa Kütüphanesi-650	
ESERİN ADI: <i>Fîhi Mâ Fîh</i>	
MÜELLİFİ: Mevlânâ Celâleddin Muhammed-i Rûmî(ö.672/1273)	
MÜSTENSIHİ: ---	
TE'LİF TARİHİ: ---	İSTİNSAH TARİHİ: 1307/1890
DİLİ-KONUSU: Farsça-Tasavvuf	
ESERİN NİTELİĞİ: Mevlânâ'nın sohbetlerinden derlenen <i>Fîhi Mâ Fîh</i> adlı eseri müellifin vefatından sonra derlenmesinden meydana gelmiştir. Eser, <i>Esrâr-ı Celîl</i> , <i>Esrârü'l-Celâliyye</i> , <i>Kitâbü'n-Nesâ'ih li-Celâlidîn</i> gibi farklı isimlerle zikredilmiş olsa da <i>Fîhi Mâ Fîh</i> adıyla tanınmıştır. Bedüzzaman Fûrûzanfer tarafından Tahran'da 1362 yılında <i>Kitâb-ı Fîhi Mâ Fîh</i> adıyla neşredilmiştir. 1954 yılında Meliha Ülker Tarıkâhya tarafından Maarif Basımevi aracılığıyla eser Türkçeye çevrilmiştir. Ayrıca Abdülbaki Gölpınarlı tarafından da Remzi Kitabevi aracılığıyla 1959 yılında Türkçeye çevrilmiştir.	
VAKIF VE FERAĞ (İSTİNSÂH/KETEBE) KAYITLARI: Eserin ferağ kaydı, vakıf kaydı veya mührü bulunmamaktadır.	
Vakıf Mührü: ---	Ferağ (İstinsâh/Ketebe) Kaydı: ---

²⁰⁶ Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin-Hayati*, ss. 271-272; Mevlânâ, *Mesnevî-i Ma'nevî*, s. 21; Ergun, *Mevlânâ*, s. 26.

VARAK SAYISI: 130		KÂĞIT TÜRÜ: Saykallı Âbâdi	
SATIR SAYISI: 17		YAZI TÜRÜ: Ta'lik	YAZI ÖLÇÜSÜ: 160x100
CİLDİN	TEZYİNÂTI:	ÖLÇÜSÜ: 215x155	MALZEMESİ: Sahtiyân
		RENGİ: Siyah	
		Şemse: ---	Salbek: ---
		Köşebend: ---	
		Kenar Bezemesi: ---	
		Sertâb: ---	Mikleb: ---
		Kapak İçi: Kâğıt kaplı	
*Ön ve arka deffelerin tezyinâtı aynıdır. Sırtı siyah meşin kaplı siyah bez kaplı mukavva cilttir.			
BUGÜNKÜ DURUMU: Eserin cildi iyi muhafaza edilmiş durumdadır.			

C) MÜEYYİDÜDDİN CENDÎ TARAFINDAN TE'LİF EDİLEN ESERLER

Sadreddin Konevi'nin önde gelen halifelerinden *Fusûsü'l-Hikem*'in ilk şârihi Müeyyidüddin Cendî'dir. Asıl adı Ebû Abdillâh Müeyyidüddîn b. Mahmûd b. Sâid el-Cendî es-Sufî olan Cendî, Ekberîyye tarikatının ünlü temsilcilerindendir. Müellif, bugünkü Kazakistan'ın Kızılordu Eyaletine bağlı Kazalinsk şehri civarındaki Cend şehrinde doğmuştur²⁰⁷. Ne zaman ve ne kadar yaşadığı net olarak bilinmemesine rağmen VII. yüzyılın ikinci çeyreğinde dünyaya geldiği tahmin edilmektedir²⁰⁸. İlk eğitimini babası Mahmûd b. Sâid'den alan Cendî, sonrasında bir mürşide bağlanmak istediğini ailesi ve çevresiyle paylaşmış olsa da olumlu bir tepki ile karşılaşmamıştır. Bu olumsuz tepkiye rağmen müellif yolundan vazgeçmeyerek önce hacca gitmiş, ardından Selçuklu başkenti Konya'ya 1264 yılında gelerek Sadreddin Konevî'nin talebesi olmuştur. Hocasına yaklaşık on yıl hizmet eden Cendî, tasavvufî eğitimini burada tamamlayarak muhtelif eserler kaleme almıştır. En önemli eseri sayılabilecek, hocasının hocası Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin *Fusûsü'l-Hikemi*'nin şerhini yaparak asıl şöhretini kazanmıştır.

Cendî, Konevî'nin 1274 yılında vefatından sonra Anadolu'dan ayrılarak Bağdat'a gitmiştir²⁰⁹. Burada *Mevâkii'n-Nücûm* adlı eserini 1284 yılında te'lif etmiştir. Bu tarihten kısa bir süre sonra müellif, Anadolu topraklarına geri dönmüş ve Pervaneoğulları Beyliği'nin idaresi altında bulunan Sinop şehrinde ikamet etmeye başlamıştır. Burada *Ulûm-ı (Âsâr-ı) Ahadî ve Ma'ârif-i (Esrâr-ı) Ahmedî* adlı Arapça eserini beyliğin kurucusu Muînüddin Mehmed'e ithâf etmiştir. İlimlerin sınıflandırılmasına dair olduğu bilenen eser hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamıştır. Eserin bilinen tek nüshası Bursa Eski Eserler Kütüphanesi (Genel Kısım) nr. 1442'de bulunmaktadır. Cendî'nin diğer bir önemli eseri olan *Nefhatü'r-Rûh ve Tuhfetü'l-Fütûh* adlı eseri, 683/1284'te Sinop'ta tasavvufa ilgi duyan itibarlı bir kadının isteği üzerine kaleme almıştır. Ahlak ve tasavvuf kitabı olan bu eserde müellif, kendi hayatından ve günümüze ulaşmayan diğer eserlerinin isimlerinden bahsetmesi bakımından oldukça kıymetlidir. Müellifin diğer eserleri ise, *el-Kasîdetü'l-Lâmiyye*, Şerh-i *Kasîde-i Lâmiyye*, *Zeyl-ü Kasîde-i Lâmiyye*, *Risâle fi'l-Kazâ ve'l-Kader*, *el-Kasîdetü'l-Gaybiyye* ve *Kitâb-ı Nüketi'l-İşk'* dir. Cendî'nin ne zaman ve nerede öldüğüne dair kaynaklarda

²⁰⁷ İbrahim Kunt, "Sadruddîn-i Konevî'nin Üç Halifesi: Fahrüddîn-i İrakî, Müeyyüddîn-i Cendî ve Saîdüddîn-i Fergânî", *Tarihin Peşinde-Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 9, 2013, s. 190.

²⁰⁸ Ayşe Mine Akar, *Müeyyed Cendî'ye Göre Varlık ve Bilgi*, Sivas Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, Sivas 2020, s. 20.

²⁰⁹ *Şerhu Fusûs*, nr. BY9178, v. 4b.; Süleyman Uludağ, "Cendî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 7., İstanbul 1993, s. 361.

farklı bilgiler mevcut olup, net bir bilgi bulunmamaktadır²¹⁰.

1-ESER: *ŞERHU'L FUSÛSÜ'L-HİKEM*

Sadreddin Konevi'nin halifelerinden *Fusûsü'l-Hikem*'in ilk şârihi Müeyyidüddin Cendî, hocasının hocası Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin *Fusûsü'l-Hikemi*'nin şerhini yaparak asıl şöhretini kazanmıştır. Akar'a göre Cendî, muhtemelen esere Konevi'nin vefat ettiği yıl olan 674'te başlamış ve 704 tarihinde bitirdiği ve yaklaşık otuz yılda tamamlamış olduğunu düşünmektedir²¹¹. Müellif eserin diliyle ilgilenmekten ziyade, İbnü'l-Arabî'nin doğaötesi ve evrenbilim görüşlerine yoğunlaşılan bir eser olmasını istemiştir²¹². Mutasavvıf Cendî, eserine “Allah isminin delalet ettiği hakikatler, ilim-marifet ilişkisi, ruh-nefs-kalp ilişkisi ve hamd mertebelerin yer aldığı uzun bir mukaddimeyle başlamış, İbnü'l-Arabî'nin özet ve kısa olarak ele aldığı ifadelerin anlaşılması, yorumlanması ve açıklanmasına” yönelik bir şerh kaleme almıştır²¹³.

Eserin sertâb kısmında siyah mürekkeple eserin ismi ve müellifine dair “Şerhu'l Fusûs eş-Şeyh Müeyyid el-Cendî” şeklinde belirtilmiştir.

Eserin 1a varağında “Şerhu Fusûs Şeyh Müeyyid Cendî Halife-i Hazreti Sadreddin Konevî Kuddise Sırrâhü'l-Alî” şeklinde kitap ve müellifin adı yazılmıştır.

Müellif eserin 2a varağında Ebu Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Arabî et-Taî el-Endülüsi'nin *Fusûsü'l-Hikem* adlı eserinin şanının büyük olduğu, kalplere şifa veren, şevk veren, kalp hastalıklarını gideren, bünyesinde pekçok sırları ve incelikleri ihtiva eden, benzeri olmayan bir kitap olduğuna dair gibi birçok övgü dolu sözlerle giriş yaparak, ancak kendisine keşif ve ilhamla ulaşılabilen bir eser olduğundan dolayı mücmel kısımlarını açıklamak, müşküllerini keşfetmek için bu eseri şerh etmeye karar verdiğini ifade etmektedir.

Cendî eserin 3a sahifesinde, dostlarının ve arkadaşlarının bu eserin izahını istedikleri için Allah'a tevekkül ederek bu eserin şerhine niyetlendiğini bildirmektedir.

²¹⁰ Kunt, “Sadruddîn- Konevî”, s. 193'de kesin bir tarih verilmemiştir. Ürkmez, *Tasavvufî Zümreler*, s. 156'da 1292'de vefat ettiği tahmin edilirken Ayşe Mine Akar, “Müeyyed Cendî'nin Hayatı, Eserleri ve Ekberî Gelenekteki Yeri”, *Eskiyeşi* 41, Eylül 2020, s. 711'de müellifin 711/1312 yılında Tebriz'de vefat ettiğini kaleme almıştır.

²¹¹ Ayşe Mine Akar, “Müeyyed Cendî'nin Hayatı, Eserleri ve Ekberî Gelenekteki Yeri”, *Eskiyeşi* 41, Eylül 2020, s. 714.

²¹² Kunt, “Sadruddîn- Konevî”, s. 194.

²¹³ Akar, “Müeyyed Cendî'nin Hayatı”, s. 714.

Yazmanın 4a varlığında müellif, Muhammed b. İshak b. Muhammed b. Yusuf el-Konevî'nin bu eser hakkında şahsına kıymetli bilgiler verdiğini, onu güzel zahirî ve batininî güzel kokularla doldurduğunu, hocasının da sözlü olarak şerh ettiği sırada Allah'ın bu eserin bütün izahlarını feyz etmesiyle birlikte eseri şerh etmem emredildiğini söyleyerek kendisinin de şerhe başladığını anlatmaktadır.

Müellif eserinin 4b sahifesinde Konevî'nin Biladî'r- Rum'da vefat etmesinin ardından kendisinin Daru's-Selâm'a gittiğini, Allah'ın inayetiyle de bizzat bu eserini tamamlayabildiğini anlatmaktadır.

ÖRNEK NO.: 11	
BULUNDUĞU YER-ENVANTER NO.: Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi-9178	
ESERİN ADI: <i>Şerhu Fusûsü'l-Hikem</i>	
MÜELLİFİ: Ebû Abdillâh Müeyyidüddîn b. Mahmûd b. Sâid el-Cendî	
MÜSTENSİHİ: ---	
TE'LİF TARİHİ: ---	İSTİNSAH TARİHİ: 704/1305
DİLİ-KONUSU: Arapça-Tasavvuf	
ESERİN NİTELİĞİ: Ebû Abdillâh Müeyyidüddîn b. Mahmûd b. Sâid el-Cendî, hocası Konevî'nin hocası Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin <i>Fusûsü'l-Hikemi</i> 'nin şerhini yaparak şöhretini kazanmıştır. Nakşibendî tarikatına mensup İranlı âlim ve şair olan Abdurrahman Câmî <i>Nefehât</i> adlı eserinde; “Diğer Fusûs şerhlerinin kaynağı Cendî'nin şerhidir. Bu şerhte diğer eserlerde bulunan birçok hakikat vardır” diyerek eserin önemini ve diğer şerhler üzerindeki tesirini vurgulamıştır. (Uludağ, Cendî, s. 361.) Yazıcıoğlu Mehmed, Cendî'nin şerhine <i>el-Müntehâ</i> adlı bir şerh yazmış, kardeşi Ahmed Bîcan bu şerhi <i>Kitâbü'l-Müntehâ ale'l-Fusûs</i> adıyla Türkçe'ye tercüme etmiştir.	
VAKIF VE FERAĞ (İSTİNSÂH/KETEBE) KAYITLARI: Eserin 1a, 107a ve 258a sahifelerinde birer olmak üzere üç dairevî vakıf mührü bulunmaktadır. 258a varlığında ferağ kaydı bulunmaktadır.	
Vakıf Mührü: 	Ferağ (İstinsâh/Ketebe) Kaydı: Eserin 258a varlığında, “ evâhir-i şehri-Saferü'l-hayr-ı sene hamse ve selâtin ve elf ...” Safer ayının 1305 yılında istinsâh edildiği belirtilmiştir. Vakıf mühründe ise “ Tevekkeltü alallah la ilahe illallah Muhammeden Resulullah an vakf-ı hocay-ı hazret-i şehriyâri el-hac Ömerü'l-Akşehrî mektebhane-i Akşehir bi şart-ı innel .... 266” yazılı olup Ömer Akşehrî'nin bu eseri Akşehir Kütüphanesi'ne vakfettiğine dair vakıf mührü yer almaktadır. Eserin bizzat bu kütüphaneden de Konya Bölge Yazma Eserler

Kütüphanesi'nin bünyesine devredildiği anlaşılmaktadır.					
VARAK SAYISI: 258		KÂĞIT TÜRÜ: Saykallı Abâdi			
SATIR SAYISI: 21		YAZI TÜRÜ: Nesih	YAZI ÖLÇÜSÜ: 150x95		
ÖLÇÜSÜ: 205x148		MALZEMESİ: Sahtiyân	RENGİ: Kırmızı		
CİLDİN	TEZYİNÂTI:	Kapak:	Şemse: ---	Salbek: ---	
			Köşebend: ---		
			Kenar Bezemesi: ---		
		Sertâb: Kırmızı deri üzeri yeşil cilt beziyle kaplı		Mikleb: ---	
		Kapak İçi: Kâğıt kaplı			
		*Ön ve arka deffelerin tezyinâtı aynıdır. Kapağın sertâbında siyah mürekkeble eserin adı ve müellifin ismi bulunmakla birlikte sırtı ve sertâbı kırmızı deri üzeri yeşil cilt beziyle kaplanmış, kırmızı deri üzeri ebru kâğıtla kaplı mukavva cildir.			
BUGÜNKÜ DURUMU: Eserin deffelerinde hafif yıpranma meydana gelmişse de cilt iyi durumdadır.					

D) FAHREDDİN-İ IRÂKÎ TARAFINDAN TE'LİF EDİLEN ESERLER

Selçukluların son çeyreğinin önemli âlimlerinden ve Sadreddin Konevî'nin önde gelen talebelerinden olan Fahreddin-i Irâkî'nin asıl adı, İbrâhim b. Büzürce b. Abdilgaffâr-ı Hemedânî'dir. Irâkî nisbesiyle tanınan mutasavvıf, Hemedan'ın Kumcan köyünde 610/1213 yılında doğduğu düşünülmektedir²¹⁴. Ailesi tarafından iyi yetiştirilmiş ve küçük yaşta naklî ve aklî ilimlerden icazet almıştır. Abdurrahman Câmî Irâkî'nin, çocukluğunda Kur'an-ı Kerim'i hıfz edip, muhteşem bir şekilde okuduğunu, Hemedan halkının da bu okuyuşunu çok beğendiğini zikretmiştir²¹⁵. Şehristan Medresesi'ndeki müderrisliği zamanında burayı ziyaret eden Kalenderi dervişlerden etkilenen Irâkî, onlarla seyahate çıkma kararı hayatının dönüm noktalarından biri olmuştur²¹⁶. Irâkî'nin memleketinden ayrılışını Tezkire-i Devletşah'ta şu şekilde ifade edilmiştir: Fahreddîn-i Irâkî'nin pazarda bir nalbant çocuğunun güzelliği karşısında dalıp gittiğini, kendisini sürekli gözetleyen hasetçi insanların dedikodusuna sebep olma ihtimaline karşın şeyhi Şihabeddin Sühreverdi tarafından Mültân'a gönderildiği şeklinde kaydedilmiştir²¹⁷. Her ne sebep olursa olsun muhtelif bölgeleri seyahat eden Irâkî, Mültân'daki Bahâeddîn Zekeriyâ Mültânî'den etkilenerek yaklaşık yirmi beş yıl onun hizmetinde bulunmuştur²¹⁸. Şeyh Bahâeddîn'in kızıyla evlenen Irâkî, burada daima sülûk ile meşgul olup, şiirlerle hemhâl olmuştur²¹⁹. Şeyh Bahâeddîn'in izniyle Mültân'dan ayrılan mutasavvıf, şeyhi Sühreverdi'yi görmek için Irak'a geldiyse de onun vefatını öğrendikten kısa bir süre sonra Selçuklu başkentine adım atarak Konevî'yle tanışmıştır. Konevî'nin derslerine ve sohbetlerine katılan Fahreddin-i Irâkî, kısa bir süre sonra *Lema'ât* adlı eserini te'lif etmiştir. Dönemin diğer bir önemli ismi Mevlânâ ile ilişkisini Eflâki; Irâkî'nin Mevlânâ'nın sema meclislerine katıldığı, onlarla yakın ilişkiler kurduğundan ve sevgisinden bahsetmiştir.²²⁰ Konya'da bulunduğu sırada Mu'ineddin Süleyman Pervâne ile ilişkisinin ilerlemesinin ardından Pervâne, onun için Tokat'ta bir hankah yaptırmıştır²²¹. Konevî'nin vefatıyla Konya'dan ayrılan Irâkî, Tokat'ta kendisine inşa edilen hankahına gitmiştir.

²¹⁴ Orhan Bilgin, "Fahreddîn-i Irâkî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 12, İstanbul 1995, s. 84.

²¹⁵ Abdurrahman Câmî, *Evliya Menkıbeleri*, çev. Süleyman Uludağ-Mustafa Kara, Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2011, s.778

²¹⁶ Cemâleddin Mahmud Hulvî bu süreci şöyle kaydetmiştir: Bir ara ilim tahsiliyle uğraşmata iken Ebdâl Taifesi Hemedân'a geldiler. O günlerde küçü yaşlarda olan İbrahim onların yanından hiç ayrılmayarak vaaz ve irşatlarını dinledi. Onlar şehirden ayrıldıktan üç gün sonra yokluklarına dayanamayıp yolda onlara yetişerek Hindistan'a gittiğini ve Bahâeddîn Zekeriyâ'nın hizmetine girdiğini kaydetmiştir. Cemâleddin Mahmud Hulvî, *Lemezât II (Lemezât-ı Hulvî ez-Lemâ'at-ı Ulvî)*, Kervan Kitapçılık, İstanbul 1980, s. 365-366.

²¹⁷ Devletşah, *Devletşah Tezkiresi*, çev. Necati Lugal, c. II, Kervan Yayın ve Kitapçılık Neşriyat, İstanbul 1977, s. 268.

²¹⁸ Bilgin, "Irâkî", s. 84-85

²¹⁹ Devletşah, Tezkire, c. II., s. 269.

²²⁰ Bilgin, "Irâkî", s. 85.; Eflâki, *Ariflerin Menkıbeleri*, c.I, s.382-383.

²²¹ Eflaki, *Ariflerin Menkıbeleri*, c.I, s.382-383.; Cami, *Menkıbeleri*, s.779.

Pervâne'nin de vefatı ile Anadolu'dan ayrılan Fahreddin-i Irâkî, Mısır'a gitmiştir. Burada Baybars ile iyi ilişkiler kurduktan sonra Şam'a gitmiştir. 8 Zilkade 688/23 Kasım 1289'da vefat ederek, Şam'da Sâlihiyye Mezarlığında İbnü'l-Arabî'nin yanına defnedilmiştir²²². Fahreddin-i Irâkî, Anadolu'da çok uzun yıllar ikamet etmiş, Konya, Kayseri ve Tokat'ta oldukça aktif bir yaşam sürdürmüştü ve bu sebeple belirli bir mürid çevresi oluşturduğu ve te'lif ettiği eserler de muhtelif kesimler tarafından ilgiyle karşılanmıştır²²³. Müellifin *Lemeât* adlı eserinin haricinde diğer bir kitabı Deh-fasl ismiyle de bilinen *Uşşâknâme* olup, mesnevi tarzda te'lif etmiştir. Irâkî, eserini Şemseddin Cüveynî'ye ithâf etmiştir. Irâkî'nin bilinen son eseri ise *Istîlâhât-ı Sûfiyye* adında olup, aşkla ilgili üç yüz bir terimin açıklamasını içermektedir.

1-ESERİ: LEMA'ÂT

Konya'da bulunduğu süreçte Fahreddin-i Irâkî, Sadreddin Konevî'nin hocası İbnü'l-Arabî'nin *Futuhât-ı Mekkiye* ve *Fusûsü'l-Hikem* adlı eserlerini şerh ettiği derslerine katılmış ve bu iki eserden esinlenerek *Lema'ât* isimli eserini kaleme almıştır. Konevî, bu eser hakkında “*Fusûsü'l-Hikem*'in özü” diyerek beğendiğini dile getirmiştir²²⁴. Arapça'da parıltı anlamına gelen ‘lem’a’ kelimesinin çoğulu olup, eser sufi tarzda Farsça olarak kaleme alınmıştır. Eser bir mukaddime ve yirmi sekiz bölümden (lem'a) müteşekkil olup, aşk üzerine temellendirilmiştir. Eserin neredeyse bütün lem'a'larında müellif, tasavvufî anlayışını, yorumlayışını derin bir şekilde yansıtarak Vahdet-i Vücut inancını yoğun olarak hissettirmektedir²²⁵.

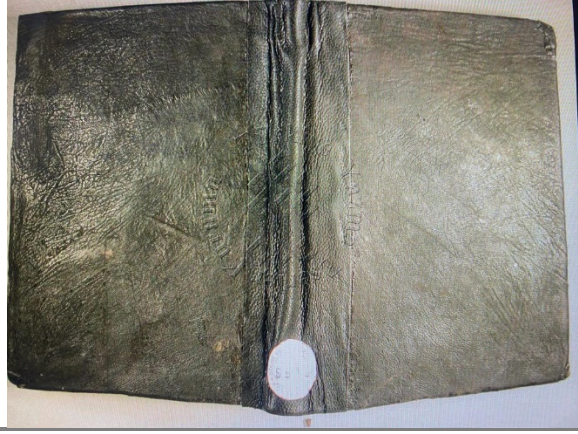
Eserin sahifelerinde müellifin ismine rastlamamış olsak da, 91b varlığında eserin ismi şöyle kaydedilmiştir: كتاب المعات القدسيات
Eserin 92a sahifesinde eserin içeriğinin birkaç kelimeyle aşkın mertebeleri beyanında olduğu belirtilmiştir. Aşkdan murâd, Cenab-ı Hakk'ın mutlak vücudu olduğunu ifade eden müellif, 92b varlığında her lem'a'nın içinde lema'atler olduğu, birinci lema'dan aşk kelimesinin iştihakının, neyden türetildiğine değinerek esere başlıyor. Ayrıca, 110b sahifesinde yirminci lema'ya başlanılan eserin rakabe kaydından da anlaşılacağı üzere sonu noksan kalmıştır.

²²² Bilgin, “Irâkî”, s. 85; Hulvî, müellifin 790/1309-1310 yılında Şam'da vefat ettiğini söylemiştir. Cemâleddin Mahmud Hulvî, *Lemezât II*, s. 367.

²²³ Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sûfilik: Kalenderîler (XIV-XVII. Yüzyıllar)*, Ankara 1992, s. 84.

²²⁴ M. Akif Koç, “Fahreddin-i Irâkî, Aşk Metafizigi-Lemaât”, *Tasavvuf-İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, S. 30, İstanbul 2012, s. 57.

²²⁵ Ocak, *Marjinal Sûfilik* s. 84.

ÖRNEK NO.: 12				
BULUNDUĞU YER-ENVANTER NO.: Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 951/4				
ESERİN ADI: <i>Lema'ât</i>				
MÜELLİFİ: Fahreddin-i Irâkî İbrâhim b. Büzürmihr b. Abdilgaffâr-ı Hemedânî				
MÜSTENİHİ: ---				
TE'LÎF TARİHİ: ---		İSTİNSAH TARİHİ: ---		
DİLİ-KONUSU: Farsça-Tasavvuf				
ESERİN NİTELİĞİ: Fahreddin-i Irâkî, Sadreddin Konevî'nin hocası İbnü'l-Arabî'nin <i>Futuhât-ı Mekkiye ve Fusûsü'l-Hikem</i> adlı eserlerini şerh ettiği derslerine katılmış ve bu iki eserden esinlenerek <i>Lema'ât</i> isimli eserini kaleme almıştır. Ülkemizde eserin birçok nüshası bulunmaktadır. Bu eserin 731/1331 tarihli (bilinen) en eski nüshası İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi 2703 numaralı mecmuada 17-35 varaklar arasında bulunmaktadır. Saffet Yetkin tarafından Parıltılar ismiyle Türkçeye çevrilerek 1948 yılında İstanbul'da yayımlanan eser, Muhammed Hâcevî tarafından 1363/1984 yılında Tahran'da neşredilmiştir.				
VAKIF VE FERAĞ (İSTİNSÂH/KETEBE) KAYITLARI: 91b-110b varakları arasında vakıf kaydı veya mührü bulunmamaktadır. Eserin sonu noksan kaldığı için ferağ kaydının olup olmadığına dair kesin bir şey söylemek mümkün değildir.				
Vakıf Mührü: ---	Ferağ (İstinsâh/Ketebe) Kaydı: ---			
VARAK SAYISI: 91b-110b		KÂĞIT TÜRÜ: Saykallı Âbâdî		
SATIR SAYISI: 15	YAZI TÜRÜ: Nesih	YAZI ÖLÇÜSÜ: 125x80		
ÖLÇÜSÜ: 210x150	MALZEMESİ: Sâhtiyân	RENGİ: Kahverengi		
CİLDİN	TEZYİNÂTI:	Kapak:	Şemse: ---	Salbek: ---
			Köşebend: ---	
			Kenar Bezemesi: ---	
			Sertâb: ---	Mikleb: ---
			Kapak İçi: Kâğıt Kaplı	
			* Ön ve arka kapakları/deffelerin tezyinâtı aynıdır. Sırtı ayrıca kahverengi meşin bez kaplı kahverengi deri kaplı mukavva cilttir.	
BUGÜNKÜ DURUMU: Cildin genel ahvali iyi durumdadır.				

E)SAİDÜDDİN-İ FERGÂNÎ TARAFINDAN TE'LİF EDİLEN ESERLER

Sadreddin Konevî'nin önde gelen talebelerinden ve Ekberîliğin ilk temsilcileri arasında yer alan kısaca Saîdüddin Fergânî olarak bilinen Ebû Osman Saîdüddin Muhammed b. Ahmed el-Kâsânî el-Fergânî, 620/1223 yılı civarında Mâverâünnehr'in Fergana vadisindeki Kâsân şehrinde doğmuştur²²⁶. Hayatı ve ailesi hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmayan Fergânî'nin Sühreverdîliğin Büzgaşiyye kolunun kurucusu olan Necibüddîn Ali b. Büzgaş eş-Şirâzî'ye intisap ettikten sonra seyr-ü sülûkunu tamamlayıp Tahûn adlı bir hankâhın şeyhi olmuştur²²⁷. Memleketi Fergana'dan ayrılıp Şam'a geldikten sonra burada Konevî'nin sohbet halkasına katılmış ardından da hocasına Mısır ve Anadolu'da refakat etmiştir²²⁸. Ayrıca Fergânî, Muhammed b. Sekrân el-Bağdâdî ve diğer tarikat büyüklerinin sohbetlerinde de bulunmuştur²²⁹. Bununla beraber Sadreddin Konevî'nin yaklaşık olarak 643/1245-1246 yılında bir grupla birlikte İbnü'l-Fârız'ın *Kasîde-i Tâiyye*'sini şerh etmeye başladıklarını, bu dersleri Şam ve Anadolu'da devam ettirdiklerini, gruptaki birçok talebenin de yapılan açıklamaları not etmelerine rağmen sadece Fergânî'nin zikredilen notları derleyip müstakil bir eser haline getirdiğinden bahsedilmiştir²³⁰. Fergânî hocasının rehberliği ve yönlendirmesiyle İbnü'l-Fârız'ın *Kasîde-i Tâiyye*'sini önce *Meşâriku'd-Derârî* adıyla Farsça şerh etmiş, daha sonra bu şerhini de ilavelerle *Müntehâ'l-Medârik ve Müntehâ Lübbi Külli Kâmilin ve Ârifin ve Sâlik* ismiyle Arapçaya çevirmiştir²³¹. Ülkemizde 729/1329 tarihli eski bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü nr. 3966'da kayıtlıdır. Bu eser 2007 yılında Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye tarafından Beyrut'ta basılmıştır. Daha sonra 2018 yılında Litera Yayıncılık aracılığıyla Mustafa Yalçınkaya tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. Ayrıca, Selçuklu sarayına yakınlığı ile bilinen Fergânî, *Meşâriku'd-Derârî* adlı eserini Konevî'nin sohbet halkasına katılan Selçuklu veziri Muînüddin Süleyman Pervane'ye ithâf etmiştir.

Fergânî'nin diğer bir eseri de Farsça olup *Menâhîcu'l-İbâd ile'l-Meâd* adlı te'lifidir. Bizzat bu eserinde dört mezhep doğrultusunda ibadet meselelerine değinmiş, tarikat adabıyla ilgili hususları ele almıştır. *Menâhîcu'l-İbâd*, İdris-i Bitlisî'nin oğlu Defterdar Ebulfazl Mehmed Efendi tarafından *Medâricü'l-İtikâd* adıyla Türkçeye tercüme edilmiştir²³². Ateş'e göre ise, bizzat İdris-i Bitlisî tarafından tercüme edilmiştir²³³. Eserin ülkemizdeki nüshaları şu

²²⁶ Kunt, "Sadruddîn-i Konevî'nin Üç Halifesi", s. 199.

²²⁷ Mahmut Erol Kılıç, "Fergânî, Saîdüddin", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 12, İstanbul 1995, s. 378.

²²⁸ Ürkmez, *Tasavvufî Zümreler*, s. 157.; Kunt, "Sadruddîn-i Konevî'nin Üç Halifesi", s. 199.

²²⁹ Ürkmez, *Tasavvufî Zümreler*, s. 158.

²³⁰ Kunt, "Sadruddîn-i Konevî'nin Üç Halifesi", s. 200.; Kılıç, "Fergânî", s. 378.

²³¹ Kunt, "Sadruddîn-i Konevî'nin Üç Halifesi", s. 201.; Ürkmez, *Tasavvufî Zümreler*, s. 158.

²³² Kılıç, "Fergânî", s. 379.; Kunt, "Sadruddîn-i Konevî'nin Üç Halifesi", s. 202.

²³³ Ateş "Anadolu'da Farsça Eserler", s. 114.

şekildedir: Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Bölümü nr. 2373, Süleymaniye Kütüphanesi Carullah Bölümü nr. 1106 ve Bursa Eski Yazma ve Basma Kütüphanesi Orhan Gazi Bölümü nr. 97/1437’de bulunmaktadır²³⁴. Son olarak ise, Fergâni 699/1300 yılında, fakat nerede vefat ettiği net olarak bilinmemesine rağmen kabrinin Şam’da olduğu düşünülmektedir²³⁵.

1-ESER: MEŞÂRİKU’D-DERÂRÎ

Saîdüddin Fergâni, İbnü’l-Fârız’ın *Nazmü’-d-Dürer*, *Nazmü’s-Sülûk ve et-Ta’iyyetü’l-Kübrâ* adıyla tanınan kasidesini *Meşâriku’-d-Derârî’i’z-Züher fî Keşfi Hakâ’iki Nazmi’-d-Dürer* adıyla Farsça şerh etmiştir. Müellif şerhe yönelmeden evvel eserine dört bölümden oluşan uzun bir dîbace ile başlamıştır. Zikredilen bu dört bab şöyledir: *İlk olarak zat, sıfat, ulûm ve şühudun itibarı; ikinci kısım ruhlar âleminin sudur ve taayyünü ve ıstılah dili ile hayâl-i munfasıl denilen âlem-i emsâl’in zuhuru; üçüncü bölümde Âdem’in yaratılışına kadar âlem-i ecsâmın yaratılmasının tertibi; son babda ise insanın neş’eti, ahval ve etvarı, bütün mahlûkatın yaratılmasından gayenin insan olduğu hakkındadır*²³⁶. Ülkemizde farklı nüshaları bulunan eserin en eski tarihlisi H. 678/M. 1279 yılına ait Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Bölümü nr. 1511’de kayıtlıdır. Bununla birlikte diğer nüshalar ise, Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Bölümü nr. 4076 (İstinsah tarihi H. 688/M. 1288); Süleymaniye Kütüphanesi Eyüp Camii Bölümü nr. 177 (İstinsah tarihi H. 714/M. 1314)’de kayıtlıdır.

Eserin zahriye bölümünde eserin ismi ve müellifin adı şu şekilde kaydedilmiştir:

شرح تائي ابن فارض سعيد الدين الفرغاني ve اسم كتاب مشارق الدراري الزهر في كشف حقايق نظم الدر belirtmiştir.

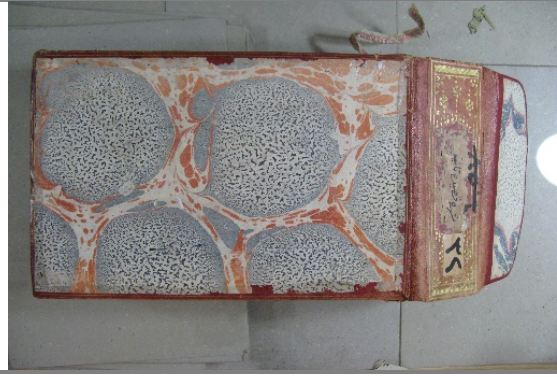

Esere hamdele ve salvele ile başlayan müellif, Eserin 3b varağında “sözün nesir veya nazım olabileceğinden bahsederek İbn Fârız el-Mısrî olarak bilinen Şeyh imam âlim âmil ... kâmil fadıl Şerefeddin Ebu Hafs Ömer b. Ali es-Suûdî aşk ve muhabbet menzillerini, tevhid ve marifet makamlarını anlatmak için bu ikinci yolu (manzum) ihtiyar ettiğini” belirtmiştir.

Eserin 5b varağında Ebû Meâlî Muhammed b. İshâk b. Muhammed’in önünde ve eserin 6b sahifesinde Hazreti Emirü’l-Kebir Salâhu’l-âlem Muîneddîn Pervâne’nin de bulunduğu bir mecliste bu eserin okunduğu ve çok beğenildiği kaydedilmiştir.

²³⁴ İbrahim Kunt, *Selçuklu Döneminde Anadolu’da Telif Edilen Farsça Eserler*, Palet Yayınları, Konya 2020, s. 86.

²³⁵ Kılıç, , “Fergâni”, s. 378.

²³⁶ Ateş “Anadolu’da Farsça Eserler”, s. 114.; Kunt, *Anadolu’da Telif Edilen Farsça Eserler*, s. 87.

ÖRNEK NO.: 13				
BULUNDUĞU YER-ENVANTER NO.: Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi RDS 5411				
ESERİN ADI: <i>Meşâriku'd-Derârî'i'z-Züher fî Keşfi Hakâ'iki Nazmi'd-Dürer</i>				
MÜELLİFİ: Ebû Osman Saîdüddin Muhammed b. Ahmed el-Kâsânî el-Fergânî (ö. 699/1300)				
MÜSTENSIHİ: Bedreddin Mahmud b. Himmetyar el-Mevlevî				
TE'LÎF TARİHİ: ---		İSTİNSAH TARİHİ: 852/1449		
DİLİ-KONUSU: Farsça-Tasavvuf				
ESERİN NİTELİĞİ: Fergânî, İbnü'l-Fârız'ın <i>Nazmü'd-Dürer</i> , <i>Nazmü's-Sülûk</i> ve <i>et-Ta'yyetü'l-Kübrâ</i> adıyla tanınan kasidesini <i>Meşâriku'd-Derârî</i> adıyla Farsça şerh etmiştir. İbnü'l-Fârız'ın torunu Şeyh Ali b. Kemâleddin dedesinin bu kasidelerini hiç kimsenin Fergânî gibi açıklayamadığını, Molla Câmî de bu şerh için "Hakikat ilminin meselelerini kimse Fergânî'nin bu eserin girişinde ele aldığı kadar sistematik ve düzenli bir şekilde açıklayamamıştır" diyerek müellifin şerhinin diğer şerhlerden öne çıkışını vurgulamışlardır (Kılıç, Fergânî, s. 380). Eser, 1357/1978 yılında Seyyid Celâleddin Âştîyânî tarafından önsöz ve indeks ilâvesiyle yayımlanmıştır.				
VAKIF VE FERAĞ (İSTİNSÂH/KETEBE) KAYITLARI: Eserin 1a ve 384b varağında bir vakıf mührü ve 384a sahifesinde ferağ kaydı bulunmaktadır.				
Vakıf Mührü: 		Ferağ (İstinsâh/Ketebe) Kaydı: Hazret-i Şehriyârî Rudosi hazin-i Ahmet Ağa'nın Cezire-i Mezbûr'da bina eylediği kitaphanesinin kütüb-ü mefkûresidir. Yani, Hafız Ahmed Ağa Kütüphanesi vakıf mühürleri vardır. 384a sahifesindeki ferağ kaydında, Bedrüddin Mahmud b. Himmetyar el-Mevlevî ismindeki bir müstensih 852 yılında Edirne Beldesindeki Mesnevîhan'da bizzat eserin asıl nüshasından yazdığını belirtmiştir.		
VARAK SAYISI: 384		KÂĞIT TÜRÜ: Filigranlı		
SATIR SAYISI: 14		YAZI TÜRÜ: Nesih	YAZI ÖLÇÜSÜ: 178x110	
CİLDİN	TEZYİNÂTI:	ÖLÇÜSÜ: 220x150	MALZEMESİ: Sahtiyân	
		RENGİ: Kahverengi		
		Kapak:	Şemse: ---	Salbek: ---
		Köşebend: ---		
		Kenar Bezemesi: ---		
		Sertâb: ---	Mikleb: ---	
Kapak İçi: Kâğıt kaplı		* Ön ve arka deffelerin tezyinâtı aynıdır. Kahverengi deri üzeri yeşil bez kaplı deri cilttir. Ayrıca eser kırmızı ebru kaplı muhafaza içindedir.		
BUGÜNKÜ DURUMU: Eserde hafif yıpranmalar olsa da durumu oldukça iyidir.				

F)SİRÂCEDDİN EL-URMEVÎ TARAFINDAN TE'LİF EDİLEN ESERLER

Anadolu Selçuklu Devleti Kadü'l-Kudat'ı ve Konya Kadısı Ebu's-Senâ Sirâceddin Mahmud b. Ebî Bekr b. Ahmed b. Hamid el-Urmevî, el-Azerbaycanî, eş-Şâfiî, 594/ 1198 yılında Azerbaycan'ının bir nahiyesi olan Urmiye'de dünyaya gelmiştir. İlköğrenimi Urmiye'de tamamladıktan sonra Musul'a gitmiş burada Kemaleddin b. Yunus'tan dersler almıştır²³⁷. Musul'da öğrenimini tamamlayan ve ismini duyurmayı başaran Kadı Sirâceddin daha sonra Mısır'a gitmiştir. Eyyûbî'lerin himayesinde bir müddet kalmıştır. Urmevî, Moğol istilasından dolayı diğer birçok âlim gibi kendisi de I. Alâeddin Keykubad döneminde Anadolu'ya gelmiştir²³⁸. Kadı Sirâceddin, Evhadüddin Kirmânî ile tanışmak için Malatya'ya gitmiş, Selçuklu Sultanı Alâeddin tarafından da büyük bir itibar gösterilmiş ve davet edilmişse de kendisinin Malatya'da kalma isteği üzerine Cuma mescidinin karşısında bir medreseye yerleştirilip tedrisle görevlendirilmiştir²³⁹. Malatya'da ne kadar görev yaptığı ve Anadolu'da ne kadar yıl kaldığı net olarak bilinmemesine rağmen, II. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde Babai İsyanı (1240) ve Köseadağ Savaşı'yla (1243) birlikte Anadolu'daki siyasi ve ekonomik istikrarsızlığın baş göstermesi neticesinde Urmevî, Anadolu'yu terk ederek Eyyûbî topraklarına geçmiştir²⁴⁰. Kaynaklarda, Eyyûbî Sultanı Salih Necmeddin'in hizmetine giren müellifin kral II. Frederick'e elçi olarak gönderildiği, burada büyük bir itibar gördüğü zikredilmiştir. Melik Salih'in vefatından sonra Anadolu'ya göç etmiş ve Selçuklu başkentine gelmiştir²⁴¹.

Sirâceddin el-Urmevî, 1253-1254 yıllarında, üç kardeş yönetimi olarak adlandırılan II. İzzeddin Keykâvus, IV. Rükneddin Kılıçaslan ve II. Alâeddin Keykubad'ın müşterek yönetimi esnasında Konya kadısı olduğu bilinmektedir²⁴². Baş kadı olduğu döneme kadar hem kadılık²⁴³ hem de muhtelif şehirlerde müderrislik vazifesini sürdürmüştür. 1277 yılındaki Cimri hadisesi karşısında aldığı önlemler ve cesareti üzerine İlhanlı Sultanı Abaka Han tarafından Anadolu'nun baş-kadılığı görevine getirilerek Kadı'l-kudât unvanı verilmiştir²⁴⁴. Ayrıca Sipehsâlâr, Mevlânâ'nın cenaze namazını kıldırmak için Sadreddin Konevî öne

²³⁷ M. Cüneyt Kaya, "Bir "Filozof" Olarak Sirâceddin el-Urmevî (ö.682/1283):Letâifü'l-hikme Bağlamında Bir Tahlil Denemesi", *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, c. 17, S. 33, 2012/2, s. 4.

²³⁸ Hasan Akkanat, *Kadı Sirâceddin el-Ûrmevî ve Metâliu'l-Envâr (Tahkik, Çeviri, İnceleme)*, Ankara Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, Ankara 2006, s. 8.

²³⁹ Mustafa Çağrıncı, "Sirâceddin el-Urmevî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XXXVII, İstanbul 2009, s. 262.

²⁴⁰ Kaya, "Sirâceddin el-Urmevî", s. 7.

²⁴¹ Mustafa Akkuş, "Sirâceddin el-Urmevî", *Konya Ansiklopedisi*, c. VIII., Konya s. 118-119.

²⁴² Akkuş, "Sirâceddin el-Urmevî", s. 119.; Kaya, "Sirâceddin el-Urmevî", s. 8.

²⁴³ Aksarâyî, Kerîmüddin Mahmud, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, (çev. Mürsel Öztürk), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000, s. 69.

²⁴⁴ İbn Bibî, *el-Evamerü'l-Ala'îye fi'l-Umuri'l-Ala'îye*, c. II., s. 212.

çıkması, ancak yaşadığı mânevî hal sebebiyle fenalık geçirdiği için namazı Sirâceddin el-Urmevî kıldırıldığını kaydetmiştir²⁴⁵. Kadı Sirâceddin, 682/1283 yılında 85 yaşındayken Konya’da hayatını kaybetmiş ve Musalla Mezarlığı’na defnedilmiştir.

Eflâkî’nin *Aklî ve naklî bütün ilimlerde ikinci bir Şâfiî imam*²⁴⁶ olarak övdüğü Kadı Sirâceddin el-Urmevî, felsefe, mantık, kelam, fıkıh, tefsir, hadis gibi muhtelif ilimlerde kendini yetiştirmiş ve birçok eser kaleme almıştır. Dönemin tarihçisi Aksarâyî, Urmevî’nin vefatına dair kaleme aldığı “İlmin âlimi, faziletler denizi, şeriat göğünün güneşi; aklî ve naklî ilimlerde dünya âlimlerini geride bırakan; dünya fâzıllarının her taraftan istifade edebilmek için onun meclisine yönelip Konya’da etrafında toplandıkları Sirâceddin el-Urmevî hayata veda etti”²⁴⁷ sözleriyle de müellifin ilmî yetkinliğini ispatlar mahiyettedir. Tıp ve astronomi dışında hemen hemen her alanda eser te’lif eden Urmevî’nin en meşhur ve önemli eserleri kısaca şöyledir: Şafii mezhebinin usul ve ameli sorunlarını ele aldığı fıkıh usulüne dair *et-Tahsil min el-Mahsul fi Usuli’l-Fıkh* ile yine aynı konuları işlediği Şafii doktrinini temel tezleri üzerine yazılan *et-Tahrir ve’t-Takrir fi Şerhi’l-Vecîz* adlı kitapları; klasik mantık konularını içeren *Metaliü’l-Envâr* ile aynı konu ve yöntemle ele aldığı *Beyânü’l-Hakk* isimli telifâtı vardır. Ayrıca, müellifin mantığa dair, İbn Sina’nın *el-Mu’cez* isimli eserine yazdığı *Şerhu’l-Mu’cez fi’l-Mantık* adlı şerhi; cedel konusunda kaleme aldığı *er-Resâil fi İlmi’l-Cedel* isimli risalesi; yine aynı konuda Ebu İshak Şirâzî’nin *Kitâbü’l-Künt fi İlmü’l-Cedel* isimli eserinin özeti olan *Tehzibü’l-Künt fi İlmü’l-Cedel* adlı eserleri ile felsefeye dair, İbn Sina’nın *el-İşârât*’ı üzerine yazdığı *Şerhu’l-İşârât* adlı şerhi ile temel felsefî problem konularını ele aldığı ve Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykâvus’a ihtâf ettiği *Letâifü’l-Hikme fi’l-Mantık* isimli eseri gibi daha birçok te’liflerinin varlığı bilinmektedir.

1-ESER: ŞERHU’L-VECİZ

Bu eser Gazzâlî’nin *el-Vecîz* eseri üzerine yazılmış bir şerhtir²⁴⁸. Müellifin yazmış olduğu bu şerhle fıkıh ve usûl-ü fıkıh alanında kendisinin, ne kadar yetkin ve ilminin ne kadar ileri olduğunun göstergesi olmuştur²⁴⁹.

²⁴⁵ Sipehsâlâr, *Risâle: Mevlânâ ve Etrafindakiler*, s. 114-115.

²⁴⁶ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, c. I., s. 390.

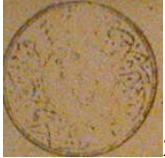
²⁴⁷ Aksarâyî, *Müsâmeretü’l-Ahbâr*, s. 94.

²⁴⁸ Kâtip Çelebi, *Keşfü’z-Zunûn An Esâmi’l-Kütübi ve’l-Fünûn (Kitapların ve İlimlerin İsimlerinden Şüphelerin Giderilmesi)*, ter. Rüştü Balcı, c.4, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2011, s. 1605.

²⁴⁹ Nilüfer Öztürk Kocabıyık, *Kadı Siraceddin el-Urmevî’nin Metafizik Anlayışı ve “Beyânü’l-Hakk” Eserinin Tahkiki ve İncelenmesi*, Ankara Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, Ankara 2020, s. 12.

Eserin 1b varağında eserin ismi şu şekilde kaydedilmiştir. شرح الوجز الذي سميته بالتحريير والتقرير

Aynı sahifede *Veciz* şerhini tamamlamak için müellif *et-Tahrîr ve't-Takrîr* diye isimlendirdiği eseri kaleme aldığı ifade etmiştir. *Veciz*'i en güzel şekilde, mücmel ve muğlak olan bölümlerini, konularını açıklamaya çalıştığını fakat yazdığı *Şerhu'l-Veciz* adlı eseri bazı âlimlerin okuduğunu ve kendisine altı eleştiri yönelttiklerini belirtmiştir. Tek tek bu eleştirilerden bahsederek eserine giriş yapmıştır.

ÖRNEK NO.: 14			
BULUNDUĞU YER-ENVANTER NO.: Yusuf Ağa Kütüphanesi-4815		--- ²⁵⁰	
ESERİN ADI: et-Tahrîr ve't-Takrîr fî Şerhu'l-Veciz			
MÜELLİFİ: Kadı Sirâceddin Ebu's-Senâ Mahmud b. Ebî Bekr el-Urmevî (ö.682/1283)			
MÜSTENSİHİ: ---			
TE'LÎF TARİHİ: ---		İSTİNSAH TARİHİ: 676/1278	
DİLİ-KONUSU: Arapça-Fıkıh			
ESERİN NİTELİĞİ: Kadı Sirâceddin'in <i>et-Tahrîr ve't-Takrîr fî Şerhu'l-Veciz</i> adlı eseri Gazzâlî'nin fıkıh alanında kaleme aldığı <i>el-Veciz</i> adlı kitabına yazdığı şerhtir. Kaynaklarda Urmevî'nin bu eserine yönelik bir iki cümle haricinde herhangi bir bilgi bulunmayıp, üzerinde ciddi bir çalışma yapılmamıştır. Ayrıca, eserin ülkemizdeki muhtelif kütüphanelerindeki nüshalarına dair araştırmam sonucunda şu anlık sadece Yusuf Ağa Kütüphanesinde mevcut olan beş nüshası dışında başka tespit edilememiştir.			
VAKIF VE FERAĞ (İSTİNSÂH/KETEBE) KAYITLARI: Eserin 1a varağında vakıf kaydı ve iki farklı mühür bulunmaktadır. 151b sahifesinde de ferağ kaydı yer almaktadır.			
Vakıf Mührü:		Ferağ (İstinsâh/Ketebe) Kaydı:	
		Eserin 151b sahifesindeki ferağ kaydında 676/1278 yılında Konya'da yazıldığı kaydedilmiştir.	
		Eserin 1a varağında Kadı Sirâceddin Urmevî'nin oğlu Ömer b. Ali b. Mevlânâ İmadü'd-din Mehmed b. el-Hac Mevlânâ Mahmud Çelebi'nin kızı Kutlu Melek Hatun tarafından Konya'da Atabekiye Medresesi'nin hizasında inşa edilen Daru'l-Huffâz'a vakfettiğine dair vakıf kaydı yer almaktadır.	
		1. Resim: Eserin 1a varağında Maarif Vekâleti Konya Asar-ı Atika Müzesi Müdürlüğüne ait bir mühür yer almaktadır.	
		2. Resim: Eserin 1a varağında mevcut olan bu mührün yazıları silinmiş durumdadır.	
VARAK SAYISI: 151		KÂĞIT TÜRÜ: Saykallı Âbâdî	
SATIR SAYISI: 21		YAZI TÜRÜ: Nesih	YAZI ÖLÇÜSÜ: 180x125
ÖLÇÜSÜ: 250x170		MALZEMESİ: Sâhtiyân	RENGİ: ---
CİLDİN	TEZYİN ÂTI:	Kapa	Şemse: ---
			Salbek: ---
			Köşebend: ---
			Kenar Bezemesi: ---
	Sertâb: ---	Mikleb: ---	

²⁵⁰ Maalesef Urmevî'nin Yusuf Ağa Kütüphanesi nr 4815'de kayıtlı olan *Şerhu'l-Veciz* adlı eserinin cildi, 2000 yılında meydana gelen hırsızlık olayında çalınmıştır.

	Kapak İçi: ---
	*---
	BUGÜNKÜ DURUMU: ---

Eserin diğ er bir nüshası da Yusuf Ağa Kütüphanesi 4813 numarada kayıtlıdır. Eser 240x170-180x110 mm ölçülerinde olup, 321 varak 23 satırdan oluş an nesih yazı türüyle kaleme alınmış bir kitaptır. Maalesef Urmevî'nin zikredilen bu eserinin cildi, 2000 yılında meydana gelen hırsızlık olayında ç alınıştır. Eserin 1a varağ ında Kadı Sirâceddin Urmevî'nin oğ lu Ömer b. Ali b. Mevlânâ İmadü'd-din Mehmed b. el-Hac Mevlânâ Mahmud Çelebi'nin kızı Kutlu Melek Hatun tarafından Konya'da Atabekiye Medresesi'nin hizasında inşa edilen Daru'l-Huffâz'a vakfettiğ ine dair vakıf kaydı yer almaktadır. Eserin ferağ kaydı bulunmamaktadır.

Eserin diğ er bir nüshası da Yusuf Ağa Kütüphanesi 4814 numarada kayıtlıdır. Eser 240x165-185x115 mm ölçülerinde olup, 298 varak 23 satırdan oluş an nesih yazı türüyle kaleme alınmış bir kitaptır. Maalesef Urmevî'nin zikredilen bu eserinin cildi, 2000 yılında meydana gelen hırsızlık olayında ç alınıştır. Eserin 1a varağ ında Kadı Sirâceddin Urmevî'nin oğ lu Ömer b. Ali b. Mevlânâ İmadü'd-din Mehmed b. el-Hac Mevlânâ Mahmud Çelebi'nin kızı Kutlu Melek Hatun tarafından Konya'da Atabekiye Medresesi'nin hizasında inşa edilen Daru'l-Huffâz'a vakfettiğ ine dair vakıf kaydı yer almaktadır. Eserin ferağ kaydı bulunmamaktadır.

Eserin diğ er bir nüshası da Yusuf Ağa Kütüphanesi 5394 numarada kayıtlıdır. Eser 255x170-180x110 mm ölçülerinde olup, 300 varak 23 satırdan oluş an nesih yazı türüyle kaleme alınmış bir kitaptır. Maalesef Urmevî'nin zikredilen bu eserinin cildi, 2000 yılında meydana gelen hırsızlık olayında ç alınıştır. Eserin 1a varağ ında Kadı Sirâceddin Urmevî'nin oğ lu Ömer b. Ali b. Mevlânâ İmadü'd-din Mehmed b. el-Hac Mevlânâ Mahmud Çelebi'nin kızı Kutlu Melek Hatun tarafından Konya'da Atabekiye Medresesi'nin hizasında inşa edilen Daru'l-Huffâz'a vakfettiğ ine dair vakıf kaydı yer almaktadır. Eserin ferağ kaydı bulunmamaktadır.

Eserin diğ er bir nüshası da Yusuf Ağa Kütüphanesi 5395 numarada kayıtlıdır. Eser 255x175-175x115 mm ölçülerinde olup, 332 varak 23 satırdan oluş an nesih yazı türüyle kaleme alınmış bir kitaptır. Maalesef Urmevî'nin zikredilen bu eserinin cildi, 2000 yılında meydana gelen hırsızlık olayında ç alınıştır. Eserin 1a varağ ında Kadı Sirâceddin Urmevî'nin oğ lu Ömer b. Ali b. Mevlânâ İmadü'd-din Mehmed b. el-Hac Mevlânâ Mahmud

Çelebi'nin kızı Kutlu Melek Hatun tarafından Konya'da Atabekiye Medresesi'nin hizasında inşa edilen Daru'l-Huffâz'a vakfettiğine dair vakıf kaydı yer almaktadır. Ayrıca yazmanın 332a sahifesindeki ferağ kaydında sadece müstensih'in ismi "Muhammed b. Süleyman es-Sarmavî" zikredilmiştir.

2-ESER: *LÜBÂBU'L-ERBAÎN*

Kadı Sirâceddin Urmevî tarafından kaleme alınan *Lübâbu'l-Erbaîn* adlı eseri, Fahreddin er-Râzî'nin *Kitâbu'l-Erbaîn fi Usûli'd-dîn* isimli kitabının muhtasarıdır. Urmevî'nin *Lübâb* olarak isimlendirdiği eserin kelime anlamı da öz ve cevher manasına gelmektedir. Kırk konu/mesele halinde düzenlenen bu eserin içeriğinin sıralanması Râzî'nin ele alışından ufak tefek farklılık²⁵¹ göstermiş olsa da Urmevî, Râzî'nin fikirlerinin aktarılması ve yaygınlaştırılması hususunda önemli bir adım atmıştır.

Lübâbu'l-Erbaîn'de ele alınan kırk meseleyi Yılmaz, sırasıyla şöyle vermiştir: "Mukaddimeler; delil; âlemin hüdûsu hakkında; ma'dumun şey olmaması; yaratıcıyı bilmenin ispatı hakkında; Allah Ezelî ve Ebedîdir; zât-ı mahsûsasından dolayı Allah'ın hakikatinin diğer hakikatlerden farklı oluşu; Allah'ın varlığı hakikatinden midir yoksa değil midir; Allah'ın varlığının hacmi yoktur; Allah herhangi bir yönde ve mekânda değildir; Allah'ın zatının ve herhangi bir sıfatının bir şeye hulûl etmesinin irnkansızlığı hakkında; Allah'ın zatının havâdise mekân olmasının imkânsızlığı; Allah Kâdirdir; Allah Âlimdir; Allah Mürîddir; Allah diridir; Allah'ın ilim ve kudreti vardır; Allah Semî' ve Basîrdir; Allah'ın Mütakellim oluşu hakkında; Allah'ın Bekâsı; Allah'ın görülmesi; Allah'ın hakikatinin beşer tarafından bilinip bilinmeyeceği; Allah Birdir; kulların fiillerinin yaratılması hakkında; bütün havadis Allah'ın kudretinin eseridir; tüm mevcûdâtı irade eden Allah'tır; Hüsün ve Kübuh şeriatla sabit olur; Allah'ın fiil ve ahkâmını illetlendirmek mümkün değildir; cevher-i ferdin ispatı hakkında; nefis hakkında; halâ hakkında; meâd hakkında; Hz. Peygamber'in Nübüvveti hakkında; İsmet-i Enbiyâ hakkında; Peygamberler Meleklerden daha efdaldir; Eliyânın kerâmeti haktır; sevab ve ikâbın ahkâmı hakkında; Ehl-i İmân'dan faâsıkların azabının kesilmesi, Hz. Peygamber'in şefaâti Haktır ve son mesele de İmâmet hakkında"dır²⁵².

²⁵¹ Mustafa Selim Yılmaz, "Bir Kelâm Eseri Olarak *Lübâbu'l-Erbaîn*'in Muhtevası", *Selçuklu Kadılarından Sirâceddin el-Urmevî Sempozyumu Bildirileri*, Sivas 2017, 58-59.

²⁵² Yılmaz, "*Lübâbu'l-Erbaîn*", s. 59-62.

Eserin 1a varağında eserin ismi ve müellifin adı şu şekilde kaydedilmiştir:

مجموع الرسالة لباب الأربعين من مؤلفات الامام اقصي القضاة والحكام علامة علما الامام سراج المنير الدين الارموي
“*Mecmûa er-Risale Lübâbu'l-Erbaîn* adlı eserinin müellifi Kadıların Kadısı, Âlimlerin Allâmesi el-Îmâm Sirâcü'l-Münîri'd-dîn el-Urmevî'dir.

Yine eserin aynı varağında muhtemelen müstensih tarafından yazılan kayıta “*Erbaîn fi Usûli'd-dîn* İmam Fahreddin Muhammed b. Ömer er-Râzî'nin el-müteveffa 606/1210 *Lübâb* diye isimlenen *Lübâbu'l-Erbaîn* adlı eseri Sirâceddin Ebu's-Senâ Mahmud b. Ebî Bekr el-Urmevî el-müteveffa (682/1283) şerh etti” yazmaktadır.

Eserin 1b varağında müellif eserine dini ilimlerin şerefi ve kıymetiyle başlayarak buna yönelik araştırmaların faydalarına değindikten sonra *Kitâbu'l-Erbaîn*'in İmam Fahreddin er-Râzî'nin meşhur bir eseri olduğu, çok önemli meseleleri içine alan bir kitap olması sebebiyle Râzî'nin ele aldığı meseleleri, okuyanları şüpheye düşürmeyecek ve ortaya konulan delillerin sarıh bir şekilde anlaşılabilmesi gayesiyle kaleme aldığını belirtir. Ayrıca eserini de *Lübâbu'l-Erbaîn* olarak isimlendirdiğini kaydetmiştir. Devamında Urmevî, birinci meselenin mukaddematla ilgili olduğunu söyleyerek eserine giriş yapmıştır.

ÖRNEK NO.: 15

BULUNDUĞU YER-ENVANTER NO.:

Konya Bölge Yazma Eserler
Kütüphanesi-3382/1

ESERİN ADI: *Lübâbu'l-Erbaîn*

MÜELLİFİ: Kadı Sirâceddin Ebu's-Senâ Mahmud b. Ebî Bekr el-Urmevî (ö.682/1283)

MÜSTENSİHİ: Ali Muhammed el-Kufî

TE'LİF TARİHİ: ---

İSTİNSAH TARİHİ: 711/1312

DİLİ-KONUSU: Arapça-Kelam

ESERİN NİTELİĞİ: Fahreddin er-Râzî'nin *Kitâbu'l-Erbaîn fi Usûli'd-dîn* isimli kitabının muhtasarı olan *Lübâbu'l-Erbaîn* adlı eserde kelama dair kırk meseleyi ele alınmıştır. Urmevî, Râzî'nin bu eserini ayrıntılı açıklamaya ve tartışma noktalarını genel hatlarıyla yansıtmıştır. Eserin ülkemizdeki diğer nüshaları şunlardır: Süleymaniye Kütüphanesi Cârullah Efendi Bölümü nr. 1252 ve Topkapı Sarayı Müzesi III. Ahmed Bölümü nr. 1783'de kayıtlıdır.

VAKIF VE FERAĞ (İSTİNSÂH/KETEBE) KAYITLARI: Eserin herhangi bir varağında

vakıf kaydı bulunmamaktadır. Yazmanın 30b sahifesinde ferağ kaydı bulunmaktadır.				
Vakıf Mührü: ----	Ferağ (İstinsâh/Ketebe) Kaydı: Eserin 30b'deki ferağ kaydında eserin, “müterakime nüshası Çarşamba günü Safer ayının 8'i 711 yılında hataları düzeltildi ve bitti. ... Allah kullarından sonra onu mamur eylesin. Ali Muhammed el Kufî'nin de günahlarını affetsin. فرغ من نسخة مترجمة الدال مفعمه من الخطأ والخلل ضاحي نهار الأربعاء الثامن من صفر الخير سنة إحدى عشر وسبعمائة ..... عمرها الله تعالى بعد العباد الى صفح الله وغفرانه علي محمد الكوفي تجاوز الله عن سيئاته.			
VARAK SAYISI: 1b-30b		KÂĞIT TÜRÜ: Saykallı Âbâdî		
SATIR SAYISI: 31		YAZI TÜRÜ: Nesih	YAZI ÖLÇÜSÜ: 135x95	
CİLDİN	TEZYİNÂTI:	ÖLÇÜSÜ: 175x130	MALZEMESİ: Sâhtiyân	
		RENGİ: Siyah		
		Kapa k:	Şemse: ---	Salbek: ---
		Köşebend: ---		
		Kenar Bezemesi: ---		
		Sertâb: ---		Mikleb: ---
Kapak İçi: Kâğıt kaplı		* Ön ve arka deffelerin tezyinâtı aynıdır. Sırtı siyah meşin bez kaplı zemini siyah deri ile kaplandıktan sonra gel-git ebru tekniğiyle uygulanmış ebru kâğıdıyla kaplanmıştır.		
BUGÜNKÜ DURUMU: Cildin sağ deffesi kopuktur.				

3-ESER: *ET-TAHSİL MİNE'L-MAHSÛL*²⁵³

Kadı Sirâceddin Urmevî'nin kaleme aldığı *et-Tahsil mine'l-Mahsûl* isimli eseri Fahreddin er-Râzî'nin *el-Mahsûlü fi Usûli'l-Fıkh* adlı eserinin muhtasarıdır. Urmevî bu eserinde usûl ilmindeki derinliğini ve bu ilimdeki yüceliğini ortaya koyduğu, fıkıh konularının ayrılmasında, sıralamasında, kendi anlayış ve metoduyla eseri ele alması *el-Mahsûl*'ün diğer muhtasarlarını geçtiğini göstermiştir²⁵⁴. Urmevî eserinde aklî delillerin kullanımında, muhalif görüştekilerinin delillerinin eksik ve zaafalarını ortaya çıkarmış olması, hem Râzî'nin eserine birebir bağlı kalmış olması hem de eserde yönettiği sorular, eleştiriler, itirazlar ve değerlendirmeleri müellifin mantık, felsefe, kelim gibi muhtelif alanlarda olduğu gibi usûl-ü fıkıh alanında da ilmî yetkinliğini göstermiştir²⁵⁵.

²⁵³ Bu eser kütüphanenin sisteminde ve yazmanın 1a varağında Urmevî'nin eseri olarak ele alınmış, kaydedilmiştir. Lakin eserin içeriğini okumaya çalıştığımızda Urmevî'nin *et-Tahsil*'ine Tüsterî'nin şerh yazdığı eser olarak karşımıza çıkmıştır. Eseri araştırmamızdan çıkarıp çıkarmayacağımız konusunu düşündüğümüzde kalmasına karar verip, kütüphanelerin envanterinin tam olarak çıkarılmadığı, çıkarılan kataloglanan eserlerin de yanlışlıklar olabileceği düşüncesiyle yeniden düzenlenmesi gerektiğini göstermek amacıyla kalmasını uygun bulduk.

²⁵⁴ Fatma Hazar, “Sirâcuddin el-Urmevî'nin (v. 682) Hayatı ve Usûlcülüğü (et-Tahsil Adlı Eseri Bağlamında İcmâ Konusu Özelinde)”, *Doğu Anadolu Sosyal Bilimlerde Eğitim Dergisi*, 2/2, 2018, s. 39.

²⁵⁵ Adem Çiftçi, “Bir Fıkıh Usulü olarak Urmevî'nin *Et-Tahsil mine'l-Mahsûl*'ü Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *Selçuklu Kadularından Siraceddin el-Urmevî Sempozyumu Bildirileri*, Sivas 2017, 71.

Eserin 1b varağında Bedreddin Muhammed b. Es'ad et-Tüsterî dedi ki; Şer'i kanunlarla ilim ve ahkamü'l-feriyye ile âmel yüksek derecelere, dünya ve ahirette saadetlere ulaşılır. Çünkü kulların işleri bu ikisine bağlıdır.

Yine aynı varakta Kâdıu'l-Âllâme Sirâceddîn Mahmûd el-Urmevî'nin (rahmetullahi aleyh) usul-ü fıkıh alanında kaleme aldığı *et-Tahsil* adlı eserinin (2a varağında) hacmi küçük olmasına rağmen güzel tanzim edilmiş bir kitaptır. Tahsil kitabının içinde derin mevzular, latif ve zor meseleleri barındırdığı için tahsil edenlerin istekleriyle, bu ilimlerle meşgul olanlarının iltimasıyla bu eserdeki müşkül yerleri, fikirlerdeki derinlikleri ve zorlu yerdeki perdeleri kaldırmak, tahkik etmek amacıyla bu eseri kaleme aldığını belirtmiştir.

Maddî ve manevî ilimlerde çok istifade ettiği, eserini yazarken kendisinin bilgisinin çok faydalandığı üstadı Kûbeddîn Mahmud eş-Şirâzî'den bahsetmiştir.

Yazmanın 2b sahifesinde bu kitabı müellif kendisine destek olan Ahmed b. Ali el-Lebbâni'ye teşekkür etmek için hocasına hediye edeceğini belirtmiştir.

ÖRNEK NO.: 16	
BULUNDUĞU YER-ENVANTER NO.: Yusuf Ağa Kütüphanesi-5480	
ESERİN ADI: <i>et-Tahsil mine'l-Mahsûl</i>	
MÜELLİFİ: Kadı Sirâceddîn Ebu's-Senâ Mahmud b. Ebî Bekr el-Urmevî (ö.682/1283)	
MÜSTENSİHİ: ---	
TE'LİF TARİHİ: ---	İSTİNSAH TARİHİ: ---
DİLİ-KONUSU: Arapça-Fıkıh	
ESERİN NİTELİĞİ: Kadı Sirâceddîn Urmevî'nin meşhur telifâtlarından biri olan <i>et-Tahsil mine'l-Mahsûl</i> isimli eseri Fahreddin er-Râzî'nin <i>el-Mahsûlü fî Usûli'l-Fıkh</i> adlı eserinin muhtasarıdır. Kâtip Çelebi, Urmevî'nin ele aldığı bu özetin ünlü olduğunu ve elden ele dolaşan bir kitap vasfına sahip olduğunu belirtmiştir (<i>Keşfu'z-Zunûn</i> , c.4, s. 1288). Urmevî'nin bu eserine büyük bir itibar gösterilmiş ve bu sebeple eserin müphem kalan kısımlarını açıklamak gayesiyle Bedreddin Muhammed b. Es'ad et-Tüsterî, <i>et-Tahsil'i Hallü Ukadi't-Tahsil</i> adıyla <i>et-Tahsil'e</i> bir şerh yazmıştır (Çağrı, Sirâceddîn el-Urmevî, s.264). Ayrıca, Urmevî'nin öğrencilerinden Safiyüddîn el-Hindî de <i>et-Tahsil'i</i> üç cilt halinde şerh etmiştir. Bu eser Beyrut'ta 1988 yılında Abdülhamîd Ali Ebû Züneyd tarafından iki cilt halinde yayınlanmıştır.	
VAKIF VE FERAĞ (İSTİNSÂH/KETEBE) KAYITLARI: Eserin 1a varağında bir vakıf mührü ve vakıf kaydı mevcuttur. Eserin sonu noksan olduğu için ferağ kaydı bulunup bulunmadığına dair kesin bir şey diyemiyoruz.	

Vakıf Mührü: 	Ferağ (İstinsâh/Ketebe) Kaydı: Eserin 1a sahifesinde Şerhu't-Tahsîl olarak isimlenen kitabın, Kadı Sirâceddin Urmevî'nin oğlu Ömer b. Ali b. Mevlânâ İmadü'd-din Mehmed b. el-Hac Mevlânâ Mahmud Çelebi'nin kızı Kutlu Melek Hatun tarafından Konya'da Atabekiye Medresesi'nin hizasında inşa edilen Daru'l-Huffâz'a vakfedildiğine dair vakıf kaydı yer almaktadır. Eserin 1a varağında mevcut olan bu mührün yazıları zor okunaklı olup, okunamamıştır.		
	VARAK SAYISI: 154		KÂĞIT TÜRÜ: Saykallı Âbâdî
SATIR SAYISI: 25		YAZI TÜRÜ: Ta'lik	YAZI ÖLÇÜSÜ: b.b.
CİLDİN TEZYİNATI:	ÖLÇÜSÜ: 275x195		MALZEMESİ: Sahtiyân
	Kapak:	Şemse: ---	
		Salbek: ---	
	Köşebend: ---		
	Kenar Bezemesi: ---		
	Sertâb: ---		Mikleb: ---
	Kapak İçi: Kâğıt kaplı		
* Ön ve arka kapakları/deffeleri aynıdır. Sırtı meşin bez kaplı siyah deri kaplı mukavva cilttir.			
BUGÜNKÜ DURUMU: Eserin ön ve arka deffeleri ve genel ahvali oldukça iyi durumdadır. Eserin varaklarına değinecek olursak, yıpranmış, bazı sayfalarında yırtılmalar ve kopmalar mevcuttur.			

Eserin diğer bir nüshası da Yusuf Ağa Kütüphanesi 5443/2 numarada kayıtlıdır. Eser 260x180-185x125 mm ölçülerinde, 33 varaktan oluşmakta olup, nesih yazı türüyle kaleme alınmıştır. Maalesef Urmevî'nin zikredilen bu eserinin cildi, 2000 yılında meydana gelen hırsızlık olayında çalınmıştır. Aynı eserin 5480 numaralı nüshasının cild tezyinatının herhangi bir özelliği olmadığı için çalınmadığını; fakat bu risalenin cildi çalınanlar arasındadır. Bu iki olay gösteriyor ki, yazmaların müellif nüshası veya nadir nüshalardan olan kitaplar ya da cildi özel ve kıymetli olan eserlerin de cildi çalınan eserler arasında yer almıştır.

Yusuf Ağa Kütüphanesinin 5119 Numarada Urmevî'nin Eseri Olduğuna Dair Kaydedilen Bilgi Hakkında²⁵⁶

Yusuf Ağa Kütüphanesinin 5119 numarada kayıtlı olan *Vikâyetü'r-Rivâye fî Mesâ'ili'l-Hidâye* adlı eser, kütüphanedeki eserler uzman tarafından kataloglanırken sisteme Kadı Sirâceddin Ebu's-Senâ Mahmud b. Ebî Bekr el-Urmevî'nin (ö.682/1283) eseri olarak

²⁵⁶ Kütüphanedeki Selçuklu Dönemi el yazmalarını tespit etmeye çalışırken bu eseri de kütüphane görevlisinden talep edip, tıpkı diğer eserler gibi bu kitabı da okumaya çalışırken uzman şahsın müellifin isminde yanıldığını tespit ettik.

kaydedilmiştir. Eser 250x180-180x115 mm ölçülerinde, 15 satır 133 varaktan oluşmakta olup, nesih yazı türüyle kaleme alınmıştır.

Eserin 1a varağında müellif eseri fıkıh alanında kaleme aldığını, özellikle oğlu Ubeydullah faydalansın diye özet bir şekilde yazdığını, kitabın ismini de *Vikâyetü'r-Rivâye fî Mesâ'ili'l-Hidâye* koyduğunu ifade etmiştir. Yazmanın 112a sahifesindeki ferağ kaydında eser, Seyid Ahmed b. Mehmed adlı müstensih tarafından 25 Zilhicce 893/30 Kasım 1488 yılında istinsah edilmiştir.

Şimdi gelelim bu eseri gözlem formunda değil de paragrafta açıklama sebebimizi birkaç maddeyle sıralarsak şöyledir: İlk olarak yukarıda bahsettiğimiz yazma da Kadı Sirâceddin'in ismi tespit edilememiştir. İkinci olarak ise, *Keşfü'z-Zünûn* gibi temel kaynakta ve Sirâceddin Urmevî'nin hayatı ve eserlerine dair yapılmış tetkik eserlerin hiçbirinde *Vikâyetü'r-Rivâye* adlı eserinin varlığından bahsedilmemiştir. Üçüncü olarak da kaynakların hiçbirinde Urmevî'nin Ubeydullah isimli bir oğlu zikredilmemiştir²⁵⁷. Dördüncüsü, Kâtip Çelebi *Keşfü'z-Zünûn* adlı kitabında *Vikâyetü'r-Rivâye*'den şu şekilde bahsetmiştir. Eserin İmam Burhânü's-şerîa Mahmûd b. Sadri's-şerîa el-Evvel Ubeydu'llâh el-Mahbûbî'ye ait olduğunu belirtmiştir²⁵⁸. Son olarak da ülkemizdeki muhtelif kütüphanelerinde tarama yaptığımızda ise, *Vikâyetü'r-Rivâye fî Mesâ'ili'l-Hidâye* adlı eserinin müellifi olarak Burhânü's-şerîa Mahmud b. Sadri's-şerîa kaydedilmiştir²⁵⁹. Burada ifade etmeye çalıştığımız sebepler çerçevesinde, kütüphanenin sistemine Urmevî'nin eseri olarak kaydedilmiş olmasının dışında *Vikâyetü'r-Rivâye*'nin Urmevî'nin eseri olabileceğine dair herhangi bir bilgi tespit edilememiştir.

²⁵⁷ Akkanat, *Kadı Siraceddin el-Ûrmevî*, s. 11.

²⁵⁸ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, c.4, s. 1620-1624.

²⁵⁹ Beyazıt Yazma Eserler Kütüphanesi Veliyüddin Efendi Bölümü nr. 3587, Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Bölümü nr. 1504, Süleymaniye Kütüphanesi Bağdatlı Vehbi Bölümü nr. 547, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü nr. 2220, Edirne Selimiye Kütüphanesi nr. 700, Manisa İl Halk Kütüphanesi nr 617 vs gibi pek çok kütüphanede eserin nüshaları bulunmaktadır.

H)NECMEDDİN-İ DÂYE TARAFINDAN TE'LİF EDİLEN ESERLER

Necmeddîn-i Dâye veya Necmeddîn-i Râzî olarak bilinen Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Şâhâver el-Esedî er-Râzî 573'te (1117) Rey'de doğmuştur²⁶⁰. Kendini geliştirmek, ilim irfan sahibi olmak, memleketi Rey'deki siyasi ve dini çatışmalardan dolayı uzun yıllar sürecek olan Hicaz, Mısır, Şam, Irak, Anadolu, Azerbaycan, Horasan ve Harezm bölgelerini dolaşmıştır²⁶¹. 1202 yılında Rey'den ayrılarak muhtelif beldeleri gezen müellif, akabinde Bağdat'a gelerek Sühreverdiyye tarikatının kurucusu Şihâbüddîn Ömer b. Sühreverdî'nin sohbet halkasına katılmış ve tasavvuf alanında ilerlemiştir²⁶². Daha sonra 1204 yılında Bağdat'tan ayrılarak Harezm topraklarına gelmiş ve burada Kübreviyye tarikatının kurucusu Necmeddîn-i Kübrâ'ya intisap ederek irşad faaliyetlerine başlamıştır²⁶³. Burada seyr-u sülûkünü tamamlayıp kâmil bir şeyh olmayı başarmıştır²⁶⁴. Dâye, yine aynı şekilde bir müddet sonra Harezm'den ayrılarak memleketi Rey'e gelmiştir. Bunun yanı sıra Moğolların istilasının yaklaşmakta olduğunu anlayan müellif, önce Rey'den daha sonra gittiği Hemedan'dan ayrılarak Erbil'e gelmiştir. Kendisinin ilimle meşgul olabileceği huzurlu bir ortam arayışına giren Necmeddîn-i Dâye, Anadolu'ya gelmeye karar vermiştir²⁶⁵. İlk olarak Malatya'ya geldiği süreçte Şihâbüddîn Ömer b. Sühreverdî ile karşılaştığını, kaleme almaya başladığı *Mirsâdü'l-İbâd* eserinin müsveddesini kendisine sunarak Sühreverdî'nin görüşünü almak istemiştir²⁶⁶. Şeyhin olumlu görüşünden sonra eseri tamamlamaya karar veren müellif, Kayseri'ye gelerek bir süre uzlete çekilmiştir²⁶⁷. Şeyhin daha sonra Kayseri'den ayrılarak Sivas'a geldiği ve zikredilen eseri de burada tamamlayarak Selçuklu Sultanı I. Alâeddîn Keykubad'a ithâf etmiştir²⁶⁸. Anadolu'nun Malatya, Kayseri, Sivas ve Konya gibi farklı şehirlerini gezdikten sonra Erzincan'a gelerek Mengüçükoğulları'ndan Alâeddîn Dâvudşah'ın himayesine girmişse de, bu şehirde de fazla kalmayan Necmeddîn-i Dâye, Ermenistan, Azerbaycan, Irak, İran gibi pek çok bölgeleri dolaştıktan sonra Bağdat'a yerleşmiş ve

²⁶⁰ Halil Baltacı, *Necmüddîn Râzî Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, Marmara Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, İstanbul 2009, s. 14.; Mehmet Okuyan, "Necmeddîn-i Dâye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 32, İstanbul 2006, s. 496.

²⁶¹ Derya Örs, "Necmüddîn-i Râzî: Hayatı ve Eserleri", *Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 6, Ankara 2002, s. 22.; Mehmet Okuyan, *Necmüddin Dâye ve Tasavvufî Tefsiri*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, Samsun 1994, s. 43-44.

²⁶² Eyüp Yılmaz, "Moğol İstilâsı Sürecinde Kübrevî Bir Derviş: Necmeddîn-i Dâye'nin Gözüyle Ortaçağ Anadolu'suna Dair Bazı Değerlendirmeler", *Selçuk Türkiyat Dergisi*, Nisan 2022, s. 49.; Baltacı, *Necmüddîn Râzî Hayatı*, s. 16.

²⁶³ Yılmaz, "Necmeddîn-i Dâye", s. 49.

²⁶⁴ Baltacı, *Necmüddîn Râzî Hayatı*, s. 16-17.

²⁶⁵ Örs, "Necmüddîn-i Râzî", s. 23.

²⁶⁶ Baltacı, *Necmüddîn Râzî Hayatı*, s. 34.

²⁶⁷ Örs, "Necmüddîn-i Râzî", s. 23.; Baltacı, *Necmüddîn Râzî Hayatı*, s. 35.

²⁶⁸ Okuyan, *Necmüddin Dâye ve Tasavvufî Tefsiri*, s. 44.

654/1256 yılında vefat etmiştir²⁶⁹.

Necmeddîn-i Dâye'nin eserlerinin tamamı tasavvufî ile ilgili olup, Arapça ve Farsça olarak te'lif etmiştir. Müellifin yaygın olarak bilinen *Mirsâdü'l-İbâd* adlı eserini H. 620/M.1223 yılında Sivas'ta tamamlamıştır. Şeyhin ömrünün son dönemlerinde Arapça dilinde kaleme aldığı *Bahru'l-Hakâik ve'l-Ma'ânî fî Tefsiri's-Seb'i'l-Mesânî* isimli eseri tasavvufî tefsiridir. Bu tefsir üzerine, Mehmet Okuyan tarafından 1994 yılında *Necmuddin Daye ve Tasavvufî Tefsiri* adında bir doktora tezi hazırlanmıştır. Dâye'nin *Mirsâdü'l-İbâd*'in muhtevasını içeren Arapça bilenler için kaleme aldığı *Menârâtü's-Sâ'irîn ve Makâmâtü't-Tâ'irîn* adlı eseridir. Bunun yanısıra müellifin Anadolu'da bulunduğu sırada Mengücekoğullarından Alâeddin Dâvudşah namına 621/1224 yılında *Mermûzât-ı Esedî der Mezmûrât-ı Dâvûdî* isimli kitabını kaleme almıştır²⁷⁰. Bu eseri Muhammed Rızâ Şefî' Kedkenî tahkik ederek Tahran'da 1345/1966 yılında yayımlamıştır. Dâye'nin diğer bir eseri de *Risâle-i Akl u Işk* adında olup akıl ve aşk hakkındaki görüşlerini içeren bir risâlelerinden birisidir. Bu risâle Hamîd Hamîd tarafından *Risâle-i Akl u Işk* adıyla Tahran'da 1344/1965 yılında yayımlanmıştır. Necmeddîn-i Dâye'nin iman hakikatleri konusunda Farsça olarak kaleme aldığı *Matâli'u'l-Îmân* adlı risâlesinde Allah'a iman, nübüvvet ve ahiret olmak üzere üç matla' ve bir hatimeden oluşmaktadır²⁷¹. Mutasavvıfın diğer eserlerinin isimleri de şöyledir: *Risâle't-Tuyûr*, *Şerhu Kavî's-Şeyh Ebi'l-Hasan el-Harakânî*, *Sirâcü'l-Kulûb*, *Sülûk-i Erbâi'n-Ni'am*, ve son olarak da *Hasretü'l-Mülûk ve TuHFetu'l-Habîb* adlı risâleleri de vardır.

1-ESER: MİRSÂDÜ'L-İBÂD

Necmeddîn-i Dâye'nin en meşhur telifâtlarından biri olan *Mirsâdü'l-İbâd mine'l-Mebde ile'l-Meâd* adlı eseri tasavvufî alanında kaleme alınmıştır. Dâye, eserine bu ismi verirken Kur'an'daki "*İnne Rabbeke lebi'l-Mirsâd*" ayetinden esinlenmiştir²⁷². Müellif aslında Hakk'ın kullarını gözetmesinden ziyade, sâlikin başlangıçtan (mebde') nihayete (meâd) kadar olan yolculuğunda rehber edindiği –sırât-ı mustâkim'i yani yolculuğun geçtiği "yol"u kastetmiş ve eseri de "Başlangıcından dönüşüne Allah'ın Kulları'nın Yolu" olarak tercüme edilmiştir²⁷³.

²⁶⁹ Okuyan, *Necmuddin Daye ve Tasavvufî Tefsiri*, s. 45.; Baltacı, *Necmüddîn Râzî Hayatı*, s. 37-38.

²⁷⁰ Baltacı, *Necmüddîn Râzî Hayatı*, s. 80.

²⁷¹ Baltacı, *Necmüddîn Râzî Hayatı*, s. 85.

²⁷² Halil Baltacı, "Bir Tasavvuf Klasiği Olarak Mirsâdü'l-İbâd", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, S. 26, 2010, s. 166-167.

²⁷³ Baltacı, *Bir Tasavvuf Klasiği Olarak Mirsâdü'l-İbâd*, s. 167.

Necmeddîn-i Dâye eserini mebdde, me'âş ve me'âd olmak üzere üç temel konu üzerinden beş ana bölüm ve kırk fasıl olarak tertip etmiştir. “Birinci bölüm eserin dibâcesi olup, üç fasıldan oluşmaktadır. Burada da kitabın yazılış amacı ve sürecini anlatmıştır. Eserin ikinci bölümünde varlığın başlangıcının (mebdde’i) beyanı hakkında olup ruh kavramı, ruhların fitrat ve mertebeleriyle bilinmesi, insan bedeninin yaratılışı, ruhun bedene indirilişi gibi varlık ve yaratılışı beş fasılda ele aldığı bölümdür. Kitabın üçüncü bölümünde ruhun bedene indirilişindeki hikmet ve faydaları, insanların peygamberlere ve evliyalara olan gereksinimi; nefis terbiyesi, şeyh ve şeyhliğin şartları ve mürid ve müridliğin gereklilikleri gibi tarikatın temel taşları, anlayışı ve uygulamalarını yirmi fasılda bir bir açıkladığı bölümdür. Dördüncü bölümde insan nefslerinin meâdı yani ahiretteki durumlarını dört fasılda izah etmektedir. Müellif son bölümde ise, sekiz fasılda sultan, vezir, yöneticiler, sanat ve ticaret ehli ile işçi, köylüler gibi muhtelif insan sınıfının sülûkunun nasıl olması gerektiğine dair öğüt ve tavsiyelerde bulunmuştur²⁷⁴.” Ayrıca Necmeddîn-i Dâye eserinde görüşlerini desteklemek amacıyla sürekli ayet ve hadisleri nakletmiş ve bunun yanında pek çok kez bu ayet ve hadisleri de şerh edip genişçe açıklamıştır²⁷⁵.

Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi nr.3086’da kayıtlı olan nüshanın 2a-5a varakları arasında fihrist bölümü yer almaktadır. Yazmanın 7a varağında bazı bilgiler kaydedilmiştir. Bu sahifede eserin ismi *Mirsâdü’l-İbâd* olarak kaydedilmiş devamında ise (kahve lekeden otürü okunamamıştır) .... Sultan Murad b. Mehmed’in fermanıyla 846/1443 yılında yazıldı ifadesi kaydedilmiştir.

Eser 9b varağında hamdele ve salvele ile başlamıştır. 10a sahifesinde eserin beş bab ve kırk fasıldan oluştuğu yazılıdır. 10a- 11a varakları arasında kitapta ele aldığı her babı ve fasılı birer cümle ile açıklayarak bir nevi eserin fihristini sunmak istemiştir. Devamında birinci bab’ın kitabın dibacesi olduğunu ve üç fasılda yazdığını kaydetmiştir. Müellif, birinci fasılda tarikat ve seyr u sülûk erbabına faydalı olabilmek için (11b) sadık müridlerim ve muhakkik talebelerimin isteği üzerine seyr u sülûkten, aşktan ve maşuktan haber veren bir eser yazmaya karar verdiğini beyan etmiştir. Eserin 13a varağında müellif 617/1221 yılında kâfir tatarların ortaya çıktığı ve onların katliamlarından ve istilalarından bahsetmiştir.

Necmeddîn-i Dâye’nin *Mirsâdü’l-İbâd* adlı eser, yazıldığı günden bilitibar büyük itibar görmüş ve yaygınlaşmıştır. Osmanlı döneminde de 825/1422 yılında Karahisarlı Kasım b. Muhammed, *Mirsâdü’l-İbâd*’ı “İrşâdü’l-Mürîd ile’l-Murâd” adıyla Türkçeye tercüme

²⁷⁴ *Mirsâdü’l-İbâd*’ın içeriğine, bölümlerine ve fasıllarına detaylıca bkz: Necmüddîn Daye, *Süflerin Seyri: Mirsâdü’l-İbâd*, çev. Hakkı Uğur, İlk Harf Yayınları, İstanbul 2013, s. 43-420.; Baltacı, *Bir Tasavvuf Klasığı Olarak Mirsâdü’l-İbâd*”, s. 172-173.

²⁷⁵ Baltacı, *Necmüddîn Râzî Hayatı*, s. 55.

ederek II. Murad'a ithâf etmiştir. Ülkemizde bu tercümenin pek çok nüshaları bulunmaktadır. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi nr.3721'de kayıtlı olan nüsha 898/1493 yılında istinsah edilmiştir. Yusuf Ağa Kütüphanesi nr. 9960'da kayıtlı nüsha 1010/1602 yılında istinsah edilmiştir.

ÖRNEK NO.: 17	
BULUNDUĞU YER-ENVANTER NO.: Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi-3086	
ESERİN ADI: <i>Mirsâdü'l-İbâd mine'l-Mebde ile'l-Meâd</i>	
MÜELLİFİ: Ebû Bekr Necmeddîn-i Dâye Abdullah b. Muhammed b. Şâhâver el-Esedî er-Râzî (ö.654/1256)	
MÜSTENSİHİ: Halil b. Muhammed b. Halil	
TE'LİF TARİHİ: 620/1223	İSTİNSAH TARİHİ: ---
DİLİ-KONUSU: Farsça ²⁷⁶ -Tasavvuf	
ESERİN NİTELİĞİ: Necmeddîn-i Dâye'nin en meşhur eseri olan <i>Mirsâdü'l-İbâd</i> , başlangıçtan (mebde') nihayete (meâd) kadar olan yolculuğun ele alındığı tarikat ve seyr u sülûke dair yazılmış önemli eserlerdendir. Müellif ilk olarak eseri 618/1221 yılında tamamlamış; daha sonra bu eserini yeniden kaleme alarak 621/1223 yılında Sivas'ta tamamlamış ve bu nüshayı I. Alâeddin Keykubad'a ithâf etmiştir. Köprülü bu eser için; "Anadolu'nun rûhî ve ictimî hayatına dair bilgi veren en kıymetli kaynaktır" demektedir (Yerli Kaynakları, s. 447). Eseri, Muhammed Emîn Riyâhî bir giriş ve incelemeyle birlikte neşretmiştir. Eser <i>Sûflerin Seyri: Mirsâdü'l-İbâd</i> ismiyle Hakkı Uğur tarafından İlk Harf Yayınları aracılığıyla 2013 yılında Türkçeye tercüme edilmiştir. Ayrıca, <i>Mirsâdü'l-İbâd mine'l-mebde ile'l-meâd Başlangıçtan Nihayete Allah'ın Kullarının Yolu</i> adıyla Halil Baltacı tarafından Dergâh Yayınları aracılığıyla 2021 yılında Türkçeye tercüme edilmiştir.	
VAKIF VE FERAĞ (İSTİNSÂH/KETEBE) KAYITLARI: Eserin herhangi bir varağında vakıf mührü veya kaydı mevcut değildir. Yazmanın 184a sahifesinde ferağ kaydı bulunmaktadır.	
Vakıf Mührü: ---	Ferağ (İstinsâh/Ketebe) Kaydı: Eserin 184a sahifesinde Halil b. Muhammed b. Halil adlı müstensih Cumartesi günü kuşluk vakitte .... (sonrası net okunup bağdaştırılamamıştır)
VARAK SAYISI: 188	KÂĞIT TÜRÜ: Saykallı Âbâdî
SATIR SAYISI: 23	YAZI TÜRÜ: Nesih
YAZI ÖLÇÜSÜ: 140x100	RENGİ: Kahverengi
ÖLÇÜSÜ: 180x138	MALZEMESİ: Sahtiyân
Şemse: Mekik	Salbek: ---

²⁷⁶ Kütüphanenin sistemine dili Arapça olarak kaydedilmiştir.

		Köşebend: ---
		Kenar Bezemesi: İnceli bordür
	Sertâb: ---	Mikleb: ---
	Kapak İçi: Kâğıt kaplı	
	* Ön ve arka deffelerin tezyinâtı aynıdır. Sırtı bordo renkli meşinle kaplı olup, mekik şemseli, deffelerin kenarı inceli bordür ile çevrili kahverengi deri kaplı mukavva cilttir.	
	BUGÜNKÜ DURUMU: Eserin ön ve arka deffelerin yüzeyi oldukça yıpranmış olup, soyulmalar ve renk solması mevcuttur.	

2-ESER: MENÂRÂTÜ'S-SÂ'İRİN VE MAKÂMÂTÜ'T-TÂ'İRİN

Ebû Bekr Necmeddîn-i Dâye Abdullah b. Muhammed b. Şâhâver el-Esedî er-Râzî'nin *Mirsâdü'l-İbâd* adlı eserinin Arapça bilen okuyucular için *Menârâtü's-Sâ'irîn ve Makâmâtü't-Tâ'irîn* adında kaleme almış olduğu on bölümden oluşan eseridir.

Eserin 1a varağında eserin ve müellifin ismi كتاب منارات السائرين الى الله و مقاما الطائرين تأليف سلطان المشايخ و محققين هادى الملوك والسلاطين ابو بكر عبدالله محمد بن شاهاور نجم الدين الاسدي الرازى şeklinde zikredilmiştir. Yazmanın 1b sahifesinde de müellifin adı aynı şekilde kaydedilmiştir. Müellif kitabının yazılış amacını şöyle ifade etmiştir. Bazı samimi dostlarım makamât-ı arife, seyr u sülûk menzillerini içine alan bir kitap yazmamı istediler. Ben de yeni başlayanlar için faydalı bir kitap olmasını temenni ettim, der. Ayrıca müellif eserin 2a varağında kitabı *Mirsâdü'l-İbâd mine'l-Mebde ile'l-Meâd* adlı eserini Arapçanın gayri bir lisanıyla yazdığı için Arapça bilenlerin bu kitaptan istifade edebilmesi için kendi eserini Arapçaya tercüme ettiğini belirtmiştir. Bu Arapça olarak yazdığı kitabını da *Menârâtü's-Sâ'irîn ve Makâmâtü't-Tâ'irîn* olarak isimlendirdiğini kaydetmiştir. Yazmanın 2b varağında eserin fatiha, mukaddime, on makam ve bir hatimedden oluştuğunu kaydederek 2b-3a sahifeleri arasında fihristini vermiştir. Eserinde ele alınan on ana başlık/makam sırasıyla şöyledir: Ma'rifet Makamı, Tevhîd Makamı, Peygamberlik Makamı, Velâyet Makamı, İnsan Makamı, Hilâfetin İnsana Ait Kılınması Makamı, İnsanın Allah'a Dönüş Yolundaki Makamları, Nefsin Makamları ve Onların Tanınması; Kalbin Bilinmesi ve Makamları ve son olarak Ruhun Tanınması ve Makamları şeklindeki konulardan oluşmaktadır²⁷⁷.

²⁷⁷ Okuyan, *Necmuddin Daye ve Tasavvufî Tefsiri*, s. 58.; Baltacı, *Necmüddîn Râzî Hayatı*, s. 77-78.

ÖRNEK NO.: 18				
BULUNDUĞU YER-ENVANTER NO.: Yusuf Ağa Kütüphanesi-6953				
ESERİN ADI: <i>Menârâtü's-Sâ'irîn ve Makâmâtü't-Tâ'irîn</i>				
MÜELLİFİ: Ebû Bekr Necmeddîn-i Dâye Abdullah b. Muhammed b. Şâhâver el-Esedî er-Râzî (ö.654/1256)				
MÜSTENSİHİ: ---				
TE'LİF TARİHİ: ---	İSTİNSAH TARİHİ: ---			
DİLİ-KONUSU: Arapça-Tasavvuf				
ESERİN NİTELİĞİ: Necmeddîn-i Dâye'nin tasavvufî çevrelerce pek bilinmeyen <i>Menârâtü's-Sâ'irîn</i> adlı eseri <i>Mirsâdü'l-İbâd</i> isimli Farsça olarak kaleme aldığı kitabının Arapça lisanıyla tekrar te'lif ettiği bir eseridir. Bu eser, Ali b. Şiblî Dügâhî tarafından <i>Menârâtü's-Sâ'irîn ve Makâmâtü't-Tâ'irîn</i> adıyla Farsçaya tercüme edilmiş olup, zikredilen nüshayı da Osmanlı Sultanı II. Bâyezid'e hediye edilmiştir (Baltacı, <i>Necmüddîn Râzî Hayatı</i> , s. 79). Ayrıca bu eser, Saîd Abdulfettâh tarafından da 1993 yılında önce tahkik edilmiş, daha sonra kısa bir takdim ile 1999 yılında matbu hale getirilmiştir. Eser, <i>Tasavvufta On Esas Usûlü'l-Aşere Şerhleri</i> adıyla Süleyman Gökbulut tarafından İnsan Yayınları aracılığıyla 2010 yılında Türkçeye çevrilmiştir.				
VAKIF VE FERAĞ (İSTİNSÂH/KETEBE) KAYITLARI: Eserin giriş sayfasında, 1b, 139b ve 140a varlığında birer vakıf mührü mevcuttur. Yazmanın 138b sahifesinde ferağ kaydı bulunmaktadır.				
Vakıf Mührü: 1 2	Ferağ (İstinsâh/Ketebe) Kaydı: Eserin 137b sahifesinde eserin bittigine تمت الكتاب الحیر ختم الله كتاب أجالنا بالخیر dair bilgi verilmişse de müstensih ismine ve tarihe yer vermemiştir. 1. Mührün yazıları tarafımız tarafından okunamamıştır. 2. TC. Konya Millî Kütüphane Müdürlüğü mührü bulunmaktadır.			
VARAK SAYISI: 138	KÂĞIT TÜRÜ: Saykallı Âbâdî			
SATIR SAYISI: 17	YAZI TÜRÜ: Nesih ve Ta'lik			
	YAZI ÖLÇÜSÜ: 120x80			
CİLDİN	ÖLÇÜSÜ: 174x126	MALZEMESİ: Sahtiyân	RENGİ: Kırmızı	
	TEZYİNÂ TI:	Kapak:	Şemse: Çokgen	Salbek: ---
			Köşebend: ---	
			Kenar Bezemesi: ---	
	Sertâb: Düz deri	Mikleb: Dairevî formulu şemse		

	Kapak İçi: Kâğıt kaplı
	* Ön ve arka deffelerin tezyinâtı aynıdır. Çokgen şemseli, düz deri sertâbı olan, miklebi dairevî formlu şemseli tam kırmızı meşinle kaplı mukavva cilttir.
	BUGÜNKÜ DURUMU: Eserin ön deffesinde yer yer lekeler bulunsa da genel ahvali iyi durumdadır.

Eserin diğer bir nüshası da Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi nr. RDS402'de kayıtlıdır. Eser, 258x170-190x120 mm ölçülerinde, 25 satır 189b-269b varaktan oluşan ta'lik yazı türüyle kaleme alınmıştır. Hafız Ahmed Ağa Kütüphanesi'nin vakıf mühürleri vardır. 269b varağındaki ferağ kaydında eserin, 715/1316 yılında istinsah edildiği kaydedilmiştir. Eserin cildin tezyinâtına bakacak olursak, siyah meşin üzeri yeşil bez kaplı, miklepli cilt içerisindedir. Ayrıca eserin kırmızı deri üzeri mahfazası mevcuttur.

II. BÖLÜM

KONYA KÜTÜPHANELERİNDEKİ POZİTİF İLİMLERE DAİR ESERLER

Konya Kütüphanelerinde Anadolu Selçuklu Döneminde kaleme alınan eserler tespit edilmiştir. Bunları tasnif ederken bazı müellifler, hem dinî ilimlere hem de pozitif illimlere dair kitaplar yazmışlardır. Bu âlimler üzerinden bir düzenlemeye gidilmiştir.

A)KUTBÜDDİN EŞ-ŞİRÂZÎ TARAFINDAN TE'LİF EDİLEN ESERLER

Hekim, filozof, müneccim, âlim, kadıu'l-kudât ve müderris olan Kutbüddîn Şirâzî'nin doğum tarihi ve yerine dair ihtilaflar vardır. Bazı müellifler 630 veya 634 yılında Şirâz ya da Kazerûn şehrinde doğduğuna yönelik iddialar olmasına rağmen yaygın olarak Şirâzî nisbesiyle tanındığı da unutulmamalıdır²⁷⁸. İlk olarak tıp ve tasavvuf alanında eğitimini babası Ziyâeddin Mesud b. Muslih el-Kazerûnî'den alan Şirâzî, onun vefatından sonra Bimaristan-ı Muzafferî'de tabiplik görevine başlar. Yaklaşık on yıl burada görev yapan Şirâzî, tekrara düştüğünü, ilerlemediğini ve kendisini geliştiremediğini fark eder etmez İbn Sinâ'nın *el-Kânûn* eserini anlamak, idrak etmek ve tatbik etmek gayesi ile ilk amcası Kemalüddin Kazerûnî'den sonra Şemseddin Kîşî ve Şerefüddin Buşkanî'den dersler almaya başlar. Kendisine bu eğitimin yeterli olmadığını gören Şirâzî, bu eseri anlamak ve en önemlisi de anlaşılır kılmak için şerh yazmak amacıyla ilmî seyahat yolculuğuna çıkar. Bu süreçte Nasîrüddin Tûsî, Necmeddin Kazvînî, Ali b. Ömer el-Kâtibî gibi daha birçok âlimden ders aldıktan sonra 1274 yılı civarında Anadolu'ya gelerek Konya'ya yerleşir. Burada Mevlânâ ile görüşen Şirâzî, Sadreddin Konevî'nin de derslerine katılarak onun öğrencisi olmuştur. Konya'dan sonra Sivas'ta müderris, ardından Malatya'ya kadı tayin edilen Kutbüddîn Şirâzî, yaklaşık yirmi yıl Anadolu topraklarında kalmış, muhtelif görevlerde yer alarak eserler te'lif etmiş ve birçok öğrenci yetiştirmiştir²⁷⁹.

Gökmedrese'de müderris iken ilkyazmış olduğu astronomi eseri *Nihâyetü'l-İdrâk fi Dirâyeti'l-Eflâk*'i H.680/M. 1281'de kaleme almış ve Maliki mezhebi âlimi İbnü'l-Hâcib'in

²⁷⁸Kutbüddîn Şirâzî, *Şerhu Hikmeti'l-İşrâk*, ed. Ebdollâh-e Nûrânî-Mehdî Mohaggeg, Moessese-ye Çâb o İntişârât-e Dânişgâh-e Tehrân-McGill University, Institute of Islamic Studies, Tehran Branch, Tahran 2001, s. 5; Mahmut Recep Keleş, *Kutbüddîn-i Şirâzî Selçuklu Dönemi Anadolu'da Bilimin Güneşi*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2018, s. 25-27; Azmi Şerbetçi, "Kutbüddîn-İ Şirâzî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 26, Ankara 2002, s. 487.

²⁷⁹Eserleri ve öğrencileri hakkında detaylı bilgi için bkz. Keleş, *Kutbüddîn-i Şirâzî*, s. 130-174.

el-Muhtasar isimli eserine *Şerhü'l-Muhtasar* adlı bir şerh yazarak her iki eserini de Şemseddin el-Cüveyni'ye takdim etmiştir²⁸⁰. Kutbüddîn-i Şirâzî, hocası Sadreddin Konevî'nin ders halkasında iken H.678/M. 1278 yılında Anadolu'da İbnü'l-Esîr'in *Câmiü'l-Usûl* adlı eserin tashihini yapmıştır²⁸¹. Müellif, daha sonraki yıllarda ise bu eseri istinsah da etmiştir. Doğduğu şehirden *el-Kânûn'u* anlamak ve anlaşılır bir şekilde şerh yazmak için ömrünü seyahatlerde geçiren Kutbüddîn Şirâzî, H. 682/M. 1284 yılında İbn Sinâ'nın *el-Kanûn* isimli eserine şerh yazmıştır²⁸². Kutbüddîn Şirâzî, İlhanlıların vergi tahsildarı olarak Anadolu'ya atadığı Mücîrüddin Emirşah namına Sivas Gökmedrese'de astronomi-matematik biliminde *Tuhfetü'ş-Şâhiyye* adlı eseri te'lif etmiştir²⁸³. Bunlara ilaveten, kendisini himaye eden, destekleyen Çobanoğlu Muzafferüddin Yavlak Arslan için *İhtiyârât-ı Muzâfferî* adlı astronomi-coğrafya eserini de ithâf etmiştir²⁸⁴. Ayrıca, Zemahşerî'nin *Tefsirü'l-Keşşâf* adlı eserine otuz beş ciltlik *Fethü'l-Mennân fî Tefsiri'l-Kur'ân* adında şerh ve *Haşiye ale'l-Keşşâf* gibi daha birçok eser kaleme almıştır. Anadolu'dan ayrıldıktan sonra Mısır, ardından Şam'da bir müddet kaldıktan sonra Tebriz'e yerleşir. Kendini ilme adayan Kutbüddîn Şirâzî, 710/1310 yılında Tebriz'de vefat etmiştir²⁸⁵.

1-ESER: ŞERHU HİKMETİ'L İŞRÂK

İşrâkî felsefe ekolünün kurucusu Şehâbeddin es-Sühreverdî'nin en önemli eserlerinden olan *Hikmeti'l-İşrâk*, İşrâkiyye ekolünün ilkelerini ve yöntemini teferruatlı bir biçimde ele aldığı kıymetli eseridir. Bu felsefî anlayışın ekolleşmesi, tanınması ve yaygınlaşmasında oldukça önemli bir konuma sahip olmuş olan *Hikmeti'l-İşrâk* üzerine şerhler yazılmıştır. Bu şerhlerin ilki Şemseddin Muhammed b. Mahmûd eş-Şehrezûrî'ye aittir. Şehrezûrî, Sühreverdî'nin ilkeleri ve öğretileri doğrultusunda şerh yazarken; ardından Kutbüddîn Şirâzî kendi donanım ve birikimle beraber sentezci bir yaklaşımla ve Şehrezûrî'nin şerhinden de faydalanarak *Hikmeti'l-İşrâk*'a 694/1295 yılında şerh yazmıştır²⁸⁶. Mahmûd b. Mesûd eş-

²⁸⁰ Keleş, *Kutbüddîn-i Şirâzî*, s. 59, 95-96.

²⁸¹ Sadreddin Konevî'nin hadis derslerine katılan Şirâzî, bu eseri okuyup tashihini yaparak hocasından icazetnamesini almıştır. Keleş, *Kutbüddîn-i Şirâzî*, s. 69-70.

²⁸² Keleş, *Kutbüddîn-i Şirâzî*, s. 107-108.

²⁸³ Keleş, *Kutbüddîn-i Şirâzî*, s. 108-110.

²⁸⁴ Keleş, *Kutbüddîn-i Şirâzî*, s. 114-118. Ayrıca, Şirâzî Anadolu'dan ayrıldıktan sonra 1309 yılında Çobanoğlu I. Süleyman Şah adına Gazalî'nin *İhyâü Ulûm* isimli eserinin muhtasarı şeklinde *İntihâb-ı Süleymanî* adlı kitabı te'lif etmiştir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1988, s. 123.

²⁸⁵ Keleş, *Kutbüddîn-i Şirâzî*, s. 128.

²⁸⁶ Keleş, *Kutbüddîn-i Şirâzî*, s. 162

Şîrâzî şerh ettiği eserin önemine dair bu nüshanın 1a varağında şöyle demektedir: Faziletli şeyh, kâmil bir hâkim, müteellihin sultanı, fetihlerin keşfedicisi Ömer b. Muhammed es-Sühreverdî'nin bu özet olan Hikmeti'l-İşrâk adlı eserinin küçük hacimli olmasına rağmen özlü olarak yazıldığını, ilâhî ve sülûkî metot hakkında muazzam bir eser olduğuna dair övücü sözlerle anlatmaya devam etmektedir²⁸⁷.

Kutbüddîn Şîrâzî, *Hikmeti'l-İşrâk*'a şerh yazmadaki amacını şöyle anlatmaktadır: Eser çok kıymetli olmasına rağmen, eserin özet ve kısa bir şekilde ele alınması anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Bu amaçla Şîrâzî, eserin üslup ve içeriğindeki kapalılığı izah etmek, yöntem ve ilkelerini açıklamak için genişçe şerh yazmaya karar vermiştir. Bunun için de bu eser üzerine yazılmış diğer şerhlere de müracaat ettiğini zikretmesine rağmen, Şehrezûrî'nin isminden bahsetmemektedir. Eserde de sadece terimlerin açıklanması, mecaz veya mecazi yorumlarda bulunmakla kalmaz; aynı zamanda okuyucuya felsefî ve tasavvufî kavramların anlatımı ile zikredilen konu veya terimle ilgili kendinden önceki ve sonraki düşünceleri hakkında faydalı bilgilerden bahseder²⁸⁸.

ÖRNEK NO.: 19	
BULUNDUĞU YER-ENVANTER NO.: Yusuf Ağa Kütüphanesi-478	
ESERİN ADI: <i>Şerhi'l Hikmeti'l İşrâk</i>	
MÜELLİFİ: Kutbüddîn Mahmûd B. Mes'ûd B. Muslih El-Fârisî Eş-Şîrâzî (ö.710/1311)	
MÜSTENSİHİ: Sırr Havarizmî	
TE'LİF TARİHİ: ----	İSTİNSAH TARİHİ: 717/1317
DİLİ-KONUSU: Arapça-Felsefe	
ESERİN NİTELİĞİ: İşrâkî felsefesi ekolünün kurucusu Şehâbeddin es-Sühreverdî el-Maktûl'un en önemli eserlerinden biridir. Şîrâzî, İşrâkî felsefesini ve bilimini yeniden canlandırmak amacıyla Hikmeti'l-İşrâk adlı esere 694/1295 yılında şerh yazmıştır (Keleş, Kutbüddîn-i Şîrâzî, s. 162).Sühreverdî'nin eserine yazılan bu şerh, İranlı felsefeciler nezdinde temel bir eser olarak görülmüştür. 900/1495'de Mevlânâ Abdülkerim, daha sonra Molla Sadrâ tarafından da şerh yazılmıştır. 1313/1895'de İbrâhim Tabâtabâi tarafından tıpkıbasım olarak	

²⁸⁷ Yusuf Ağa Kütüphanesi, nr. 478; Yusuf Ağa Kütüphanesi, nr. 5542.

²⁸⁸ Şîrâzî, Şerhu'l Hikmeti'l İşrâk, s. 18.

yayınlanmıştır. Kütüphanelerde yaygın olarak nüshaları bulunmaktadır.					
VAKIF VE FERAĞ (İSTİNSÂH/KETEBE) KAYITLARI: Eserin 59a, 107a, 147a, 221a, 279a varaklarında vakıf mühürleri bulunmaktadır. 279a sahifesinde ferağ kaydı bulunmaktadır.					
Vakıf Mührü:	Ferağ (İstinsâh/Ketebe) Kaydı:				
	Eserin 279a varağındaki ferağ kaydında müstensih Sırr Havarizmî tarafından Ramazan712/ Aralık 1312 yılında istinsah ettiğini kaydetmiştir.				
	Yusuf Ağa Kütüphanesine ait “ <i>Vakf-ı haze’l kitab Yusuf Kethüdây-ı hazret-i medhun aliyya Vâlide-i Sultan Selim Hanı salis bi şartı enne la yührece min hazenetihi sene 1209/1795</i> ” vakıf mührü bulunmaktadır.				
VARAK SAYISI: 279		KÂĞIT TÜRÜ: Saykâllı Âbâdî			
SATIR SAYISI: 33	YAZI TÜRÜ: Tâlik	YAZI ÖLÇÜSÜ: 150x65			
ÖLÇÜSÜ: 190x95	MALZEMESİ: Sâhtiyân	RENGİ: Açık Kahverengi			
CİLDİN	TEZYİNÂTI:	Kapak:	Şemse: Mekik	Salbek: ---	
			Köşebend: Üçgen		
			Kenar Bezemesi: İnce bordür		
		Sertâb: Düz deri		Mikleb: Üçgen şemseli	
		Kapak İçi: Kâğıt kaplı			
		*Eserin ön ve arka deffeleri aynıdır. Sertâbı düz deri ve üçgen şemseli miklebi bulunan mekik şemseli açık kahverengi deri kaplı mukavva cilttir. Üçgen köşebentli, deffelerin kenarı sarmal/çift iplik kenar bezemeleriyle çevrilidir. Arka arkaya ince, ikili bordür yer almaktadır.			
BUGÜNKÜ DURUMU: Yazmanın deffeleri iyi durumdadır.					

Eserin diğer bir nüshası da Yusuf Ağa Kütüphanesi 5542’de kayıtlıdır. Eserin ön ve arka deffeleri aynıdır. Kapağın sertâb ve miklebi bulunmamakla birlikte sırtı sarımsı deriyle kaplı mekik şemseli kestane deri kaplı mukavva cilttir. Üçgen köşebentli, deffelerin kenarı sarmal/çift iplik kenar bezemeleriyle çevrilidir. Arka arkaya ince, ikili bordür yer almaktadır. Eser, 217 varak, 21 satır, 265x175, 195x123 cm ebadındadır.

Eserin 1b varağında müellifin adı Mahmud b. Mesud eş-Şirazi, Şeyh Fazıl Şehâbeddin Ömer b. Muhammed es-Sühreverdi’nin küçük hacimli *Hikmeti’l-İşrâk* eserine şerh yazdığını belirtmiştir.

Eserin 1a, 37a, 64a, 90a, 118a, 139a, 169a, 196a, 217b sahifelerinde Yusuf Ağa Kütüphanesine ait “*Vakf-ı haze’l kitab Yusuf Kethüdây-ı hazret-i medhun aliyya Vâlide-i Sultan Selim Hanı salis bi şartı enne la yührece min hazenetihi sene 1209/1795*” vakıf mühürleri bulunmaktadır.

Eserin 217b sahifesinde eserin müstensihi Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin b. Ali es-Semerkândî, Şevval 876/Mart 1472 yılında istinsah ettiğini kaydetmiştir.

B) SİRÂCEDDİN EL-URMEVÎ TARAFINDAN TE'LİF EDİLEN ESERLER

Anadolu Selçuklu Devleti Kadî'l-Kudat'ı ve Konya Kadısı Ebu's-Senâ Sirâceddin Mahmud b. Ebî Bekr b. Ahmed b. Hamid el-Urmevî, el-Azerbaycanî, eş-Şâfiî, 594/ 1198 yılında Azerbaycan'ının bir nahiyesi olan Urmiye'de dünyaya gelmiştir. İlköğrenimi Urmiye'de tamamladıktan sonra Musul'a gitmiş burada Kemaleddin b. Yunus'tan dersler almıştır²⁸⁹. Musul'da öğrenimini tamamlayan ve ismini duyurmayı başaran Kadî Sirâceddin daha sonra Mısır'a gitmiştir. Eyyûbî'lerin himayesinde bir müddet kalmıştır. Urmevî, Moğol istilasından dolayı diğer birçok âlim gibi kendisi de I. Alâeddin Keykubad döneminde Anadolu'ya gelmiştir²⁹⁰. Kadî Sirâceddin, Evhadüddin Kirmânî ile tanışmak için Malatya'ya gitmiş, Selçuklu Sultanı Alâeddin tarafından da büyük bir itibar gösterilmiş ve davet edilmişse de kendisinin Malatya'da kalma isteği üzerine Cuma mescidinin karşısında bir medreseye yerleştirilip tedrisle görevlendirilmiştir²⁹¹. Malatya'da ne kadar görev yaptığı ve Anadolu'da ne kadar yıl kaldığı net olarak bilinmemesine rağmen, II. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde Babai İsyanı (1240) ve Köseadağ Savaşı'yla (1243) birlikte Anadolu'daki siyasi ve ekonomik istikrarsızlığın baş göstermesi neticesinde Urmevî, Anadolu'yu terk ederek Eyyûbî topraklarına geçmiştir²⁹². Kaynaklarda, Eyyûbî Sultanı Salih Necmeddin'in hizmetine giren müellifin kral II. Frederick'e elçi olarak gönderildiği, burada büyük bir itibar gördüğü zikredilmiştir. Melik Salih'in vefatından sonra Anadolu'ya göç etmiş ve Selçuklu başkentine gelmiştir²⁹³.

Sirâceddin el-Urmevî, 1253-1254 yıllarında, üç kardeş yönetimi olarak adlandırılan II. İzzeddin Keykâvus, IV. Rükneddin Kılıçaslan ve II. Alâeddin Keykubad'ın müşterek yönetimi esnasında Konya kadısı olduğu bilinmektedir²⁹⁴. Baş kadî olduğu döneme kadar hem kadılık²⁹⁵ hem de muhtelif şehirlerde müderrislik vazifesini sürdürmüştür. 1277 yılındaki Cimri hadisesi karşısında aldığı önlemler ve cesareti üzerine İlhanlı Sultanı Abaka Han tarafından Anadolu'nun baş-kadılığı görevine getirilerek Kadî'l-kudât unvanı verilmiştir²⁹⁶. Ayrıca Sipehsâlâr, Mevlânâ'nın cenaze namazını kıldırmak için Sadreddin Konevî öne çıkmış, ancak yaşadığı mânevî hal sebebiyle fenalık geçirdiği için namazı Sirâceddin el-

²⁸⁹ M. Cüneyt Kaya, "Bir "Filozof" Olarak Sirâceddin el-Urmevî (ö.682/1283):Letâifü'l-hikme Bağlamında Bir Tahlil Denemesi", *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, c. 17, S. 33, 2012/2, s. 4.

²⁹⁰

²⁹¹ Mustafa Çağrıncı, "Sirâceddin el-Urmevî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XXXVII, İstanbul 2009, s. 262.

²⁹² Kaya, "Sirâceddin el-Urmevî", s. 7.

²⁹³ Mustafa Akkuş, "Sirâceddin el-Urmevî", *Konya Ansiklopedisi*, c. VIII., Konya s. 118-119.

²⁹⁴ Akkuş, "Sirâceddin el-Urmevî", s. 119.; Kaya, "Sirâceddin el-Urmevî", s. 8.

²⁹⁵ Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 69.

²⁹⁶ İbn Bibî, *el-Evamirü'l-Ala'îye fi'l-Umuri'l-Ala'îye*, c. II., s. 212.

Urmevî kıldırıldığını kaydetmiştir²⁹⁷ Kadı Sirâceddin, 682/1283 yılında 85 yaşındayken Konya’da hayatını kaybetmiş ve Musalla Mezarlığı’na defnedilmiştir.

Eflâkî’nin *Aklî ve naklî bütün ilimlerde ikinci bir Şâfiî imam*²⁹⁸ olarak övdüğü Kadı Sirâceddin el-Urmevî, felsefe, mantık, kelam, fıkıh, tefsir, hadis gibi muhtelif ilimlerde kendini yetiştirmiş ve birçok eser kaleme almıştır. Dönemin tarihçisi Aksarâyî, Urmevî’nin vefatına dair kaleme aldığı “İlmin âlimi, faziletler denizi, şeriat göğünün güneşi; aklî ve naklî ilimlerde dünya âlimlerini geride bırakan; dünya fâzıllarının her taraftan istifade edebilmek için onun meclisine yönelip Konya’da etrafında toplandıkları Sirâceddin el-Urmevî hayata veda etti”²⁹⁹ sözleriyle de müellifin ilmî yetkinliğini ispatlar mahiyettedir. Tıp ve astronomi dışında hemen hemen her alanda eser te’lif eden Urmevî’nin en meşhur ve önemli eserleri kısaca şöyledir: Şafii mezhebinin usul ve ameli sorunlarını ele aldığı fıkıh usulüne dair *et-Tahsil min el-Mahsul fi Usuli’l-Fıkh* ile yine aynı konuları işlediği Şafii doktrinini temel tezleri üzerine yazılan *et-Tahrir ve’t-Takrir fi Şerhi’l-Vecîz* adlı kitapları; klasik mantık konularını içeren *Metaliü’l-Envâr* ile aynı konu ve yöntemle ele aldığı *Beyânü’l-Hakk* isimli telifâtı vardır. Ayrıca, müellifin mantığa dair, İbn Sina’nın *el-Mu’cez* isimli eserine yazdığı *Şerhu’l-Mu’cez fi’l-Mantık* adlı şerhi; cedel konusunda kaleme aldığı *er-Resâil fi İlmi’l-Cedel* isimli risalesi; yine aynı konuda Ebu İshak Şirâzî’nin *Kitâbü’l-Künt fi İlmü’l-Cedel* isimli eserinin özeti olan *Tehzibü’l-Künt fi İlmü’l-Cedel* adlı eserleri ile felsefeye dair, İbn Sina’nın *el-İşârât’ı* üzerine yazdığı *Şerhu’l-İşârât* adlı şerhi ile temel felsefi problem konularını ele aldığı ve Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykâvus’a ihtâf ettiği *Letâifü’l-Hikme fi’l-Mantık* isimli eseri gibi daha birçok te’liflerinin varlığı bilinmektedir.

1-ESERİ: METALİÜ’L-ENVÂR

Sirâceddin el-Urmevî’nin en yaygın eserlerinden biri olan *Metaliü’l-Envâr*³⁰⁰, klasik mantık konularını ele aldığı te’liflerinden biridir. Bu eser, mantık ve diyalektik teolojiye (felsefi ve ilahiyat yaklaşım) ayrılmış iki bölümlü bir çalışmadır³⁰¹. Bizzat bu eser Osmanlı medreselerinde şerh edilerek ders kitabı olarak okutulmuş, Osmanlı ilim geleneğinin

²⁹⁷ Sipehsâlâr, *Risâle: Mevlânâ ve Etrafindakiler*, s. 114-115.

²⁹⁸ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, c. I., s. 390.

²⁹⁹ Aksarâyî, *Müsâmeretü’l-Ahbâr*, s. 94.

³⁰⁰ Hasan Akkanat tarafından eserin tahkiki, çevirisi ve incelenmesine yönelik doktora tezi hazırlanmış olup, tüm içeriğine dair detaylıca bakabilirsiniz. Hasan Akkanat, *Kadı Sirâceddin el-Urmevî ve Metaliü’l-Envâr (Tahkik, Çeviri, İnceleme)*, Ankara Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, Ankara 2006.

³⁰¹ Louise Marlow, “A Thirteenth-Century Scholar in the Eastern Mediterranean: Sirâj al-Dîn Urmavî, Jurist, Logician, Diplomat”, *Al-Masaq*, Vol. 22, No. 3, December 2010, s. 282.

şekillenmesine katkı sağlayan yapıtlardan bir tanesi olmuştur³⁰². Marlow'a göre ise, bu eser sadece Osmanlı Medreselerinde değil aynı zamanda Safevi Medreseleri'nin müfredatında da yer almış önemli bir eserdir³⁰³.

Eserin ve müellifin ismi yazmanın 1a varağında şu şekilde zikredilmiştir:

هذا كتاب مطالع الانوار مؤلف هذا الكتاب هو القاضي سراج الدين ابو الثناء محمود بن ابى بكر الارموى

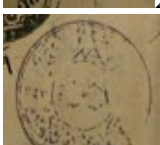
Müellif esere Allah'a hamd ederek, şükrederek kendisinden hidayet istediğini, ahmaklıktan ve sapkınlıktan sığınarak gerçeğin bilgisini ve doğruyu göstermesini dilemiştir. Peygamber efendimize ve ailesine salat ve selamı niyaz ederek eserine giriş yapmıştır.

Urmevî 1b varağında eserinin hakikî ilimler ve ilahî marifetler hakkında bir özet mahiyetinde olduğunu, *Metaliü'l-Envâr* olarak isimlendirdiğini ve eseri de iki kısımda düzenlediğini söylemiştir. Eserin birinci bölümünü Mantık, ikinci bölümünü de dörde ayırdığını kaydederek ilkinin genel konulara, ikincisinin özel cevherlere, üçüncüsünün de özel arâzlara son kısmını ise özel olarak ilahî ilmine tahsis ettiğini beyan etmiştir.

ÖRNEK NO.: 20	
BULUNDUĞU YER-ENVANTER NO.: Yusuf Ağa Kütüphanesi-49	
ESERİN ADI: <i>Metaliü'l-Envâr</i>	
MÜELLİFİ: Kadı Sirâceddin Ebu's-Senâ Mahmud b. Ebî Bekr el-Urmevî (ö.682/1283)	
MÜSTENSİHİ: ---	
TE'LÎF TARİHİ: ---	İSTİNSAH TARİHİ: 735/1334-35
DİLİ-KONUSU: Arapça-Mantık	
ESERİN NİTELİĞİ: Kadı Sirâceddin Urmevî'nin meşhur telifâtlarından biri olan <i>Metaliü'l-Envâr</i> , klasik mantık konularının muhtasar olarak ele alındığı bir eserdir. Birçok müellif tarafından eserin şerhi yapılmış, en yaygınlarından birisi de Kutbüddin er-Râzî, İlhanlılar'ın önemli vezirlerinden Gıyâseddin Muhammed b. Reşîdüddin Fazlullah'a <i>Levâmi 'u'l-Esrâr fî Şerhi Metâli i'l-Envâr</i> isimli eseri ithâf etmiştir. (Çağrı, Sirâceddin el-Urmevî, s.264) Ayrıca eser, Osmanlı padişahı Fatih Sultan Mehmed'in talebi üzerine Hızır Bey tarafından Farsça'ya çevrilmiştir. Hasan Akkanat tarafından 2006 yılında eserin tahkiki, çevirisi ve	

³⁰² Nilüfer Öztürk Kocabıyık, *Kadı Sirâceddin el-Urmevî'nin Metafizik Anlayışı ve "Beyânü'l-Hakk" Eserinin Tahkiki ve İncelenmesi*, Ankara Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, Ankara 2020, s. 10.

³⁰³ Marlow, "Sirâj al-Dîn Urmavî", s. 283.

incelenmesine yönelik doktora tezi hazırlanmıştır.			
VAKIF VE FERAĞ (İSTİNSÂH/KETEBE) KAYITLARI: Eserin 1a varağında üç farklı mühür, 25a, 79a, 125a, 155b varağında da birer dairevî vakıf mühürleri yer almaktadır. Eserin 155a sahifesinde ferağ kaydı bulunmaktadır.			
Vakıf Mührü:	Ferağ (İstinsâh/Ketebe) Kaydı:		
	Eserin 155a varağında mevcut olan ferağ kaydında eserin Rebiu'l-ahir ayının 735 yılında istinsah edildiği kaydedilmiştir. تم الكتاب بتوفيق الله العزيز الوهاب ليلة السبت الخامس من شهر ربيع الآخر سنة خمس ثلاثين و سبعمئات		
	1. Resim: Eserin 1a, 25a, 79a, 125a, 155b sahifelerinde birer tane Yusuf Ağa Kütüphanesine ait “ <i>Vakf-ı haze'l kitab Yusuf Kethüdâ-yı hazret-i medhun aliyya Vâlide-i Sultan Selim Hanı salis bi şartı enne la yührece min hazenetihî sene 1209/1795</i> ” mühürler bulunmaktadır.		
	2. Resim: Eserin 1a varağında Maarif Vekâleti Konya Asar-ı Atika Müzesi Müdürlüğüne ait bir mühür yer almaktadır.		
	3. Resim: Eserin 1a varağında mevcut olan bu mührün yazıları silinmiş durumdadır.		
VARAK SAYISI: 156		KÂĞIT TÜRÜ: Âbâdî	
SATIR SAYISI: 19		YAZI TÜRÜ: Nesih	YAZI ÖLÇÜSÜ: 115x40
ÖLÇÜSÜ: 180x85		MALZEMESİ: Sahtiyân	RENGİ: Koyu Kırmızı
CİLDİN	TEZYİNÂTI:	Kapak:	Şemse: Gömme mekik
			Salbek: ---
			Köşebend: ---
			Kenar Bezemesi: İnceli bordür
			Sertâb: ---
			Mikleb: ---
	Kapak İçi: Kâğıt kaplı		
	* Ön ve arka kapakları/deffeleri aynıdır. Gömme mekik şemseli koyu kırmızı deri kaplı mukavva cilttir. Deffelerin kenarı inceli bordür ile çevrilidir.		
BUGÜNKÜ DURUMU: Eserin ön ve arka deffelerinin kenarları ve sırtı kahverengi meşin ile restore edilmiş edilmiştir.			

Eserin diğer bir nüshası da Yusuf Ağa Kütüphanesi 115/15 numarada kayıtlıdır. Risale 180x125-110x80 mm ölçüde, 19 satır 21 varaktan (405a-426b) oluşmakta olup, talik yazı türüyle kaleme alınmıştır. Mekik şemseli, tepelikli salbekli açık kahverengi deri kaplı mukavva cilttir. Üçgen köşebentli, deffelerin kenarı altın yaldızlı sarmal/çift iplik kenar bezemeleriyle çevrilidir. Arka arkaya ince, ikili bordür yer almaktadır. Eserin miklebi de ön ve arka deffelerin tezyinat yönüyle aynıdır. Eserin sırtı ve sertâbın kenarları tamir görmüş olup, kırmızı deri kaplı bir cilttir. Eserin 407a ve 407b varağında eserin ismi ve müellifin adından bahsedilmiştir. Ayrıca aynı sahifede Yusuf Ağa Kütüphanesinin vakıf mührü bulunmaktadır. Risalenin ferağ kaydı bulunmamaktadır.

Eserin diğeri bir nüshası da Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 5869/5 numarada kayıtlıdır. Risale 48 varaktan (100b-148b) oluşmakta olup, nesih yazı türüyle kaleme alınmıştır. Yazmanın 100b sahifesinde müellif kitabını مطالع الانوار olarak adlandırdığını belirterek eserine başlamıştır. Eser, Akşehir’de 1182/1768 yılında istinsah edilmiştir.

Eserin diğeri bir nüshası da Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 795/2 numarada kayıtlıdır. Risale 135x90-95x10mm ölçüde, 15 satır, 12 sahifeden (64b-81a) oluşmakta olup, suyolu filigranlı kâğıda, rika yazı türüyle kaleme alınmış siyah meşin kaplı mukavva bir cilttir. Yazmanın cildi oldukça yıpranmış durumda olup, deffelerde ve varaklarında kopmalar mevcuttur. Yazmanın 64b sahifesinde müellif kitabını مطالع الانوار olarak adlandırdığını belirterek eserine başlamıştır.

Eserin diğeri bir nüshası da Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 9201/1 numarada kayıtlıdır. Risale 49 varaktan (1a-49a) oluşmakta olup, nesih yazı türüyle kaleme alınmıştır. Eserin cildi kırmızı deri olup, üzeri ebruyla kaplı mukavva bir cilttir. Eserin yıpranmasından dolayı şîrâzesi sonradan örüldüğü anlaşılmaktadır. Risalenin 1a ve 1b varaklarında yazmanın ismi مطالع الانوار şeklinde kaydedilmiştir. Bu eserde bölüm başlıkları kırmızı mürekkeple belirtilmiş olup, sekiz fasıldan oluştuğunu kendi içerisinde muhtelif bablara ayırdığını söylemek mümkündür. Eserin 1a varağında Muhammed Şerif Zâde adına kayıt ve mühür vardır. Ayrıca aynı sahife de Ömerü’l-Akşehrî’nin bu eseri Akşehir Kütüphanesine vakfettiğine dair vakıf mühürleri vardır.

2-ESER: *KİTÂBU’L-MEBÂHİC Fİ ŞERHİ’L-MENÂHİC*

Kadı Sirâceddin Urmevî’nin *Kitâbu’l-Mebâhic fî Şerhi’l-Menâhic* isimli eseri yine kendisinin *el-Menâhic* adlı kitabının şerhidir. Eser bir mantık kitabı olup, müellif eserin başından sonuna kadar klasik mantığın konularını ele almıştır. Urmevî eserine ilk olarak *el-Menâhic*’teki ifadeyi ele almış, daha sonra bu ifadeyi geniş bir şekilde şerh etmiştir. Kömürcü’ye göre *Mebâhic*, müellifin klasik mantık konusunu ele aldığı diğeri bir eseri olan *Metaliü’l-Envâr* isimli kitabından daha kapsamlı ve spekülâtif bir biçimde ele almış olmasına rağmen pek bilinmeyen bir eser konumunda olmuştur³⁰⁴.

³⁰⁴ Kamil Kömürcü, “Urmevî’nin Metâli’u’l-Envâr ve Kitâbü’l- Mebâhic İsimli Eserlerinin Bazı Mantık Konuları Bakımından Karşılaştırılması”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, c. 21, S. 1, Haziran 2017, s. 469.

Yusuf Ağa Kütüphanesi nr. 5482’de kayıtlı olan eserin ikinci kitabını oluşturan yazmanın³⁰⁵ 1a başlangıcında muhtemelen eseri tamir eden bir şahıs tarafından eklenen beyaz bir sayfada eser ve yazarın ismi şu şekilde zikredilmiştir: -كتاب المباحج في شرح المناهج في علم المنطق و هذا الكتاب بخط سراجالدين ابى الثنا محمود بن ابى بكر بن احمد الارموى الحاكم بقونية كتبه في سنة ٦٧١. “*Kitâbu’l-Mebâhic fî Şerhi’l-Menâhic fî İlmi’l-Mantık* ve bu kitap Sirâceddin Ebu’s-Senâ Mahmud b. Ebî Bekr b. Ahmed el-Urmevî’nin hattıyla 671 yılında Konya’da yazdı” diye kaydedilmiştir. Yazmanın son varlığında da eserin müellifi ve yazılış zamanıyla ilgili verilen tarihle (19 Cemaziye’l-Âhir 671/ 11 Ocak 1273) birebir örtüşmesi neticesinde bu eserin müellif nüshası olduğu söyleyebiliriz.

Eserin 2b varlığında müellif mantığın, bütün ilimlerin kendisine ihtiyaç duyduğu bir ilim dalı olduğu için önce *el-Menâhic* adlı muhtasar bir mantık kitabını yazdığını, daha sonra bu eserini de *el-Mebâhic fî Şerhi’l-Menâhic* ismiyle geniş açıklamalarla şerh ettiğini ifade etmiştir. Urmevî devamında tasavvur ve tasdik ayırımı üzerinden eserine başlamıştır.

Müellif eseri “menhec” isimli bölümlere, bunları da kendi arasında alt başlıklara ayırmıştır. Urmevî ilk bölümünü mantığa duyulan ihtiyaç ve mantığın konusu şeklinde iki başlık alt başlık altında ele almıştır. Tasavvurlar konusu da “menâhic” adlı bablara ayrılarak incelenmiştir. İlk bölümde lafızlar bahsi, ikinci bölümü küllî ve tikel konusu, üçüncü bölümde küllînin beş kısma ayrılması, dördüncü bölümde cins incelenmiş, beşinci de tür ve türevleri, altıncı da ayırım (fasl) konusu, yedinci de hassa kavramı, sekizinci de ilinti (araz-ı âmm) konusu, dokuzuncu ve onuncu bölümlerde ise beş tümel arasındaki ilişkiler ve son olarak ise on birinci babda tanım mevzusu ele alınmıştır³⁰⁶.

Eserin ikinci bölümünü ise tasdikat kısmı oluşturmuştur. Bu bölüm önermeler ve kıyas kapsamı altında değerlendirilmiştir. Önermeler başlığı altında önermenin tanımı; önermenin unsurları; hususi, mühmel ve belirli önermeler; modal önermeler; önermenin vahdeti ve taâdudu; çelişki; düz döndürme; ters döndürme ve şartlı önermelere yer verilmiş olup, her biri ayrı bölümlerde ele alınmıştır³⁰⁷.

³⁰⁵ Yazmanın varak numaralarıyla ilgili şunu belirtmek gerekir ki, eser bir mecmua olup burada ele alacağımız eser ise risalenin ikinci kitabını oluşturmaktadır. Eser ilk kaleme alınırken mi yoksa tamir veyahut kataloglanması esnasında mı olduğunu bilemediğimiz iki farklı numaralandırma yapılmıştır. Sayfanın altındaki mecmuanın içindeki iki eseri de içine alacak şekilde baştan başlatılmış ve sona kadar devam ettirilmiş, diğeri ise varığın üstündeki numaralandırma ise *el-Mebâhic’in* başladığı sayfadan başlatılmış ve sonuna kadar sürdürülmüştür. Sayfanın altındaki numaralandırma da bir karmaşıklık olduğunu düşünerekten, üstteki numaralandırma sistemini esas aldığımızı belirtmek isteriz.

³⁰⁶ Kamil Kömürcü, “Urmevî’nin *Kitâbu’l-Mebâhic fî Şerhi’l-Menâhic fî İlmi’l-Mantık* İsimli Eseri Üzerine Bir İnceleme,” *Selçuklu Kadılarından Siraceddin el-Urmevî Sempozyumu Bildirileri*, Sivas 2017, s. 34-38.

³⁰⁷ Kömürcü, “Urmevî’nin *Kitâbu’l-Mebâhic*, s. 38-40.

ÖRNEK NO.: 21			
BULUNDUĞU YER-ENVANTER NO.: Yusuf Ağa Kütüphanesi-5482/2			
ESERİN ADI: <i>Kitabu'l-Mebâhic fi Şerhi'l-Menâhic</i>			
MÜELLİFİ: Kadı Sirâceddin Ebu's-Senâ Mahmud b. Ebî Bekr el-Urmevî (ö.682/1283)			
MÜSTENSIHİ: ---			
TE'LİF TARİHİ: 671/1273		İSTİNSAH TARİHİ: ---	
DİLİ-KONUSU: Arapça-Mantık			
ESERİN NİTELİĞİ: Kadı Sirâceddin Urmevî'nin meşhur telifâtlarından biri olan <i>Kitabu'l-Mebâhic fi Şerhi'l-Menâhic</i> isimli eseri yine kendisinin <i>el-Menâhic</i> adlı kitabının şerhidir. Mantık ve hikmet hakkındaki <i>el-Menâhic</i> metodlar kitabı olup (Katip Çelebi, <i>Keşfu'z-Zunûn</i> , c.4, s.1475), muhtasar olarak ele aldığı klasik mantık konularını <i>Kitabu'l-Mebâhic</i> isimli eserinde geniş bir şekilde ele almıştır. Eserin bilinen bir nüshası da Câmiatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye Kütüphanesi nr. 7135'de bulunmaktadır.			
VAKIF VE FERAĞ (İSTİNSÂH/KETEBE) KAYITLARI: Eserin 2a varağında bir vakıf mührü ve vakıf kaydı mevcuttur. Eserin 154a sahifesinde ferağ kaydı bulunmaktadır.			
Vakıf Mührü: 		Ferağ (İstinsâh/Ketebe) Kaydı: Eserin 154a varağında mevcut olan ferağ kaydında eserin 19 Cemâziye'l-Âhir ayının 671 yılında Mahmud b. Ebubekir Ahmed b. Urmevî el-hâkim ... Konya el-mahrusî'de yazılmıştır. Eserin ikinci risalesinin 2a sahifesinde Kadı Sirâceddin Urmevî'nin oğlu Ömer b. Ali b. Mevlânâ İmadü'd-din Mehmed b. el-Hac Mevlânâ Mahmud Çelebi'nin kızı Kutlu Melek Hatun tarafından Konya'da Atabekiye Medresesi'nin hizasında inşa edilen Daru'l-Huffâz'a vakfettiğine dair vakıf kaydı yer almaktadır. Eserin ikinci risalesinin 2a varağında mevcut olan bu mührün yazıları zor okunaklı olup, okunamamıştır.	
VARAK SAYISI: 154		KÂĞIT TÜRÜ: Âbâdî	
SATIR SAYISI: 23		YAZI TÜRÜ: Ta'lik	YAZI ÖLÇÜSÜ: 190x125
CİLDİN	ÖLÇÜSÜ: 262x185		MALZEMESİ: Sahtiyân
	TEZVİNATI	Kapak:	Şemse: ---
			Köşebend: ---
			Kenar Bezemesi: ---
	Sertâb: ---	Mikleb: ---	
Kapak İçi: Kâğıt kaplı			

	* Eserin tezyinât yönü bulunmamakla birlikte siyah meşin kaplı mukavva cilttir.
	BUGÜNKÜ DURUMU: Eserin ön ve arka deffeleri ve genel ahvali oldukça iyi durumdadır.

C)HUBEYŞ ET-TİFLİSÎ TARAFINDAN TE'LİF EDİLEN ESERLER

Hubeyş et-Tiflîsî olarak bilinen Ebûl-Fazl Bedüzzamân Kemâlüddîn Hüseyin Hubeyş b. İbrâhim b. Muhammed et-Tiflîsî, 1113-1116 yılları arasında Tiflis'de doğmuştur³⁰⁸. Kaynaklarda hayatı, ailesi ve Anadolu'ya ne zaman geldiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Yapılan araştırmalar neticesinde Anadolu'ya gelişiyle ilgili iki fikir öne sürülmüştür. İlk olarak Azerbaycan atabeyleri ve Gürcü kralları arasındaki siyasi ilişkilerinin bozulmaya başladığı süreçte ülkesini terk ederek Anadolu'ya yönelmiştir. Diğer bir görüş ise, Tiflîsî'nin II. Kılıç Arslan'ın Aksaray'ı mamur hale getirmek gayesiyle camiler, medreseler, zaviyelerle donattıktan sonra buraya Azerbaycan'dan âlim, tüccar ve gaziler gibi önemli şahsiyetleri getirttiği sırada geldiği tahmin edilmektedir³⁰⁹. Dönemin temel kaynağı *Mikhail Vekâyinamesinde*, Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan'ın Malatya'ya geldiği günlerde ilmî-felsefî münazaralar düzenlendiği ve yanında sürekli Kemâleddîn adında bir hakîmin bulunduğu bahsedilmiştir³¹⁰. Kemâleddîn isimli hakîmin Hubeyş et-Tiflîsî olabileceği, kaleme aldığı bazı eserlerinde “el-Hakîm Kemâleddîn” şeklinde bahsedilmesi, II. Kılıç Arslan ve oğullarına bazı eserlerini ithâf etmiş olması zikredilen şahsın Tiflîsî olması oldukça muhtemeldir³¹¹. Bunların yanı sıra Tiflîsî, II. Kılıç Arslan'ın kızı Gevher Nesibe Hatun'un Kayseri'de yaptırdığı Gevher Nesibe Dârü's-Şifâsı'nın ilk müderrisi olduğu da bilinmektedir³¹². Müellifin ölüm tarihi ve yeri kesin olarak bilinmemektedir.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin tabip ve müneccimi olarak bilinen Hubeyş et-Tiflîsî, Arapça ve Farsça dillerinde tıp, astronomi, dil ve edebiyat alanları başta olmak üzere pek çok muhtelif sahada eser yazmıştır. Müellifin tıp alanında te'lif ettiği eserlerden bazıları şunlardır³¹³: Eczacılığa dair olan eserinde yaklaşık yedi yüz otuz dört ilaçtan bahsettiği *Takvimü'l-Edviye ve'l-Müfredede; Beyânü't-Tıb, Kitabu Sıhhatü'l-Ebdân*; II. Kılıç Arslan'ın oğlu Kutbüddin Melikşah'a ithâf ettiği *Kifâyetü't-Tıb*; tıp müfredatıyla ilgili *Evdıyetü'l-Edviye*, dönemin eski ve yeni hekimlerin eserlerinden yararlanmak gayesiyle *Tahsîlü's-Sıhha bi'l-Esbâbi's-Sitte* eseri gibi tıp alanında daha birçok eser kaleme almıştır.

³⁰⁸ Mehmet Ali Hacıgökmen, “Hubeyş b. İbrahim et-Tiflîsî ve Tıp Alanındaki Çalışmaları”, *Büyük Selçuklu Devleti'nden Türkiye Selçuklu Devleti'ne, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları: 5, (Mehmet Altay Köymen Armağanı)*, Konya, 2011, s. 240.

³⁰⁹ Hacıgökmen, “Hubeyş b. İbrahim et-Tiflîsî”, s. 241.

³¹⁰ Turan, *Türkiye*, s. 230.

³¹¹ Cevat İzgi, “Hubeyş et-Tiflîsî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 18, İstanbul 1998, s. 268.

³¹² Hacıgökmen, “Hubeyş b. İbrahim et-Tiflîsî”, s. 241.

³¹³ Hacıgökmen, “Hubeyş b. İbrahim et-Tiflîsî”, s. 243-245.; İzgi, “Hubeyş et-Tiflîsî”, s. 269.; Ateş “Anadolu'da Farsça Eserler”, s. 101.

Hubeyş et-Tiflîsî'nin astronomi alanında yazdığı eserlerden bazıları şunlardır³¹⁴: Müellifin güneş tutulması ve meteorolojik olaylardan çıkardığı astronomi hükümlerin yer aldığı *Usûlü'l-Melâhim; Kitâbü Medhali'n-Nücûm* ve *Beyânü'n-Nücûm* adlı eserleri vardır. Bu eserlerin yanı sıra müellifin dil ve edebiyat alanında te'lif ettiği eserleri de şöyledir³¹⁵: Arapça-Farsça sözlük olan *Kanûnü'l-Edeb*; lügata dair *Nazmü's-Sülûk* ve *Tercümanü'l-Kavâfi* isimli kitapları yazmıştır. Tiflîsî, kimya ilmi ve değerli taşlar üzerine *Beyânü's-Sinaat*; Kırâat hatalarıyla ilgili *Kitâbü't-Telhîs*; klasik tefsirler ve Kur'ân sözlüklerinden faydalanmak amacıyla *Vücûh-i Kur'ân* adlı eserleri de kaleme almıştır³¹⁶. Ayrıca Hubeyş et-Tiflîsî, Galen'in *Galib-i Kutubi*, *Kitab Menafî'-i A'za'* ve *Hısbu'l-Beden* gibi eserlerini Farsçaya tercüme etmiş, *Hipokrat Andı*'nı da ilk kez Süryaniceden Farsçaya çevirmiştir³¹⁷.

1-ESER: KÂMİLÜ'T-TA'BÎR

Tiflîsî'nin en meşhur telifâtlarından olan *Kâmilü't-Ta'bîr* adlı eseri müellife şöhret kazandıran eseri olmuştur. Farsça alfabetik rüya tabirnamesi olan *Kâmilü't-Ta'bîr*'in girişinde Tiflîsî; Farsça mükemmel bir ta'bîr kitabının olmadığını belirterek kendisinin bu işe niyetlendiğini, şahsı tarafından kaleme alınan bu eserin de diğer ta'bîr konulu kitaplarının arasında en zengini ve kâmil olduğunu vurgulayarak eserine “Mükemmel Düş Yorumu” manasındaki *Kâmilü't-Ta'bîr* ismini verdiğini kaydetmiştir³¹⁸.

Eserin girişindeki sondan eklenen beyaz kâğıtta eserin ve müellifin ismi yazılmıştır. Eserin başı noksandır. Elimizdeki nüsha direk alfabetik sıraya göre yapılan rüya tabirlerine geçmiş olup, bunda da “A/” harfinin son iki sayfası bulunmaktadır. Yazmanın 2a varlığında حرف ت از كتاب كامل -b harfinden rüyalar tabir edilmeye başlanmıştır. 29b sahifesinde حرف جيم از كتاب -s harfi; 36b varlığında حرف ث از كتاب كامل التعبير -t harfi; 37a varlığında حرف ح از كتاب كامل التعبير -c harfi; 45a sahifesinde حرف خ از -h harfi; 48b sahifesinde حرف ذال از كتاب كامل التعبير -d harfi; 61a sahifesinde حرف ز دال از كتاب كامل التعبير -z harfi; 83a varlığında حرف ر دال از كتاب كامل التعبير -r harfi; 94a varlığında

³¹⁴ Hacıgökmen, “Hubeyş b. İbrahim et-Tiflîsî”, s. 245-247.; İzgi, “Hubeyş et-Tiflîsî”, s. 269.; Ateş “Anadolu’da Farsça Eserler”, s. 101.; Kunt, *Anadolu’da Telif Edilen Farsça Eserler*, s. 30-36.

³¹⁵ Kunt, *Anadolu’da Telif Edilen Farsça Eserler*, s. 23-28.; İzgi, “Hubeyş et-Tiflîsî”, s. 269-270.

³¹⁶ Kunt, *Anadolu’da Telif Edilen Farsça Eserler*, s. 28-30, 32-33.; İzgi, “Hubeyş et-Tiflîsî”, s. 270.

³¹⁷ Ahmet Aciduman, Berna Arda, “Tıp Tarihi Açısından Hubeyş bin İbrahim et-Tiflîsî: Eserleri, Katkıları”, *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, 67 (2), 2014, s. 52.

³¹⁸ Möhsün Naghisoylu, “Selçuklu’lar Devrinin Ünlü Bilim Adamı Hubeyş Tiflîsî”, *II. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu Selçuklularda Bilim ve Düşünce Bildirileri* (Konya, 19-21 Ekim 2011), Tabii İlimler, c.3, ed. Mustafa Demirci, Ali Temizel, M. Ali Hacıgökmen, Sefer Solmaz, Selçuklu Belediyesi Yayınları, Konya 2013, s. 399.

حرف زى از كتاب كامل التعبير -z harfine ait rüyalar tabir edilmeye başlanmıştır. 100a varağında حرف ذال از كتاب كامل التعبير -s harfinde 111a-118b varakları arasında “*Fâtiha, Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ, Mâide, En’âm, A’râf, Enfâl, Tevbe, Yunus, Hûd, Yusuf, Ra’d, İbrahim, Hicr, Nahl, İsrâ, Kehf, Meryem, Tâ-Hâ, Enbiyâ, Hac, Mü’minûn, Nûr, Furkan, Şu’arâ, Neml, Kasas, Ankebût, Rûm, Lokman, Secde, Ahzâb, Sebe’, Fâtır, Yâsin, Sâffât, Sâd, Zümer, Mü’min, Fussilet, Şûrâ, Zuhruf, Duhân, Câsiye, Ahkaf, Muhammed, Fetih, Hucurât, Kaf, Zâriyât, Tûr, Necm, Kamer, Rahmân, Vâkia, Hadid, Mücâdele, Haşr, Mümtehine, Saf, Cum’a, Münâfikûn, Teğabûn, Talâk, Tahrim, Mülk, Kalem, Hâkka, Meâric, Nuh, Cin, Müzzemmil, Müddesir, Kıyamet, İnsan, Mürselât, Nebe’(Amme), Naziât, Abese, Tekvir, İnfitâr, Mutaffifîn, İnşikak, Bürûc, Târik, A’lâ, Gâşiye, Fecr, Beled, Şems, Leyl, Duhâ, İnşirâh, Tin, Alak, Kadir, Beyyine, Zilzâl, Adiyât, Kâria, Tekâsür, Asr, Hümeze, Fil, Kureyş, Mâûn, Kevser, Kâfirûn, Nasr, Tebbet, İhlâs, Felak ve Nâs Sürelerinin*” rüya tabirlerini vermiştir. Eserin 123a varağında حرف شين از كتاب كامل التعبير -ş harfi; 140a sahifesinde حرف صاد از كتاب كامل التعبير -s harfi; 145b varağında حرف ط از كتاب كامل التعبير -t harfi; 150b varağında حرف ظى از كتاب كامل التعبير -z harfi; 150b sahifesinde حرف عين از كتاب كامل التعبير -a harfi; 159b varağında حرف غين از كتاب كامل التعبير -g harfi; 165b sahifesinde حرف ف از كتاب كامل التعبير -f harfi; 169a sahifesinde حرف قاف از كتاب كامل التعبير -k harfi; 171b varağında حرف كاف از كتاب كامل التعبير -k harfine ait kelimelerin rüya tabirleri bitmeden eser noksan kalmıştır.

Elimizde mevcut olan varaklarda rüyada görülen herhangi bir eşyanın yorumlanmasında Cafer Sadık, İsmail Eş’as, İbrahim Kirmanî, Danyal, Sîrîn gibi âlimlerin fikirlerinden sürekli bahsedilmiştir.

ÖRNEK NO.: 22	
BULUNDUĞU YER-ENVANTER NO.: Yusuf Ağa Kütüphanesi-5478	
ESERİN ADI: <i>Kâmilü't-Tabir</i>	
MÜELLİFİ: Ebu'l-Fazl Kemâleddin Hubeyş b. İbrâhim b. Muhammed et-Tiflisî (ö.629/1232?)	
MÜSTENSİHİ: ----	

TE'LÎF TARİHİ: ---		İSTİNSAH TARİHİ: ---	
DİLİ-KONUSU: Farsça-Rüya Tabiri			
ESERİN NİTELİĞİ: Hubeyş et-Tiflîsî'nin en çok tanınan eseri olan Kâmilü't-Tabir, alfabetik rüya tabirnamesidir. Müellif bu eserini Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan'a ithâf etmiştir. Tiflîsî'nin Avrupa'da ilk kez tanınan eserlerinden olan Kâmilü't-Tabir, İngiliz yazarı M. Blend'in 1856 yılında rüya tabirnamesine yönelik yazdığı makalesinde mezkûr eserden de genişçe bahsetmiştir (Naghısoylu, Tiflisi, s. 398). Eser Osmanlı döneminde oldukça rağbet görmüş ve bu sebeple de II. Murad, Yavuz Sultan Selim, Kanûnî döneminde muhtelif kişiler tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. Ayrıca bu eser, Rüya Tabirleri Külliyyatı adıyla Latif Yılmaztekin-Serdar Aytekin-Metin Atam tarafından İmam Rıza Dergâhı Yayınları aracılığıyla Türkçeye çevrilmiştir.			
VAKIF VE FERAĞ (İSTİNSÂH/KETEBE) KAYITLARI: Eserin sonu noksan olduğu için yazmanın ferağ kaydının olup olmadığına dair kesin bir ifade kullanılmaktadır. Eserin hiçbir sayfasında vakıf kaydı bulunmamaktadır.			
Vakıf Mührü: ---	Ferağ (İstinsâh/Ketebe) Kaydı: ---		
VARAK SAYISI: 136		KÂĞIT TÜRÜ: Saykallı Âbâdî	
SATIR SAYISI: 17	YAZI TÜRÜ: Nesih	YAZI ÖLÇÜSÜ: 190x130	
CİLDİN	ÖLÇÜSÜ: 255x170	MALZEMESİ: Sahtiyân	RENGİ: Siyah
	TEZYİNÂTI:	Kapak:	Şemse: ---
			Salbek: ---
			Köşebend: ---
		Kenar Bezemesi: ---	
	Sertâb: ---	Mikleb: ---	
	Kapak İçi: Kâğıt kaplı		
	*Eserin tezyinât yönü bulunmamakla birlikte siyah meşin kaplı mukavva cilttir.		
BUGÜNKÜ DURUMU: Eserin genel ahvali iyi durumdadır.			

D)ESİRÜDDİN EL-EBHERÎ TARAFINDAN TE'LİF EDİLEN ESERLER

Filozof, astronom ve matematikçi unvanlarıyla ün salmış, XIII. yüzyılın önemli âlimlerinden Esîrüddîn Mufaddal b. Ömer es-Semerkandî el-Ebherî'nin doğum tarihi ve hayatına dair yeterli bilgi bulunmamaktadır. Genel görüşe göre Semerkant'lı bir aileye mensup olan müellif, 1200'lü yılların başında Musul'da doğmuştur. Ebherî, ilk tahsilini Musul'da aldıktan sonra Horasan ve Bağdat'a gitmiştir. Devrin ünlü bilginlerinden biri olan İbn Yûnus'un talebesi olmuş ve kendisini yetiştirmiştir. Ebherî, Erbil ve İran'ın muhtelif beldelerine gittikten sonra Anadolu coğrafyasına adım atmıştır³¹⁹. Müellifin Anadolu'da hangi şehirlere uğradığı veya kaç yıl bu topraklarda kaldığına dair kaynaklarda bilgi kırıntısına yer verilmemiştir. Lakin Ebherî'nin kaleme aldığı *Hidâyetü'l-Hikme* ve *İsâgûcî* adlı eserler Selçuklu ve Osmanlı medreselerinin başucu kitabı olma özelliğine sahip oluşuna bakılırsa müellifin uzun yıllar bu topraklarda kalmış olabileceği ve eserlerinin yüzyıllar boyunca elden düşürülmemesi ilmî yetkinliğini ispatladığını ve muhtelif çevrelerce de benimsendiğini düşündürmektedir. Müellifin ailesi hakkında kaynaklarda bilgi olmamasına rağmen, Sivas'ta Emînüddîn el-Ebherî adlı bir torununun 1285 yılında dünyaya geldiği, es-Sivasî nisbesiyle tanınan bu âlimin de tıp, aritmetik, geometri ve astronomi sahasında yetkin olduğu bilinmektedir³²⁰. İbn Hallikan, Necmeddîn Ali b. Ömer el-Kazvînî ve Şemseddin Muhammed b. Mahmud el-İsfahânî'nin de aralarında bulunduğu çok sayıda öğrenci de yetiştiren Ebherî, 1265 yılında Şebister'de vefat etmiştir³²¹. Ölüm sebebi olarak talebesi İsfahânî'nin istinsah ettiği *Keşfü'l-Hakâik* adlı eserin ferağ kaydında hocasının önce koluna felç geldiğini, sonrasında şiddetli bir ishale tutularak Şebister'de vefat ettiğini belirtmiştir³²².

Esîrüddîn el-Ebherî, felsefe, matematik, astronomi ve mantık alanında birçok eser te'lif etmiştir. Felsefe alanında kaleme aldığı her eserinde mantığa da yer vermesinin yanında, hususî olarak mantık problemleri üzerine kitaplar da yazmıştır. Ebherî mantık alanında te'lif ettiği *Hidâyetü'l-Hikme* ve *İsâgûcî* adlı eserleriyle şöhret bulmuştur. Müellifin, felsefe ve mantık alanında *Keşfü'l-Hakâik fî Tahrîri'd-Dekâik*, *Tenzîlü'l Efkâr fî Ta'dîli'l-Esrâr*,

³¹⁹Ebherî'nin talebesi Şemseddin Muhammed b. Mahmud el-İsfahânî hocasının eseri *Keşfü'l-Hakâik*'i müellif nüshasından istinsah ettiğini (Cârullah Efendi Ktp., nr. 1436, vr. 134a) belirttikten sonra bu eseri Ebherî'den okuduğunu, Anadolu'dan Musul'a birlikte yolculuk yaptığını, ilim tahsil etmek için hocasıyla birlikte bir müddet Musul'da ikamet ettiklerini sonrasında kendisinin Bağdat'a Ebherî'nin de İran'a gittiğini kaydetmiştir. Soner Demirsoy, *Şarkın Büyük Alimleri (Eserleriyle Yaşayan Ulemâ)*, Çamlıca Yay., İstanbul 2021, s. 87.

³²⁰ Demirsoy, *Şarkın Büyük Alimleri*, s. 88.

³²¹ Ebherî, er-Risâle fi'l-Kavâidi'l-Mantikiyye, çev. Hüseyin Sarioğlu, "Ünlü Türk Mantıkçısı Ebherî ve Mantık Kuralları Risâlesi", *İlmi Araştırmalar Dergisi*, S. 11, 2001, s. 152.

³²² Demirsoy, *Şarkın Büyük Alimleri*, s. 87.

Zübdetü'l-Esrâr, Kitabu Beyâni'l-Esrâr, Kitâbu Telhîsi'l-Hakâik, Kitâbu Zübdeti'l-Hakâik, er-Risâletü'z-Zâhire, er-Risâletü'l-Bâhire fî Makâleti'z-Zâhire, Tehzîbu'n-Nuket, et-Tehzîb fî'l-Mantık gibi daha pekçok eseri vardır³²³. Ebherî'nin astronomi alanında *Muhtasar fî İlmi'l-Hey'e, Risâle fî'l-Uşturlâb, ez-Zîcü's-Şâmil* gibi eserlerinin yanında geometri dalında ise *İşlâhu Kitâbi'l-Uştukussât fî'l-Hendese li-Öklîdis* ve *Risâle fî Berkâri'l-Makâtû* isimli yapıtları da vardır³²⁴.

1-ESERİ: İSÂGÛCÎ

er-Risâletü'l-Esîriyye fî'l-Mantık adıyla da bilinen *İsâgûcî*, Ebherî'nin en meşhur eserinden biri olmuştur. *İsâgûcî* adlı eseriyle ismini başta Selçuklu, Osmanlı olmak üzere birçok İslâm dünyasına duyurmuş, büyük bir ilgiye mazhar olmuş ve Batı coğrafyasında da yakından ilgilenilmiştir. Bizzat bu eser T. Nofarinsis tarafından Latinceye tercüme edilerek 1625'de Roma'da baskısı yapılmıştır³²⁵. Ebherî'nin *İsâgûcî*'si, bu geleneği oluşturan eserler arasında hacim olarak küçük olmasına rağmen, muhteva yönünden en kapsamlı olma özelliğine sahiptir. Eserin bu vasfına binaen müellif, mantığın temel konularını hemen hepsini birer cümle halinde bile ele almış olması eserin yüzyıllardır yaşamasına, üzerine çok sayıda şerhler, haşiyeler ve tahliller yazılmış, kıymetli bir eserdir.

Risalenin 1b varağında müellifin ismi ve eserin adı şu şekilde kaydedilmiştir.

اثيرالدين الابهرى ve ايساغوجى

Ebherî sahifenin devamında herhangi bir ilme yeni başlayanların bilmesi elzem olan hususları belirtmek için kaleme aldığı ifade etmektedir. Müellif eserini lafız, açıklayıcı söz, önermeler, kıyas ve ispat başlıkları altında beş ana bölüm olarak tertip etmiş, her bir bölümü de kendi içerisinde belli başlı bablara ayırmayı uygun görmüştür³²⁶.

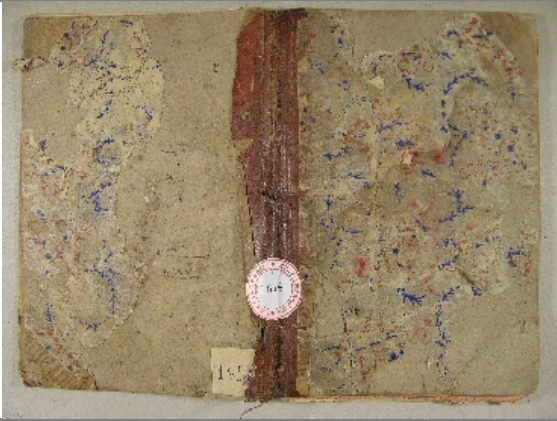
Mecmuanın 5b varağında هذا اخر الرسالة فى المنطق eserini bitirdiğini bildirmiştir.

³²³ Ebherî, *İsâgûcî Mantığa Giriş*, çev. Hüseyin Sarioğlu, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara 2016, 43-44.

³²⁴ Abdulkuddüs Bingöl, "Ebherî, Esîrüddîn", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. X, İstanbul 1994, s. 76.

³²⁵ Ebherî, *İsâgûcî Mantığa Giriş*, İnceleme-Tahkik-Çeviri Hüseyin Sarioğlu, TÜBA, Ankara 2016, s. 44.; Demirsoy, *Şarkın Büyük Alimleri*, s. 91.

³²⁶ Eserin içeriği ve tercümesi hakkında detaylı bkz. Sarioğlu, *İsâgûcî Mantığa Giriş*, s.43-93. Ayrıca eserin Arapçasını verip, üzerine Osmanlı Türkçesiyle tercüme edildikten sonra içindikiler detaylıca tahlil edilmiştir bkz: İlm-i Heyet, *Mecmüatü'l-Mütûn*, Cümle Yay., İstanbul 2011, s. 227-278. Bir de Kolektif, *Mecmüatü'l-Mütûn*, Fazilet Neşriyat Yay., İstanbul 2016, s. 78-92.

ÖRNEK NO.: 23				
BULUNDUĞU YER-ENVANTER NO.: Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi-1654/1				
ESERİN ADI: <i>İsâgûcî</i>				
MÜELLİFİ: Esîrüddîn Mufaddal b. Ömer es-Semerkindî el-Ebherî (ö.663/1265)				
MÜSTENSİHİ: ---				
TE'LÎF TARİHİ: ---		İSTİNSAH TARİHİ: ---		
DİLİ-KONUSU: Arapça-Mantık				
ESERİN NİTELİĞİ: <i>er-Risâletu'l-Esîriyye fi'l-Mantık</i> adıyla da bilinen <i>İsâgûcî</i> , Ebherî'nin en meşhur eserinden biri olmuştur. Eserinin namı (<i>İsâgûcî</i>) kendi ismini aşmış, Selçuklu ve Osmanlı Devleti başta olmak üzere diğer İslâm ülkelerinde ve Batı dünyasında da oldukça tanınan üzerine pekçok şerhler, haşiyeler yazılma şerefine nail olan önemli bir eserdir. En meşhur şerhler arasında Molla Fenârî'nin <i>Fevâidü'l-Fenâriyye</i> 'si ve Zekerîyyâ b. Muhammed el-Ensârî el-Kahirî'nin <i>el-Muttala</i> 'sı gelir. 1996 yılında Ahmet Kayacık, <i>Ebherî'nin İsaguci'sinin İlk Şerhleri XIV-XVI. yy.</i> adlı doktora tezi hazırlamıştır. Farklı isimler tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. Murat Nergis 2017 yılında <i>Mantık&İsagoci Tercümesi</i> adıyla, Hüseyin Sarıoğlu ise eseri, İz Yayınlarından <i>İsâgûcî-Mantığa Giriş</i> adıyla tercüme ederken 2016 yılında daha kapsamlı bir şekilde Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları tarafından tercüme edilmiştir.				
VAKIF VE FERAĞ (İSTİNSÂH/KETEBE) KAYITLARI: Risalenin herhangi bir varlığında vakıf mührü bulunmamaktadır. Mecmuanın (1b-5b) ferağ kaydı bulunmamaktadır.				
Vakıf Mührü: ---	Ferağ (İstinsâh/Ketebe) Kaydı: ---			
VARAK SAYISI: 1b-5b		KÂĞIT TÜRÜ: Saykallı Âbâdî		
SATIR SAYISI: 15	YAZI TÜRÜ: Nesih	YAZI ÖLÇÜSÜ: 130x80		
ÖLÇÜSÜ: 200x130	MALZEMESİ: Sahtiyân	RENGİ: Kahverengi(!)		
CİLDİN	TEZYİNÂTI:	Kapak:	Şemse: ---	Salbek: ---
			Köşebend: ---	
			Kenar Bezemesi: ---	
		Sertâb: ---		Mikleb: ---
		Kapak İçi: Kâğıt kaplı		
		*Sırtı kahverengi meşin kaplı, desenli karton kâğıtlı cilttir.		
BUGÜNKÜ DURUMU: Cildin deffeleri yıpranmış durumdadır.				

Eserin diğ er bir nüshası da Yusuf Ağa Kütüphanesi 432/1 numarada kayıtlıdır. Risale 215x155-155x75 mm ölçüde, 11 satır 7 varaktan oluşmakta olup, nesih yazı türüyle kaleme alınmıştır. Sırtı ve kenarı meşin kaplı ebru Kâğıt kaplı mukavva cilttir. Risale, Molla Halil Hakkı b. Mustafa tarafından 1237/1822 yılında istinsah edilmiştir.

Eserin diğ er bir nüshası da Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 7090/7 numarada kayıtlıdır. Risale 206x136-125x80 mm ölçüde, 15 satır 5 varaktan (49b-54a), nesih yazı türüyle kaleme alınmıştır. Sırtı açık kahverengi meşin kaplı olup, sarı renkli kâğıt kaplı mukavva cilttir. Eser, 1287/1871 yılında istinsah edilmiştir.

Eserin diğ er bir nüshası da Yusuf Ağa Kütüphanesi 582/5 numarada kayıtlıdır. Risale 200x140-150x75 mm ölçüde, 19 satır 5 varaktan oluşmakta olup, nesih yazı türüyle kaleme alınmıştır. Sırtı meşin kaplı ebru Kâğıt kaplı mukavva cilttir. Risale, 1213/1799 yılında istinsah edilmiştir.

Eserin diğ er bir nüshası da Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 5689/21 numarada kayıtlıdır. Risale 212x160-155x70 mm ölçüde, 19 satır 4 varaktan (219b-223b), ta'lik yazı türüyle kaleme alınmıştır. Sağ ve sol deffeleri kahverengi meşin olup üzeri mavi bez kaplı bir cilttir. Eser, 1159/1747 yılında istinsah edilmiştir.

Eserin diğ er bir nüshası da Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 6881/8 numarada kayıtlıdır. Risale 205x150-146x72 mm ölçüde, 17 satır 5 varaktan (178b-183b), nesih yazı türüyle kaleme alınmıştır. Kahverengi meşin kaplı, sertâbı yeşil bezli ebruli kâğıt kaplı mukavva cilttir. Eser, 1182/1769 yılında istinsah edilmiştir.

Eserin diğ er bir nüshası da Yusuf Ağa Kütüphanesi 9823/3 numarada kayıtlıdır. Risale 177x85-115x70 mm ölçüde, 11 satır 7 varaktan oluşmakta olup, nesih yazı türüyle kaleme alınmıştır. Risale 1265/1848 yılında istinsah edilmiştir.

Eserin diğ er bir nüshası da Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 5631 numarada kayıtlıdır. Yazma 183x125-120x65 mm ölçüde, 13 satır 7 varak olup, nesih yazı türüyle kaleme alınmıştır. Karton kaplı mukavva cilttir. Eser, 1218/1804 yılında istinsah edilmiştir.

Eserin diğ er bir nüshası da Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 176/5 numarada kayıtlıdır. Risale 220x160-145x80 mm ölçüde, 12 satır 9 varaktan (57b-66a) oluşmakta olup, nesih yazı türüyle kaleme alınmıştır. Sağ ve sol deffeleri kahverengi meşin kaplı olup, üzeri yeşil kaplı mukavva cilttir. Eser, 1232/1817 yılında istinsah edilmiştir.

Eserin diğ er bir nüshası da Yusuf Ağa Kütüphanesi 48/2 numarada kayıtlıdır. Risale 170x120-115x60 mm ölçüde, 17 satır 5 varaktan oluşmakta olup, ta'lik yazı türüyle kaleme alınmıştır. Risale, İbrahim b. Mahmûd b. Muhammed tarafından Kütahya'da istinsah edilmiştir.

Eserin diğer bir nüşhası da Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 7095/6 numarada kayıtlıdır. Risale 225x155-155x82 mm ölçüde, 21 satır 3 varaktan (57b-60a) oluşmakta olup, nesih yazı türüyle kaleme alınmıştır. Sırtı ve deffeleri siyah meşin kaplı olup, deffelerin üzeri desenli kâğıt kaplı mukavva cilttir. Eser, İsmail b. İsmail adlı müstensih tarafından 1255/1840 yılında Azerbaycan'da istinsah edilmiştir.

Eserin diğer bir nüşhası da Yusuf Ağa Kütüphanesi 4877/2 numarada kayıtlıdır. Risale 217x150-140x90 mm ölçüde, 17 satır 4 varaktan oluşmakta olup, nesih yazı türüyle kaleme alınmıştır. Risale, Hüseyin b. Muhammed b. Hüseyin tarafından 1214/1800 yılında istinsah edilmiştir.

Eserin diğer bir nüşhası da Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 7599 numarada kayıtlıdır. Eser 250x180-159x76 mm ölçüde, 11 satır 6 varaktan oluşmakta olup, ta'lik yazı türüyle kaleme alınmıştır. Eser ciltsiz olup, Seyid Osman el-Vehbi el-Konevi adlı müstensih tarafından 1290/1874 yılında istinsah edilmiştir.

Eserin diğer bir nüşhası da Yusuf Ağa Kütüphanesi 4952/6 numarada kayıtlıdır. Risale 215x155-140x70 mm ölçüde, 19 satır 5 varaktan oluşmakta olup, ta'lik yazı türüyle kaleme alınmıştır. Risale, 1236/1821 yılında istinsah edilmiştir.

Eserin diğer bir nüşhası da Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 57/3 numarada kayıtlıdır. Risale 200x135-130x60 mm ölçüde, 10 satır 7 varaktan (72b-79b) oluşmakta olup, ta'lik yazı türüyle kaleme alınmıştır. Sırtı kahverengi meşin kaplı olup, üzeri ebrû kâğıt kaplı mukavva cilttir. Eser, Mustafa b. Musa adlı müstensih tarafından 1102/1691 yılında istinsah edilmiştir.

Eserin diğer bir nüşhası da Yusuf Ağa Kütüphanesi 7218/7 numarada kayıtlıdır. Risale 210x157-133x65 mm ölçüde, 17 satır 5 varaktan oluşmakta olup, nesih yazı türüyle kaleme alınmıştır. Risale, 1225/1811 yılında istinsah edilmiştir.

Eserin diğer bir nüşhası da Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 6068/3 numarada kayıtlıdır. Risale 205x136-140x60 mm ölçüde, 17 satır 6 varaktan (95b-101a) oluşmakta olup, nesih yazı türüyle kaleme alınmıştır. Sırtı beyaz kâğıt kaplı desenli mukavva cilttir. Eser, Muhammed b. İbrahim adlı müstensih tarafından 1161/1748 yılında istinsah edilmiştir.

Eserin diğer bir nüşhası da Yusuf Ağa Kütüphanesi 6770/4 numarada kayıtlıdır. Risale 209x152-129x81 mm ölçüde, 15 satır 20 varaktan oluşmakta olup, nesih yazı türüyle kaleme alınmıştır. Risale, 1223/1809 yılında istinsah edilmiştir.

Eserin diğer bir nüşhası da Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 6350/1 numarada kayıtlıdır. Risale 220x157-165x105 mm ölçüde, 19 satır 4 varaktan (1b-4b)

oluşmakta olup, ta'lik yazı türüyle kaleme alınmıştır. Sırtı siyah meşin kaplı olup, üzeri kahverengi kâğıt kaplı mukavva cilttir. Eser, Hacı Osman adlı müstensih tarafından 1233/1818 yılında istinsah edilmiştir.

Eserin diğer bir nüshası da Yusuf Ağa Kütüphanesi 7027/1 numarada kayıtlıdır. Risale 200x135-135x70 mm ölçüde, 15 satır 6 varaktan oluşmakta olup, nesih yazı türüyle kaleme alınmıştır. Risale, Osman b. İlyas tarafından istinsah edilmiştir.

Eserin diğer bir nüshası da Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 32/1 numarada kayıtlıdır. Risale 203x145-14x70 mm ölçüde, 17 satır 7 varaktan (1b-8a) oluşmakta olup, nesih yazı türüyle kaleme alınmıştır. Sağ ve sol deffeleri kahverengi meşin kaplı olup, üzeri açık kahverengi kâğıt kaplı mukavva cilttir. Eser, 1197/1783 yılında istinsah edilmiştir.

Eserin diğer bir nüshası da Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 5588/7 numarada kayıtlıdır. Risale 212x142-153x75 mm ölçüde, 17 satır 3 varaktan (146b-149b) oluşmakta olup, nesih yazı türüyle kaleme alınmıştır. Sırtı ve sertâbı kahverengi meşin kaplı olup, üzeri ebrû kaplı mukavva cilttir. Eser, 1223/1809 yılında istinsah edilmiştir.

Eserin diğer bir nüshası da Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 7657/2 numarada kayıtlıdır. Risale 222x160-132x84 mm ölçüde, 9 satır 10 varaktan (9b-16b) oluşmakta olup, nesih yazı türüyle kaleme alınmıştır. Gri karton kaplı mukavva cilttir. Eser, 1257/1842 yılında istinsah edilmiştir.

Eserin diğer bir nüshası da Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 7502/4 numarada kayıtlıdır. Risale 215x150-150x74 mm ölçüde, 16 satır 5 varaktan (83b-88a) oluşmakta olup, nesih yazı türüyle kaleme alınmıştır. Sırtı hardal meşin, deffeleri desenli kâğıt kaplı mukavva cilttir. Eser, 1234/1899 yılında istinsah edilmiştir.

Eserin diğer bir nüshası da Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 6136/11 numarada kayıtlıdır. Risale 204x150-150x75 mm ölçüde, 17 satır 4 varaktan (192b-196a) oluşmakta olup, ta'lik yazı türüyle kaleme alınmıştır. Sağ ve sol deffeleri kahverengi meşin kaplı olup, üzeri yeşil kâğıt kaplı mukavva cilttir. Eser, 1201/1787 yılında istinsah edilmiştir.

Îsâgûcî Adlı Eserinin Kütüphanedeki Diğer Nüshaları

Eserin Yusuf Ağa Yazma Eserler Kütüphanesi'ndeki diğer nüshaları şunlardır: 6898/4; 7076/2; 6653/6; 465/6; 584/5; 456/1; 6784/11; 10374/5 ve 4984/12 numarada kayıtlıdır.

Eserin Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'ndeki diğer nüshaları şunlardır: 2076/2; 1516/3; 925; 638/5; 655/10; 4232/2; 44/2; 8769/2; 8100/6; 8768/3; 8040/4; 7894/3;

6222/2; 7443; 1038/3; 1759/1; 1759/3; 3621/6; 1611/8; 962/10; 7627/9; 6564/3; 7648/4; 6147/5; 9328/2; 7668/9; 7687/3; 8101/2; 5164/5; 4797/2; 6721/4; 3580/8; 5789/6; 7097/8; 3663/3; 1214/8; 2009/7; 2613/8; 2711/1; 5788/2; 324/5; 3120/4; 2581/1; 5040/2; 1825/3; 1533/2; 1615/2; 5327/1; 3022/1; 2375/1; 2236/6; 8786/4; 7113/5; 7119/4; 8122/3; 180/6; 1018/1; 2986/4; 2070/1; 1019/9; 3249/3; 3235/3; 4482/3; 4586/4 ve 996/4 numarada kayıtlıdır.

2-ESERİ: HİDÂYETÜ'L-HİKME

Esîrüddîn Ebherî'nin en yaygın eserlerinden olan *Hidâyetü'l-Hikme* adlı eseri, didaktik bir ders kitabı mahiyetinde olup, ele alınan problemler yüzeysel bir şekilde ele alınmıştır³²⁷. Müellif eserini mantık, tabi'iyat ve ilâhiyyat olmak üzere üç temel bölüm üzerinden şekillendirmiş, her bölümde kendi içinde fenn ve fasıl adlarıyla alt başlıklara ayrılmıştır. Ayrıca eserin sonunda hatime başlığıyla ahiret hallerinden bahseden bir bölüme de yer verilmiştir. Araştırmamıza konu olan mezkûr kütüphanelerdeki nüshalarına baktığımızda eserin biri hariç, kalan diğer beş nüshada *Hidâyetü'l-Hikme*'nin ikinci bölümü olan tabi'iyat kısmından istinsah edildiği görülmüştür. Eser istinsah edilirken mantık bölümünün dışarıda bırakılmasının en önemli nedeni, müellifin mantık alanında kaleme aldığı *İsâgûcî* adlı eserinin mevcut olması olabilir.

Hidâyetü'l-Hikme'nin mantık bölümü, beş tümel, kavlı-î şârih, önerme, kıyas, kıyas türleri ve beş sanat gibi temel mantık konularını ele alan başlıklardan oluşmuştur. Eserin ikinci bölümü üç fenne ayrılmış olup ilk fenn cisimler üzerinedir³²⁸: “*Atomun iptali, heyûlânın ispatı, cismânî suretinin heyûlâdan ayrı olmayacağı, heyûlânın suretten ayrı olmayacağı, nev'î suretinin ispatı, mekân, hayyiz, şekil, hareket ve sükûn son olarak ise zamandan*” bahsedildiği on fasıldan meydana gelmiştir. İkinci fenn gök cisimleri hakkındadır: *Feleğin dairevî olduğunun ispatı; feleğin basit oluşu; feleğin dairevî harekete kabiliyeti; feleğin oluş ve bozuluşa kabiliyetinin olmayışı; feleğin daima dairevî hareketi; feleği hareket ettiren kuvvetin maddeden ayrı bir varlığının gerekliliği ve son fasılda ise feleği hareket ettiricinin cismanî bir kuvvet olduğuna dairdir*. Eserin ikinci bölümünün son fenn'i unsurlarla

³²⁷ Cevdet Kılıç, “Ebherî'nin Hidâyetü'l-Hikme'sinde Tabiat Felsefesi'nin Temel Kavramları ve Kaynakları”, *Dini Araştırmalar*, c. 11, S. 31, 2008, s. 62.

³²⁸ Abdullah Yormaz, “Muhâlif Bir Metin Nasıl Okunur? Osmanlı Medreselerinde Hidâyetü'l-Hikme”, *Dîvân İlmi Araştırmalar*, S.18, 2005, s. 184. Bu bölüm için detaylı bkz: Cevdet, “Ebherî'nin Hidâyetü'l-Hikme'sinde”, s. 63-97.

alakalıdır. “*Basit unsur, meteoroloji, maden, bitki, hayvan ve insan*” başlıkları altında altı fasıldan ibarettir.

Hidâyetü'l-Hikme'nin ilâhiyyât bölümü üç fenne ayrılmıştır³²⁹. İlk fenn varlığın sınıflandırması hakkında olup “*küllî ve cüz'î, birlik ve çokluk, öncelik ve sonralık; kadim ve hâdis, kuvve ve fiil, sebep ve sebepli ve son fasılda cevher ve araz*” konularından müteşekkildir. Bu bölümün ikinci fenni Yaratıcıyı ve O'nun sıfatlarını bilme üzerine olup “*kendisi sebebiyle zorunlu varlığın ispatı; zorunlu varlığın varlığıyla mahiyetinin aynı olması; zorunlu varlık ve taayyünün aynı olması; zorunlu varlığın bir olması; zorunlu varlığın bütün yönleriyle zorunlu olması; zorunlu varlığın varoluşunda mümkün varlıklarla ortak olmaması; zorunlu varlığın kendisi sebebiyle bilmesi; zorunlu varlığın küllîleri bilmesi; zorunlu varlığın cüz'ileri küllî bir şekilde bilmesi ve onuncu fasılda da zorunlu varlığın irade sahibi ve cömert olması*” şeklinde ele alınmıştır. Eserin son bölümünün üçüncü fenni melekler hakkında olup “*aklın ispatı; akılların çokluğunun ispatı, akılların ezeli ve ebedî oluşu, akılların yaratıcı ve cismanî âlem arasındaki aracılıklarına*” dair dört fasılda kaleme alınmış ve son olarak da hatime bölümü ile eser sonlandırılmıştır.

Eserin 257a varağında Hafız Abdulkadir ya da Abdülbâki el-Vehbî b. Hacı Osman ait bir temellük kaydı ve mührü bulunmaktadır. Eserin 258a sahifesinde müellifin adı, Esirüddin Mufaddal Ömer b. Ebherî olarak ifade edilmiş ve eserin yazılma amacına dair de bazı ilimle meşgul olan kimseler benden böyle bir kitap yazmamı talep ettiler, diyerek mantık bölümüne başlamıştır. Risalenin 265a varağında tabi'iyat 376b sahifesinde ilâhiyyat 428a varağında da hatime bölümlerine geçilmiştir.

ÖRNEK NO.: 24

BULUNDUĞU YER-ENVANTER NO.:

Yusuf Ağa Kütüphanesi-515/3

ESERİN ADI: *Hidâyetü'l-Hikme*

MÜELLİFİ: Esîrüddîn Mufaddal b. Ömer es-Semerkindî el-Ebherî (ö.663/1265)

³²⁹ Yormaz, “Osmanlı Medreselerinde Hidâyetü'l-Hikme”, s. 185.

MÜSTENŞİHİ: ---				
TE'LİF TARİHİ: ---		İSTİNSAH TARİHİ: ---		
DİLİ-KONUSU: Arapça-Felsefe				
ESERİN NİTELİĞİ: Ebherî'nin en yaygın eserlerinden biri olan <i>Hidâyetü'l-Hikme</i> , mantık, tabi'iyat ve ilâhiyyat adlı üç bölümden oluşmuştur. Eserin yazıldığı dönem haricinde özellikle Osmanlı Devleti zamanında büyük bir ilgiye mazhar olmuş, Osmanlı medreselerinin başucu kitapları arasında yer almıştır. <i>Hidâyetü'l-Hikme'nin</i> üzerine pek çok şerh ve haşiyeler yazılmıştır. En meşhur şerhlerin başında Kâdî Mîr diye tanınan Mir Hüseyin el-Meybûdî'nin <i>Şerhu Hidâyetü'l-Hikme'si</i> gelmektedir. Abdullah Yormaz tarafından 2003 yılında <i>Ebherî'nin Hidâyetü'l-Hikme'si ve Osmanlı-Türk Düşüncesindeki Yeri</i> adlı yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.				
VAKIF VE FERAĞ (İSTİNSÂH/KETEBE) KAYITLARI: Risalenin 257a varağında vakıf kaydı bulunmaktadır. Mecmuanın ferağ kaydı bulunmamaktadır.				
Vakıf Mührü: ---	Ferağ (İstinsâh/Ketebe) Kaydı: 257a sahifesinde ١٢٤٩ سنة الرحيم عبد كتبخانة وقف موضوع قاضى مير علم الحكم وقف موضوع كتبخانة عبد الرحيم سنة ١٢٤٩ Abdürrahîm Kütüphanesi'ne ³³⁰ 1249/1834 yılında vakdefildiğine dair kayıt vardır.			
VARAK SAYISI: 257a-435a		KÂĞIT TÜRÜ: Saykallı Âbâdî		
SATIR SAYISI: b.b.	YAZI TÜRÜ: Ta'lik	YAZI ÖLÇÜSÜ: 130x65		
ÖLÇÜSÜ: 200x140	MALZEMESİ: Sahtiyân	RENGİ: Kırmızı(!)		
CİLDİN	TEZYİNÂTI:	Kapak:	Şemse: ---	Salbek: ---
			Köşebend: ---	
			Kenar Bezemesi: ---	
		Sertâb: ---		Mikleb: ---
		Kapak İçi: Kâğıt kaplı		
		*Sırtı ve kenarları kırmızı meşin kaplı, desenli karton kâğıtlı cilttir.		
BUGÜNKÜ DURUMU: Cildin şirâzesi dağılmış, deffeleri hafif yıpranmış durumdadır.				

Eserin diğer bir nüshası da Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 326/3 numarada kayıtlıdır. Risale 185x137-135x91 mm ölçüde, 19 satır 12 varaktan oluşmakta olup, ta'lik yazı türüyle kaleme alınmıştır. Sırtı kırmızı meşin kaplı deffeleri gel-git modelli ebruli kâğıtla kaplı mukavva cilttir.

Eserin diğer bir nüshası da Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 735 numarada kayıtlıdır. Eser 238x155-172x85 mm ölçüde, 19 satır 20 varaktan oluşmakta olup, nesih yazı türüyle kaleme alınmıştır. Sırtı kırmızı meşin kaplı deffeleri gel-git modelli ebruli kâğıtla kaplı mukavva cilttir.

³³⁰ Abdürrahim Kütüphanesi, Konyalı âlim Abdürrahim b. Hüseyin tarafından 18. yüzyılın başlarında yaptırılan Zincirli Medresesi'nin bünyesinde bulunan kütüphanedir. Yaşar Sarıkaya, "Osmanlı Dönemi Konya'sında Medrese Kurucusu ve Patronu Olarak Sufiler ve Âlimler", *Turkish Studies*, c. 2, S.1, 2007, s. 170.

Eserin diğer bir nüshası da Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 825 numarada kayıtlıdır. Eser 135x90-90x60 mm ölçüde, 15 satır 23 varaktan oluşmakta olup, ta'lik yazı türüyle kaleme alınmıştır. Sırtı kırmızı meşin kaplı deffeleri gel-git modelli ebruli kâğıtla kaplı mukavva cilttir.

Eserin diğer bir nüshası da Yusuf Ağa Kütüphanesi 422/3 numarada kayıtlıdır. Risale 210x150-150x60 mm ölçüde, 17 satır 16 varaktan oluşmakta olup, ta'lik yazı türüyle kaleme alınmıştır. Risalenin sırtı ve kenarı meşin, deffeleri ebrûli kâğıt kaplı mukavva cilttir. Eser, 1231/ yılında Ahmed el-Hadimî tarafından istinsah edilmiştir.

Eserin diğer bir nüshası da Yusuf Ağa Kütüphanesi 431/1 numarada kayıtlıdır. Risale 205x150-140x90 mm ölçüde, 19 satır 14 varaktan oluşmakta olup, nesih yazı türüyle kaleme alınmıştır. Sırtı siyah bez, deffeleri ebruli kâğıt kaplı mukavva cilttir.

SONUÇ

Malazgirt Zaferi sonrasında Anadolu'nun muhtelif beldelerinde kurulan Danişmendliler, Artuklular, Mengüçüklüler, Saltuklular ve Ahlatşahlar'ın her biri idare merkezlerini, ilim ve kültür yarışında üstün duruma getirebilmek ve yurt edindikleri bölgelerde ilmî, dinî ve kültürel dönüşümü sağlayabilmek için yoğun bilimsel faaliyetlere girişmişlerdir. Anadolu bilim ve düşünce hayatı Danişmendlilerle büyük bir hız kazanmış, devamında Selçuklularla birlikte bu bilimsel faaliyetler zirveye ulaşmıştır. Anadolu coğrafyasının pek çok bölgesine İslâm Medeniyeti'nin tezahürü olan başta medrese, zaviye ve tekke olmak üzere inşa edilen birçok mimarî eserlerle, dönemin en zengin ve müreffeh bölgesi haline dönüştürülmüştür. Selçuklu Sultanları beldelerine gelen her âlimi, mütefekkeri ve edibleri himaye edip, maddi ve manevi olarak her yönden onları desteklemişler ve onlara uygun ortamı tesis etmeyi kendilerine bir vazife saymışlardır.

Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi ve Yusuf Ağa Kütüphanesi'ndeki Anadolu Selçuklu Döneminde te'lif edilen eserlerden tespit edebildiğimiz kadarıyla yirmi beş eser gözlem formunda toplam yetmiş dört eser incelenmiştir. Ele alınan bu eserler; tasavvuf, fıkıh, kelam, tefsir, mantık ve felsefe alanlarında olup Arapça ve Farsça lisaniyle kaleme alınmıştır. Bu eserler konularından da anlaşılacağı üzere dinî ilimlerin ağırlıklı olduğu kitaplardır. Dinî ilimlerde ise en çok tasavvuf alanında eserler te'lif edilmiştir. Bu alanda eser yazan müelliflere baktığımızda da hepsinin Moğol istilasının var olduğu süreçlerde kitaplarını yazdıkları görülmüştür. Bu da gösteriyor ki, kargaşalı, olumsuz şartların ve huzursuzluğun had safhada olduğu bir dönemde âlimler ve talebeleri hem kendilerini hem de Anadolu halkını ferahlatacak, rahatlatacak çıkış kapısı olarak dinî ilimlere özellikle de tasavvufa yöneldikleri tespit edilmiştir. Mezkûr kütüphanelerde dinî ilimlerdeki eserlerin ekseriyeti Sadreddin Konevî'ye aittir. Bir kütüphanede Konevî'nin bu denli eserinin bulunması, âlimin ilmî derinliğinin en büyük göstergesi olmuştur. Ayrıca eserlerinin de bu kadar çok istinsah edilmiş olması çok talebe yetiştirdiğini, o dönemde çok meşhur olduğu ve eserlerine rağbet gösterildiği ve en önemlisi de o dönem toplumunun eğitim seviyesini göstermesi açısından oldukça önemlidir. Yine aynı şekilde bu ilimlerde Irakî, Fergânî ve Cendî'nin de eser te'lif etmeleri, isimlerini günümüze de duyurmuş olmaları hocası Konevî'nin ilmî tesirini göstermektedir.

Dinî ilimlerde eser veren diğer bir âlim ise Urnevî'dir. Urnevî kaleme aldığı birçok kitapla, Anadolu irfanına büyük bir katkı sağlarken aynı zamanda Gazzâlî ve Fahreddin Râzî gibi büyük âlimlerin fıkıh ve kelama dair kaleme aldığı eserlerinin anlaşılması için şerhler

yazarak Anadolu halkının aydınlanmasında da aktif bir rol oynamıştır. Ayrıca bu bölümün diğer bir âlimi de Mevlânâ'dır. Moğol tahakkümünün en yoğun olduğu günlerde Mevlânâ'nın Meclisi ve tasavvuf alanında kaleme aldığı eserler, halkı kendi kabuğundan çıkararak ferahlama, kendilerini bulma noktaları olmuştur. Mevlânâ'nın bu görevini kendisinden sonra en güzel şekilde yürüten oğlu Sultan Veled olmuştur. Lakin Veled'in yazdığı eserlerden mezkûr kütüphanelerde birkaç nüshası bulunmasına rağmen bu nüshaların el yazması değil de matbu olması sebebiyle incelemeye tabi tutulmamıştır.

Selçuklular tarafından Danişmend Oğullarının ortadan kaldırılmasından sonra onların oluşturduğu bilimsel gelenek Selçuklularla devam etmiştir. Bu süreçte Anadolu'da te'lif edilen eserlerin tamamına yakını tıp, astronomi, felsefe ve mantık gibi pozitif ilimlere aittir. Bu ilimlere dair yirmiden fazla kitap yazan Tiflisî, bu geleneğin en büyük yürütücüsü olmuştur. Fakat adı geçen kütüphanelerde var olan pozitif ilimlere dair kitap yazan müelliflere baktığımızda ise yine Moğol tahakkümünün hâkim olduğu sürece denk gelmektedir. Moğol istilası dönemde bile pozitif ilimlere dair eserler kaleme alınmış olması insanların bu ilme düşkünlüğünü ve Danişmendlilerden miras kalan bu bilim ve düşünce anlayışının devam ettiğinin önemli bir göstergesi olmuştur. Dinî ilimlerde de olduğu gibi bu bölümde de eser yazan müellif Urmevî'dir. Urmevî'nin fıkıh, kelam gibi dinî ilimlerinin yanında aklî ilimlere dair eser kaleme almış olması, âlimin ilmî derinliğini ve çok yönlü oluşunu göstermektedir. Pozitif ilimlerde ise en çok mantık alanında eserler te'lif edilmiştir. Bu alandaki eserlerin ekseriyeti de Ebherî'ye aittir ki, bu eser de hiç şüphesiz ki *İsâgûcî*'dir. Bahsi geçen kütüphanelerde bu esere ait yaklaşık yüz nüsha tespit edilmiştir. Eserin bu kadar fazla istinsah edilmiş olması, eserin halk arasında meşhur oluşu ve büyük bir talep gördüğünün ispatı olmuştur. Bütün bu göstergeler ve çıkarımlar sonucunda, Ortaçağ Avrupası karanlıkta iken, Anadolu'nun ne kadar aydınlandığını, Anadolu irfanının var oluşunu göstermiştir.

Araştırmamız boyunca Konya Kütüphanelerinden Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi ve Yusuf Ağa Kütüphanesi'nde bahsi geçen yazmalardan yeteri kadar tespit edememiş olmamız hem kütüphanelerin kataloglanma sürecinin devam ediyor oluşu hem de ortak bir terminolojinin belirlenmemesi sürecimizi oldukça zorlamıştır. Bunlara ek olarak Konya Kütüphanelerinden Mevlânâ ve Koyunoğlu Kütüphanesini dâhil etmememiz bir eksiklik olarak görülse de her iki kütüphaneyi eklememiz halinde araştırmamızın boyutunu aşacağını, yüksek lisans tezinden çıkartıp bir doktora tezi seviyesine çıkartacağını belirtmek isteriz. Bu duruma var olan eserlerinin dilinin ekseriyetle Arapça ve el yazması oluşu sürecin zorlaşmasına ve yavaşlamasına sebep olup, tez süremizin yetersizliğiyle karşı karşıya kalınmıştır. Bu yüzden araştırmamızı Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi ve Yusuf Ağa

Kütüphanesi ile sınırlandırma yoluna başvurduğumuzu belirterek, bundan sonraki süreç ve araştırmacılar için bir giriş mahiyetinde değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

- ABDURRAHMAN CÂMÎ, *Evliya Menkabeleri*, haz. Süleyman Uludağ-Mustafa Kara, Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2011.
- ABÛ BAKR İBN AL-ZAKÎ, *Ravzat al-Kuttâb va Hadikat a'l-Albâb*, yay. Ali Sevim, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2011.
- ACIDUMAN, Ahmet, ARDA, Berna, “Tıp Tarihi Açısından Hubeys bin İbrahim et-Tiflisi: Eserleri, Katkıları”, *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, 67 (2), 2014, s. 51-56.
- DEMİRSOY, Soner, *Şarkın Büyük Âlimleri (Eserleriyle Yaşayan Ulemâ)*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2021.
- AKAR, Ayşe Mine, “Müeyyed Cendî'nin Hayatı, Eserleri ve Ekberî Gelenekteki Yeri”, *Eskiyeşi* 41, Eylül 2020, s. 703-730.
- AKAR, Ayşe Mine, *Müeyyed Cendî'ye Göre Varlık ve Bilgi*, Sivas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Sivas 2020.
- AKKANAT, Hasan, *Kadı Siraceddin el-Ürmevî ve Metâliu'l-Envâr (Tahkik, Çeviri, İnceleme)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2006.
- AKKUŞ, Mustafa, “Danişmendlilerin Anadolu'nun Bilim ve Kültürüne Katkıları”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Danişmendliler Sempozyumu* (Tokat, 12-13 Kasım 2015), haz. Ali Açıkel, Murat Serdar, Tokat Valiliği Özel İdaresi, Ankara 2016, s. 281-294.
- AKKUŞ, Mustafa, “Moğol İstilasının Selçuklu Bilim ve Düşünce Hayatına Etkileri”, *III. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu Selçuklularda Bilim ve Düşünce Bildirileri* (Konya, 19-21 Ekim 2011), İslâmi İlimler, 1, ed. Mustafa Demirci, Ali Temizel, M. Ali Hacıgökmen, Sefer Solmaz, Selçuklu Belediyesi Yayınları, Konya 2013, s. 455-478.
- AKKUŞ, Mustafa, “Siraceddin el-Urmevi”, *Konya Ansiklopedisi*, c. VIII., Konya s. 117-120.
- AKKUŞ, Mustafa, *Moğollarda Din ve Siyaset-İlhanlı Hanlarının Dini Kişiliği ve Uygulamaları*, Çizgi Kitabevi, Konya 2020.
- AKPINAR, Hüseyin-AYDIN, Egecan, “Artuklular'dan Günümüze Mardin'de Mûsikî Kültürü ve Mûsikîşinaslar”, *Turkish Academic Research Review*, C.4, S. 1, 2019, s. 29.
- AKSARAYÎ, Kerîmüddin Mahmud, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, (çev. Mürsel Öztürk), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000.
- ALPTEKİN, Çoşkun, “Artuklular”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, III, İstanbul 1991, s. 415-418.
- ARSLAN, Hilal, *Artuklular Döneminde Mardin*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2019.

- ARSLANTÜRK, H. Ahmet – TÜRKHAN, M. Sait, *Konya Kadı Sicilleri (1903-1907&1898) Defter 150-151*, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Konya 2012.
- ATEŞ, Ahmed, “Hicri VI-VIII. (XII-XIV.) Asırlara Anadolu’da Farsça Eserler”, *Türkiyat Mecmuası*, VIII, 1945, s. 97-135.
- ATEŞ, Ahmet, “Konya Kütüphanelerinde Bulunan Bazı Mühim Yazmalar”, *Belleten*, c. XVI, S. 4, 1958, s. 49-130.
- BALTACI, Halil, “Bir Tasavvuf Klasîği Olarak Mirsâdü’l-İbâd”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, S. 26, 2010, s. 163-177.
- BALTACI, Halil, *Necmüddîn Râzî Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2009.
- BAŞAR, Fahameddin-GÖKHAN İlyas-ÖZALP, Ömer Hakan, “Anadolu Selçukluları Tarihine Ait Bazı Kaynaklar”, *Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç Makaleler*, Ankara 2017, s.607-616.
- BAYRAM, Mikail, “Türkiye Selçukluları Tarihi Hakkında Yeni Bir Kaynak”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 12, Konya 2002, s. 39-57.
- BAYRAM, Mikail, *Danışmend Oğulları Devleti’nin Bilimsel ve Kültürel Mirası*, Unimat Ofset, Konya 2009.
- BAYRAM, Mikail, *Sadru’-d-din-i Konevî Hayatı, Çevresi ve Eserleri*, Hikmetevi, İstanbul 2012.
- BEDİRHANOĞLU, Hüseyin Erkan, Artuklular’ın Siyasi, Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Eskişehir 2019.
- BİÇER, Bekir, “Firdevsî-i Rûmî ve Tarihçiliği”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 18, Konya 2005, s. 245-261.
- BİLGİN, Orhan, “Fahreddîn-i Irâkî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 12, İstanbul 1995, s. 84-86.
- BİNGÖL, Abdulkuddüs, “Ebherî, Esîrüddîn”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. X, İstanbul 1994, s. 75-76.
- BULUT, Mülkiye, *Anadolu Selçuklu Dönemi Sivas Medreseleri*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2019.
- CAHEN, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, çev. Yıldız Moran, E Yayınları, İstanbul 1979.
- CAN, Mustafa, “Sadreddin Konevî’nin Eserleri ve Kütüphanesi”, *Selçuklu Dergisi*, I. Sadreddin Konevi Özel Sayısı, S. 4, 1989, s. 113-127.
- CEMÂLEDDİN MAHMUD HULVÎ, *Lemezât II (Lemezât-ı Hulvî ez-Lemâ’at-ı Ulvî)*, Kervan Kitapçılık, İstanbul 1980.

- CEYHAN, Semih, “Mesnevî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 29, Ankara 2004, s. 325-334.
- CUNBUR, Müjgan, “Selçuklu Devri Konya Kütüphanesi”, *Selçuk Üniversitesi Selçuk Dergisi*, II/1, 1986, s. 37-44.
- CUNBUR, Müjgan, “Yusuf Ağa Kütüphanesi ve Kütüphane Vakfı”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. I., S. I., 1963, s. 203-217.
- ÇAĞRICI, Mustafa, “Sirâceddin el-Urmevî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 37, İstanbul 2009, s. 242-264.
- ÇELİK, Taha, “el-Fükûk İsimli Eseri Çerçevesinde Sadreddin Konevî'nin Hadis Kullanımı”, *Mütefekkir* 6/11, Haziran 2019, s. 65-100.
- ÇİFTÇİOĞLU İsmail, “Karamanlı Dönemi Şehnâme Yazarları ve Eserleri Üzerine”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, IV: II, 2002, s.57-66.
- ÇİFTÇİ, Adem, “Bir Fıkıh Usulü olarak Urmevî'nin et-Tahsil mine'l-Mahsûl'ü Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *Selçuklu Kadılarında Siraceddin el-Urmevî Sempozyumu Bildirileri*, Sivas 2017, 65-72.
- ÇOŞKUN, Fahri, “888/1483 Tarihli Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri”, *Vakıflar Dergisi*, XXXIII, s. 15-52.
- DALMIŞ, Emin, *Ortaçağda Ahlat*, Adıyaman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, Adıyaman 2021.
- DEĞİRMENÇAY, Veyis, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum 1996.
- DEMİRLİ, Ekrem, “Sadreddin Konevî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 35, İstanbul 2008, s. 420-425.
- DEMİRLİ, Ekrem, *İlâhî Nefhalar -en-Nefehâtü'l-ilâhiyye*, İz Yayıncılık, İstanbul 2012.
- DEMİRLİ, Ekrem, *Sadreddin Konevî'de Birlik ve Varlık*, İz Yayıncılık, İstanbul 2011.
- DEVLETŞAH, *Devletşah Tezkiresi*, çev. Necati Lugal, c. II, Kervan Yayın ve Kitapçılık Neşriyat, İstanbul 1977.
- DOBRA, Seyhan, *Türkiye Selçuklu ve Beylikler Devrinde Kitap Kültürü ve İthâf Geleneği*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2017.
- DURUSOY, Ali, “el-İşârât ve't-Tenbîhât”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 23, İstanbul 2001, s. 421-422.
- DURUSOY, Ali, “Fahredden el-Mardîni”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XII, İstanbul 1995, s. 86-87.
- EBHERÎ, er-Risâle fi'l-Kavâidi'l-Mantikiyye, çev. Hüseyin Sarıoğlu, “Ünlü Türk Mantıkçısı Ebherî ve Mantık Kuralları Risâlesi”, *İlmi Araştırmalar Dergisi*, S. 11, 2001, s. 151-165.

EBHERÎ, *İsâgûcî Mantığa Giriş*, çev. Hüseyin Sarıoğlu, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara 2016.

EFLÂKÎ, Ahmet, *Menâkıbü'l-Arifîn*, c. I-II., ter. Tahsin Yazıcı, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1973.

EL-HÖYÎ, Hasan b. Abdülmü'min *Selçuklu İnşâ Sanatı*, haz. Cevdet Yakupoğlu-Namiq Musalı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2018.

ERDAĞI, Binnur, "Anadolu'da Yazılmış İlk Türkçe Tıp Kitabı", *Türkbilig*, 2001/2, s. 46-54.

ERDOĞDU, Mehmet Akif, "Murad Çelebi Defteri: 1483 Yılında Karaman Vilâyetinde Vakıflar", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XVIII, S. 1, Temmuz 2003, s. 119-160.

ERGİN, Osman, "Sadraddîn al-Qunawi ve Eserleri", *Şarkiyat Mecmuası*, II, İstanbul 1957, s. 63-90.

ERGUN, Sadeddin Nüzhet, *Mevlânâ*, Kanaat Kütüphanesi, 1932.

ERTUĞRUL, Ali, *Anadolu Selçukluları Devrinde Yazılan Bir Kaynak: Niğdeli Kadı Ahmed'in el-Veledü's-Şefîk ve'l-Hâfidü'l-Halîk'i*, I., Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir 2009.

ERÜNSAL, İsmail E., "Yûsuf Ağa Kütüphanesi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 44., İstanbul 2013, s. 7-8.

GACEK, Adam, *Arapça Elyazmaları İçin Rehber*, ter. Ali Benli-M. Cüneyt Kaya, Klasik Yayınları, İstanbul 2017.

GÖLPINARLI, Abdülbâki, *Mevlânâ Celâleddin-Hayatı, Felsefesi, Eserleri, Eserlerinden Seçmeler*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1985.

GÜNALTAY, Şemseddin, *İslam Tarihinin Kaynakları Tarih ve Müverrihler*, Endülüs Yayınları, İstanbul 1991.

GÜNEY, Fikri, "Hubeyş et-Tiflîsî'nin Vücûhu'l-Kur'ân Adlı Eseri", *Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, c. 2, S. 1, 2018, s. 125-154.

HACIGÖKMEN, Mehmet Ali, "Hubeyş b. İbrahim et-Tiflîsî ve Tıp Alanındaki Çalışmaları", *Büyük Selçuklu Devleti'nden Türkiye Selçuklu Devleti'ne, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları: 5, (Mehmet Altay Köymen Armağanı)*, Konya, 2011, s. 239-249.

HAZAR, Fatma, "Sirâcuddîn el-Urmevî'nin (v. 682) Hayatı ve Usûlcülüğü (et-Tahsîl Adlı Eseri Bağlamında İcmâ Konusu Özelinde)", *Doğu Anadolu Sosyal Bilimlerde Eğitimler Dergisi*, 2/2, 2018, s. 36-43.

<https://konyaarastirmalari.blogspot.com/> (erişim tarihi: 04.12.2022)

<http://www.konya.yek.gov.tr/> (erişim tarihi: 03.12.2022)

İBN BÎBÎ, el-Hüseyin b. Muhammed b. Ali el-Caferi er-Rugadî, *el-Evamirü'l-Ala'iyeye fi'l-Umuri'l-Ala'iyeye (Selçukname)*, haz. Mürsel Öztürk, I-II., Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Başkanlığı Basımevi, Ankara 1996.

İBNÜ'L-ESÎR, Ebû'l-Hasen İzzeddîn, *İslâm Tarihi el-Kâmil fi't-Târîh Tercümesi*, ter. Ahmet Ağırça, Beşir Eryarsoy, Zülfikar Tüccar, Abdülkerim Özaydın, Yunus Apaydın, Abdullah Köşe, VIII, Hikmet Neşriyat, İstanbul 2016.

İlm-i Heyet, *Mecmüatü'l-Mütûn*, Cümle Yayınları, İstanbul 2011, s. 227-278.

İstanbul Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Yazmaları 0-116/1 (*Karaman ve Kayseri Evkâf Tahrir Defteri*).

İZGİ, Cevat, "Ekmeleddin en-Nahcuvânî", TDV İslâm Ansiklopedisi, c. 10, İstanbul 1994, s. 548-849.

İZGİ, Cevat, "Hubeyş et-Tiflîsî", TDV İslâm Ansiklopedisi, c. 18, İstanbul 1998, s. 268-270.

KAPLAN, Hayri, *Tahrif ve Tashih 13. Yüzyıl Anadolu Türk-İslâm Düşüncesi Üzerine İncelemeler*, Ankara Kalem Neşriyat, Ankara 2021.

KARAALP, Cahit, "Sadreddin Konevi'nin 'İcazü'l-Beyan fi Te'vili-Ümmi'l-Kur'an' Adlı Eserinin İşari Tefsir Açısından Değerlendirilmesi", *Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, C. I., S. 2, 2018, s. 93-111.

KÂTİP ÇELEBÎ, *Keşfü'z-Zunûn An Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn (Kitapların ve İlimlerin İsimlerinden Şüphelerin Giderilmesi)*, ter. Rüştü Balcı, c.4, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2011.

KAYA, Abdullah, *Mengücekoğulları Beyliği Tarihi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya 2006.

KAYA, M. Cüneyt, "Bir "Filozof" Olarak Sirâceddin el-Urmevî (ö.682/1283):Letâifü'l-Hikme Bağlamında Bir Tahlil Denemesi", *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, c. 17, S. 33, 2012/2, s. 1-45.

KAYA, Selim, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleyman Şah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2006.

KELEŞ, Mahmut Recep, *Kutbüddîn-i Şirâzî Selçuklu Dönemi Anadolu'da Bilimin Güneşi*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2018.

KILIÇ, Cevdet, "Ebherî'nin Hidâyetü'l-Hikme'sinde Tabiat Felsefesi'nin Temel Kavramları ve Kaynakları", *Dini Araştırmalar*, c. 11, S. 31, 2008, s. 61-98.

KILIÇ, Mahmut Erol, "Fergânî, Saîdüddin", TDV İslâm Ansiklopedisi, 12, İstanbul 1995, s. 378-382.

KILIÇ, Mahmut Erol, "İbnü'l-Arabî, Muhyiddin", TDV İslâm Ansiklopedisi, XX, İstanbul

1999, s. 493-516.

KOCABIYIK, Nilüfer Öztürk, *Kadı Siraceddin el-Urmevi'nin Metafizik Anlayışı ve "Beyânü'l-Hakk" Eserinin Tahkiki ve İncelenmesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2020.

KOÇ, M. Akif, "Fahreddîn-i Irâkî, Aşk Metafiziği-Lemaât", *Tasavvuf-İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, S. 30, İstanbul 2012.

KOLEKTİF, *Mecmüatü'l-Mütûn*, Fazilet Neşriyat Yayınları, İstanbul 2016.

KÖMÜRCÜ, Kamil, "Urmevi'nin Kitâbu'l-Mebâhic fi Şerhi'l-Menâhic fi İlmi'l-Mantık İsimli Eseri Üzerine Bir İnceleme," *Selçuklu Kadılarından Siraceddin el-Urmevi Sempozyumu Bildirileri*, Sivas 2017, s. 32-44.

KÖMÜRCÜ, Kamil, "Urmevi'nin Metâli'u'l-Envâr ve Kitâbü'l- Mebâhic İsimli Eserlerinin Bazı Mantık Konuları Bakımından Karşılaştırılması", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, c. 21, S. 1, Haziran 2017, s. 465-487.

KÖPRÜLÜ, M. Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1976.

KÖPRÜLÜ, M. Fuad, *Türk Edebiyat Tarihi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1980.

KÖPRÜLÜ, M. Fuad, "Anadolu Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları I", *Belleten*, VII, S. 27, Ankara 1943, s. 379-527.

KÖPRÜLÜ, M. Fuad, *Türk Edebiyat Tarihi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1980.

KUNT İbrahim, *Selçuklu Döneminde Anadolu'da Telif Edilen Farsça Eserler*, Palet Yayınları, Konya 2020.

KUNT İbrahim, VANLIOĞLU, Mehmet, *Ulu Arif Çelebi'nin Dîvânı*, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Konya 2013.

KUNT, İbrahim, "Sadruddîn-Konevî'nin Üç Halifesi: Fahrüddîn-i Irâkî, Mueyyidüddîn-i Cendî ve Saîdüddîn-i Fergânî", *Tarihin Peşinde -Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 9, 2013, s. 181-205.

KUNT, İbrahim, *Selçuklu Döneminde Anadolu'da Telif Edilen Farsça Eserler*, Palet Yayınları, Konya 2020.

KURTULUŞ, Meltem, *Yûsuf-i Erzincânî'nin Hâmûnâme'si (İnceleme-Metin)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Konya 2016.

KURTULUŞ, Rıza, "Kaniî-i Tûsî" *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 24, İstanbul 2001, s. 307.

KUTBUDDÎN ŞÎRÂZÎ, *Şerhu Hikmeti'l-İşrâk*, ed. Ebdollâh-e Nûrânî-Mehdî Mohaggeg, Moessese-ye Çâb o İntişârât-e Dânişgâh-e Tehrân-McGill University, Institute of Islamic Studies, Tehran Branch, Tahran 2001.

KÜÇÜKDAĞ, Yusuf – ŞAHİN, İlhan, ERAVCI, Mustafa -vd, “Ahi Evran/ Eserleri”, *Ahilik Ansiklopedisi*, Ankara 2020.

MARLOW, Louise, “A Thirteenth-Century Scholar in the Eastern Mediterranean: Sirâj al-Dîn Urmavî, Jurist, Logician, Diplomat”, *Al-Masaq*, Vol. 22, No. 3, December 2010, s. 278-313.

MEVLÂNÂ Celâleddin-i Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî*, çev. Derya Örs, Hicabi Kırlangıç, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2015.

NAGHISOYLU, Möhsün, “Selçuklu’lar Devrinin Ünlü Bilim Adamı Hubeyş Tiflisi”, *II. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu Selçuklularda Bilim ve Düşünce Bildirileri* (Konya, 19-21 Ekim 2011), *Tabii İlimler*, c.3, ed. Mustafa Demirci, Ali Temizel, M. Ali Hacıgökmen, Sefer Solmaz, Selçuklu Belediyesi Yayınları, Konya 2013, s. 387-403.

NECMÜDDİN DAYE, *Sûfîlerin Seyri: Mirsâdü'l-İbâd*, çev. Hakkı Uğur, İlk Harf Yayınları, İstanbul 2013.

NESİROV, Elnur, “Selçuklular Döneminde Anadolu’da Yaşamış Azerbaycanlı Tabipler ve Eserleri”, *II. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu Selçuklularda Bilim ve Düşünce*, c. III, ed. Mustafa Demirci, Ali Temizel, M. Ali Hacıgökmen, Sefer Solmaz, Selçuklu Belediyesi Yayınları, Konya 2013, s. 335-348.

NICHOLSON, Reynold A., *Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî*, çev. Ayten Lermioğlu, Kervan Kitapçılık, 1973.

OCAK, Ahmet Yaşar, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Marjinal Sûfilik: Kalenderîler (XIV-XVII. Yüzyıllar)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1992.

OCAK, F. Tulga, “Sultan Veled’in Rebâb-nâmes’si”, *Erdem*, 5, S. 11, Mayıs 1988, s. 541-592.

OKUYAN, Mehmet, “Necmeddîn-i Dâye”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 32, İstanbul 2006, s. 496-497.

OKUYAN, Mehmet, *Necmuddin Daye ve Tasavvufî Tefsiri*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Samsun 1994.

ÖKTEN, Sadettin, “Cezerî, İsmâil b. Rezzâz”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 7, İstanbul 1993, s. 505-506.

ÖNDER, Mehmet, “Selçuklular ve Osmanlılar Devrinde Konya Kütüphaneleri”, *XIV/131-132*, 1949, s. 5-7.

ÖNDER, Mehmet, *Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1986.

ÖNGÖREN, Reşat, “Miftahu'l-Gayb”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 30, İstanbul 2005, s. 16-17.

- ÖRS, Derya, “Necmuddîn-i Râzî: Hayatı ve Eserleri”, *Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 6, Ankara 2002, s. 19-34.
- ÖZARSLAN, Selim, “Artuklular Döneminde Kelam İlmi ve Kelamcılar”, *Kelam Araştırmaları*4, S. 1, 2006, s. 63-72.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim, “Ahlatşahlar”, *Anadolu Beylikleri El Kitabı*, ed. Haşim Şahin, Grafiker Yayınları, Ankara 2016.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim, “Mengüçüklüler”, *Anadolu Beylikleri El Kitabı*, ed. Haşim Şahin, Grafiker Yayınları, Ankara 2016.
- ÖZEN, Mine Esiner, *Yazma Kitap Sanatları Sözlüğü*, İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi, İstanbul 1985.
- ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi, “İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan Farsça Yazmaların Öyküsü: Bir Giriş,” *A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXVII/43, 2008, s. 1-75.
- ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi, “XII-XIV. Yüzyıllarda Anadolu’da Tarih Yazıcılığı”, *Prof. Dr. Erdoğan Merçil’e Armağan*, ed. Emine Uyumaz, Muharrem Kesik vd., İstanbul 2013, s. 258-284.
- ÖZTÜRK, Eyüp, *İbnü’s-Serrâc ve Müvelleh Dervişler*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2011.
- RUKANCI, Fatih – ANAMERİÇ, Hakan – TUZCU, Kemal, *Yazma Eserlerin Bibliyografik Denetimi*, Yay. Haz. Nevzat Özel, Hiperlink Yayınları, Ankara 2016.
- RUKANCI, Fatih, “Kültürel Mirasın Gelecek Kuşaklara Aktarılması ve Tanıtımında Yazma Eser Kütüphaneciliği”, *ERDEM*, S. 74, 2018, s. 99-116.
- SARIKAYA, M. Saffet-BARDAKÇI, M. Necmettin-GÜRKAN, Nejdet, *İbnü’s-Serrâc’ın Eserleri Çerçevesinde XIII. Yüzyıl’da Güneydoğu Anadolu’da Dinî-Tasavvufî Hayat*, Isparta 2012.
- SARIKAYA, Yaşar, “Osmanlı Dönemi Konya’ında Medrese Kurucusu ve Patronu Olarak Sufiler ve Âlimler”, *Turkish Studies*, c. 2, S.1, 2007, s. 162-195.
- SAVRAN, Ahmet, “İbnü’l-Ezrak el-Fârikî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXI., İstanbul 2000, s. 34-35.
- SİPEHSÂLÂR, Ferîdûn bin Ahmed, *Risâle: Mevlânâ ve Etrafındakiler*, çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul 1977.
- SOLMAZ, Sefer, *Danışmendliler Devleti ve Kültüre Mirasları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2001.
- Süleyman Uludağ, “Cendî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 7., İstanbul 1993, s. 361-362.

- SÜMER, Faruk, “Anadolu’da Moğollar”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, I, Ankara 1969, s. 1-147.
- SÜMER, Faruk, “Keykubad III”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 25, Ankara 2002, s. 360-361.
- SÜMER, Faruk, “Mengüçüklüler”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXIX, Ankara 2004, s. 138-142.
- SÜMER, Faruk, “Türkiye Kültür Tarihine Umumî Bir Bakış”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XX, S. 3-4, Ankara 1962, s. 227-231.
- ŞAFAK, Turgay, “Anadolu’da Farsça Yazılmış Bir Eser: Hâmûşnâme”, *Şarkiyat Mecmuası*, S. 26, 2015, s. 107-111.
- ŞAHİN, Bekir, “Dünden Bugüne Konya Kütüphaneleri”, *Konya Araştırmaları Tarih, Kültür, Folklor*, 2017. <https://konyaarastirmalari.blogspot.com/> (erişim tarihi 08.02.2022)
- ŞAHİN, Bekir, “Osmanlı Dönemi Konya Kütüphane Vakfiyeleri”, *Konya Kitabı XVIII-Konya Vakıfları*, ed. Caner Arabacı, Nesimi Yazıcı, İsmail Kıvrım, Ahmet Akman, Mustafa Akkuş, Anadolu Ofset, Konya 2021.
- ŞERBETÇİ, Azmi, “Kutbüddîn-i Şîrâzî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 26, Ankara 2002, s. 487-489.
- ŞEŞEN, Ramazan, “Selçuklular Devrindeki İlme Genel Bir Bakış,” *SÜ III. Uluslararası Mevlâna Kongresi Bildiriler*, haz. Nuri Şimşekler, Mayıs 2003, s. 233-244.
- ŞEŞEN, Ramazan, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İSAR, İstanbul 1998.
- TAŞCI, Kemal-ŞAT, Seda, “Sipehsâlâr Ferîdûn b. Ahmed’in Risâle-i Sipehsâlâr be-Menâkıb-ı Hüdâvendîgâr Adlı Eserinin Türkiye Selçuklu Tarihi Bakımından Ehemmiyeti”, *Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dergisi*, S. 2, 2018, s.7-64.
- TATÇI, Mustafa, “Yunus Emre”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 43, İstanbul 2013, s. 600-606.
- TATÇI, Mustafa, *Yûnus Emre Dîvânı-İnceleme-Metin*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1990.
- TEKİN, Emel, *Ortaçağ’da Ahlat’ta Türk Medeniyeti*, Trakya Üniversitesi SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ, Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2019.
- TEMİR, Ahmet, *Cacaoğlu Nur el-Din’in 1272 Tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1959.
- TOGAN, Ahmet Zeki Velidi, *Umumî Türk Tarihine Giriş En Eski Devirlerden 16. Asra Kadar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay. İstanbul 2019.
- TURAN, Osman, “Selçuk Devri Vakfiyeleri I. Şemseddin Altun-Aba, Vakfiyesi ve Hayatı”, *Türk Tarih Kurumu Belleten*, C. XI, S. 42, Ankara 1947, s. 197-235.

- TURAN, Osman, “Selçuk Türkiye’si Din Tarihine Dair Bir Kaynak”, *60. Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı*, ed. Osman Turan vd., Ankara 2010, s. 531-564.
- TURAN, Osman, *Selçuklu Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul 1969.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul 1971.
- TURAN, Osman, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar Metin, Tercüme ve Araştırmalar*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014.
- USUL, Dilber İlimli, *Selçuklular Zamanında Kayseri’de İlmî ve Kültürel Faaliyetler*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Konya 2007.
- UZLUK, Feridun Nafiz, *Fatih Devrinde Karaman Eyâleti Vakıfları Fihristi*, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara 1958.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, “XII-XIII. asırlarda Anadolu’daki Fikir Hareketleri ile İctimai Müesseselere Bakış,” *III. Türk Tarih Kongresi*, s. 287-306.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.
- ÜNSÎ, *Selçuk Şehnamesi*, ter. Mesud Koman, Ülkü Basımevi, Konya 1942.
- ÜNVER, Süheyl, “Artıklılar Kütüphaneleri Hakkında Yeni Tetkikler”, *III. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 1948, s. 221-224.
- ÜNVER, Süheyl, “Selçuklular Zamanında Kütüphaneler Üzerinde Yeni Örnekler ve Bazı Mülâhazalar”, *III. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 1948, ss.642-646.
- ÜNVER, Süheyl, *Selçuk Tababeti*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1940.
- ÜRKMEZ, Rauf Kahraman, *Selçuklular Zamanında Anadolu’da Tasavvufî Zümreler (XIII. Yüzyıl)*, Çizgi Kitabevi, Konya 2020.
- YAŞA, Recep, “Artuklular”, *Anadolu Beylikleri El Kitabı*, ed. Haşim Şahin, Grafiker Yayınları, Ankara 2016.
- YAVUZ, Mehmet, “Anadolu Selçukluları Devrinin Arapça Yazan Önde Gelen Müellifleri”, *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 11, Ankara 2003, s. 7-21
- YAZICI, Tahsin, “Dîvân-ı Kebîr”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 9, İstanbul 1994, s. 432-433.
- YAZICI, Tahsin, “Hûî, Hasan b. Abdülmü’min”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 18, İstanbul 1998, s. 312.
- YEMENLİ, İbrahim, “Bir İbn Sinâ Şârihi, Ekmeleddin en-Nahcuvânî ve Varlık Anlayışı”, *Dîvân*, S. 10, 2001, s. 99-143.

YILMAZ, Eyüp, “Moğol İstilâsı Sürecinde Kübrevî Bir Derviş: Necmeddîn-i Dâye’nin Gözüyle Ortaçağ Anadolu’suna Dair Bazı Değerlendirmeler”, *Selçuk Türkiyat Dergisi*, Nisan 2022, s. 45-62.

YILMAZ, Mustafa Selim, “Bir Kelâm Eseri Olarak Lübâbu’l-Erbaîn’in Muhtevası”, *Selçuklu Kadılarında Siraceddin el-Urmevî Sempozyumu Bildirileri*, Sivas 2017, 55-63.

YORMAZ, Abdullah, “Muhâlif Bir Metin Nasıl Okunur? Osmanlı Medreselerinde Hidâyetü’l-Hikme”, *Dîvân İlmî Araştırmalar*, S.18, 2005, s. 175-192.

YÜCEL, Yaşar, “Çobanoğulları”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 8, İstanbul 1993, s. 354-355.

